

K INOVÁCI SLOVENSKO – UKRAJINSKEJ CEZHRANIČNEJ SPOLUPRÁČE

Marian Gajdoš, Serhij Ustyč (eds.)

K inovácii slovensko – ukrajinskej cezhraničnej spolupráce

Čiastkové výstupy z riešenia
projektu CBC 01030 prezentované
na stretnutí riešiteľov a expertov
v Starej Lesnej 16. – 17. marca 2017

**Košice
2017**

K inovácii slovensko – ukrajinskej cezhraničnej spolupráce

Marian Gajdoš, Serhij Ustyč (eds.)

Redakčná rada:

Mgr., MSc., Richard Filčák, PhD.; Ing. Anna Kalistová;
PhDr. Stanislav Konečný, CSc.; Prof. Volodymyr Prychodko, DrSc.;
Ing. Ivana Studená, Ph.D.; Prof. Ihor Todorov, DrSc;
Prof. Ivan Vovkanyč, DrSc.

Recenzenti:

Prof. PaedDr. Štefan Šutaj, DrSc.
Prof. Mykola Palynčak, DrSc.

Publikácia bola vydaná v rámci realizácie projektu
CBC 01030 Poskytovanie informácií a implementácia
inovačných prístupov v cezhraničnej spolupráci medzi
Slovenskom a Ukrajinou

www.cbcinnovations.sk

© Centrum spoločenských a psychologických vied SAV

ISBN 978 – 80 – 970850 – 8 – 7

**Program SK08 – Cezhraničná spolupráca:
„Slovensko – Ukrajina: Spolupráca naprieč hranicou“**

*„Projekt je financovaný z grantu
Nórskeho kráľovstva prostredníctvom
Nórskeho finančného mechanizmu“*

*„Spolufinancovaný je zo štátneho rozpočtu
Slovenskej republiky“*

www.eeagrants.org

Obsah

Úvod Introduction	... 9
Сергій УСТИЧ Через інновації - до ефективного співробітництва Through innovations towards effective cooperation	... 11
Stanislav KONEČNÝ Tradičie slovensko-ukrajinských transhraničných vzťahov ako faktor ich rozvoja Tradition of cross-border Slovak-Ukrainian relations as a factor in their enhancement	... 20
Ігор ТОДОРОВ Транскордонне співробітництво Словаччини і України в контексті сучасних геополітичних викликів Cross-border cooperation of Slovakia and Ukraine in the context of modern geopolitical challenges	... 29
Svitlana ZUB Countries of the Visegrad four in cross-border cooperation (on the example of Slovak-Ukrainian cross-border cooperation)	... 40
Віталій АНДРЕЙКО Роль діяльності єврорегіонів у чесько-словацькому транскордонному Співробітництві The role of Euroregions in the Czech and Slovak cross-border cooperation	... 49
Володимир ПРИХОДЬКО Наукові результати дослідження діяльності інститутів Баренцевого співробітництва та шляхи їх імплементації у словацько-українському співробітництві в регіоні Карпат Scientific research results of innovation activities of Barents cooperation institutions and their importance for Slovak-Ukrainian cooperation in the Carpathian region	... 65

Zlatica SÁPOSOVÁ, Marian GAJDOŠ Cezhraničná spolupráca Slovenska a Ukrajiny na základe vybraných faktorov Cross-border Cooperation between Slovakia and Ukraine	... 76
Johan van der VALK, Anna MITRIAIEVA Developing cross-border statistics in the Netherlands and beyond	... 87
Іван АРТЬОМОВ Транскордонна статистика як інструмент управління регіональним розвитком Cross-border statistics as a management tool of regional development	... 97
Юрій КОПИНЕЦЬ Трансформаційні процеси та етнополітичні проблеми країн центральної та південно-східної Європи в кінці ХХ - початку ХХІ ст. (на прикладі країн «Вишеградської групи») Transformation processes and Ethnopolitical problems of Central and South-Eastern Europe in the late XX - XXI century (Example of the “Visegrad Group”)	... 107
Alexander MUŠINKA Multikultúrna situácia východného Slovenska so zvláštnym zameraním na Rusínov-Ukrajincov a Rómov The multicultural situation of eastern Slovakia with a special focus on Rusyns-Ukrainians and Roma	... 117
Валентин БОБРИК Словацько-українське транскордонне співробітництво в Карпатському регіоні: інституційний потенціал глокалізації та кластерного розвитку Slovak-Ukrainian cross-border cooperation in the Carpathian region: institutional capacity of globalization and cluster development	... 131

Степан ВІДНЯНСЬКИЙ, Іван ВОВКАНИЧ

**Україна і Європа: проблеми формування та реалізації
євроінтеграційного курсу України**

Ukraine and Europe: The Problem of Forming and
Implementing the Development of Ukraine's Eurointegration ... 141

Світлана П'ЯСЕЦЬКА-УСТИЧ

**Детінізація економічних відносин як чинник
ефективності транскордонного співробітництва**

Reduction of grey economic relationships as a factor of
the effectiveness of cross-border cooperation ... 161

Олеся БЕНЧАК

**Практичні рекомендації суб'єктам як компонент
реалізації проекту транскордонного співробітництва**

Practical recommendations for subjects as a component
of realization of cross-border cooperation ... 171

Наталія МИЦЯК

**Баренцева Регіональна рада: двадцятирічний
досвід діяльності**

Barents Regional Council: twenty years of experience ... 183

Михайло ШЕЛЕМБА

**Ефективність роботи українських контрольно-пропускних
пунктів на кордоні зі Словаччиною**

The efficiency of the Ukrainian checkpoints at the border
with Slovakia ... 187

Юрій МАТЕЛЕШКО

**Оцінка діяльності Баренцевої Євро-Арктичної ради
в російському інформаційному просторі**

Evaluation of the Barents Euro-Arctic Council in the Russian
information space ... 199

Ганна МЕЛЕГАНІЧ

Роль і значення українсько-словацького транскордонного співробітництва для сталого розвитку прикордонних громад Закарпатської області

The role and importance of Ukrainian-Slovak cross-border cooperation for sustainable development of border communities in the Transcarpathian region

... 210

Ніколетта САБОВ-БЕДИРОВА

Баренцевий Євро-Арктичний регіон у політиці ЄС і міжнародній та регіональній співпраці на Півночі Європи

Barents Euro-Arctic region in EU policies and international and regional cooperation in Northern Europe

... 217

Юрій КЛЮЧІВСЬКИЙ

Порівняльний аналіз використання туристичного потенціалу скандинавських країн, на прикладі Норвегії в її крайній частині - баренцево-російському прикордонні та Карпатського регіону на прикладі словацько-українського прикордоння

Comparative analysis of the use of tourism potential in Scandinavian countries, comparing the extreme north of Norway and the Barents Russian border with the Carpathian region of the Slovak-Ukrainian border

... 227

O autoroch

About the Authors

... 237

Úvod

Rozvoj spoločnosti v podmienkach riešenia globálnych problémov a regionálnych disparít predpokladá maximálne využitie integračných procesov a úzkej spolupráce nielen medzi štátmi, ale aj susediacimi prihraničnými oblasťami, ktoré sú, navyše, znevýhodnené aj svojím marginálnym postavením. Dnešné východné Slovensko i Zakarpatská oblasť Ukrajiny sú v tomto smere typickým príkladom. Hoci vzájomné kontakty a spolupráca medzi oboma regiónmi má dlhoročné tradície, ich formy, intenzita ani efektívnosť nezodpovedajú súčasným potrebám ani možnostiam. Prejavuje sa predovšetkým nevyhnutnosť určitej inovácie na úseku riadenia, stimulovania a rezultatívnosti cezhraničných vzťahov.

Karpatský euroregiónu sa po niekoľkých rokoch z viacerých dôvodov ukázal byť málo účinným nástrojom intenzifikácie všestrannej spolupráce prihraničných regiónov Maďarska, Poľska, Rumunska, Slovenska a Ukrajiny. Činnosť medzivládnych komisií pre cezhraničnú spoluprácu sa zakladá len na sporadických stretnutiach vládnych predstaviteľov či úradníkov ich aparátov, ktorí vychádzajú z oficiálnych podkladov a závery z porád majú proklamatívny ráz, sú často málo konkrétne a spravidla neprinášajú veľký úžitok. Na druhej strane, viacero odborníkov na Slovensku i na Ukrajine zaujali výsledky, ktoré v tejto sfére dosiahli inštitúcie a organizácie v pohraničných oblastiach škandinávskych krajín. Stali sa priekopníkmi nového trendu a uplatňovania progresívnych foriem regulovania transhraničných vzťahov. Dokázali vytvoriť efektívne štruktúry zabezpečujúce riadne fungovanie cezhraničnej kooperácie, jej koordináciu a ďalší rozvoj.

To viedlo niekoľkých pracovníkov Centra spoločenských a psychologických vied SAV (CSPV SAV) v spolupráci s Inštitútom transhraničnej spolupráce v Užhorode k vypracovaniu projektu Poskytovanie informácií a implementácia inovačných prístupov v cezhraničnej spolupráci medzi Slovenskom a Ukrajinou, ktorý bol v rámci programovej oblasti „Cezhraničná spolupráca“ dotovanej Nórskym finančným mechanizmom schválený 26. mája 2016 pod číslom CBC01030. Hlavným cieľom projektu je získať, analyzovať a prezentovať informá-

cie o formách, metódach a výsledkoch činnosti Barentsovej euro – arktickej rady, ako aj Barentsovej regionálnej rady a ukázať možnosti aplikovania ich skúseností v aktivitách jednotlivých subjektov decíznej sféry na Slovensku a na Ukrajine. Ich implementácia by mala zvýšiť efektívnosť cezhraničnej spolupráce pohraničných regiónov nielen týchto krajín, ale aj celého karpatského regiónu.

Prijímateľom projektu je Spoločenskovedný ústav CSPV SAV, pričom sa na základe zmlúv ako partneri na jeho realizácii podieľajú Inštitút transhraničnej spolupráce v Užhorode (Ukrajina), Samospráva regiónu Finmark (Vadso, Nórsko), Inštitút pre stabilitu a rozvoj Slovensko (Bardejov, SR), Košický samosprávny kraj (Košice, SR) a Medzinárodný inštitút transhraničnej analýzy a manažmentu (Užhorod, Ukrajina). Odbornými garantmi realizácie projektu sú PaedDr. M. Gajdoš, CSc. a doc. S. I. Ustyč, DrSc. Riešenie projektu prebiehalo od júna 2016 do konca apríla 2017, a to v Košickom kraji, v Prešovskom kraji, v Zakarpatskej oblasti Ukrajiny a v regióne Finmark v Nórsku.

Jedným z výstupov v rámci riešenia grantu bola medzinárodná vedecká konferencia Inovačné zabezpečenie súčasnej cezhraničnej spolupráce Slovenska a Ukrajiny, ktorá sa konala v dňoch 16. - 17. marca 2017 v kongresovom centre SAV Academia v Starej Lesnej. Jej zámerom bolo prezentovať predbežné výsledky z realizácie projektu v podobe publikačných výstupov či iných analytických materiálov, ktoré budú slúžiť k informovaniu zainteresovaných subjektov i širšej verejnosti, ako aj ku koncipovaniu záverov a odporúčaní pre decíznu sféru. Na tomto podujatí sa zišlo viac ako šesťdesiat účastníkov. Okrem organizátorov a predstaviteľov partnerských inštitúcií to boli experti a odborníci zo Slovenska, Ukrajiny, Nórska, Holandska, Poľska, Českej republiky a Maďarska.

Через інновації - до ефективного співробітництва

Through innovations towards effective cooperation

Abstract: The article examines the factors that determine the need for a study of the northern European experience of transborder cooperation, in particular the activities of the Barents the Euro-Arctic Council and the Regional Council. Through the prism of the international project, implemented jointly by the Slovak, Norwegian and Ukrainian partners, offers practical recommendations for implementation of this experience to optimize transborder cooperation in the area of the Carpathians, and in particular, the relations between neighboring regions of Ukraine and Slovakia.

Keywords: transborder cooperation, innovation, the Carpathians.

Вступ

Аналізуючи проблеми інформаційного забезпечення та імплементації інноваційних підходів в транскордонному співробітництві Словаччини і України, варто згадати авторитетну думку творця кібернетичної теорії Норберта Вінера. Він наголошував, *що ретельна репродукція вже існуючих знань і досвіду, а потім їх коректне нарощення є чи не головними джерелами інновацій, а значить, і покращення нашого життя.* Ця істина формулюється і простіше, в відомій сентенції, *що немає сенсу двічі винаходити велосипед.*

Зазначена оцінка є універсальною. Тому вона цілком справедлива і по відношенню до *такого важливого об'єкту суспільного життя, як європейське транскордонне співробітництво, зокрема, в геополітичному ареалі Карпат.*

Аналіз сучасного розвитку ТКС в цій важливій частині Європи показує, *що його управління потребує суттєвої оптимізації.* Зокрема, *нині існує нагальна потреба у використанні таких ефективних управлінських інструментів, як:*

- макрополітична координація,
- державне економічне стимулювання;

- двостороння та багатостороння фінансова кооперація.

У зв'язку із чим виникла ця потреба?

1. Як відомо, на початку 90-х років минулого століття був створений перший в Центральній і Східній Європі євро регіон, що дістав назву Карпатського. Впродовж десятка років ця асоціація прикордонного співробітництва сусідніх регіонів Угорщини, Польщі, Словаччини, Румунії та України розвивалася вельми успішно і навіть вважалася еталонною для європейського ТКС.

Проте з часом, особливо на початку нинішнього століття, її активність стала згасати. Автору цих рядків прикро це констатувати, бо він був одним із ініціаторів створення Карпатського Євро регіону та першим головою ради цієї організації від України. Свідченням нинішньої глибокої кризи цієї міжнародної структури може слугувати хоча б те, що фактично перестав функціонувати спільний орган керівників прикордонних регіонів, що входять до Карпатського Євро регіону – його Рада.

Але відомо, що Карпатський Євро регіон створювався міністрами закордонних справ країн-учасниць шляхом підписання відповідної «Декларації». Тому, здавалося б, за нинішніх умов кризового розвитку євро регіону, його макрополітичні гарантії повинні б втрутитися, допомогти йому в подоланні існуючих у трансформаційному розвитку перешкод. Проте вкрай дивним є той факт, що з часу його виникнення у 1993 році жодної зустрічі міністрів, присвяченої його проблемам, проведено не було.

Тож про яку підтримку і координацію цієї вкрай важливої регіональної організації з боку урядів може йти мова (окрім ритуальних згадок про важливість її існування, які лунають час від часу на офіційних зустрічах)?

2. Нині існує також інститут міжурядових комісій з прикордонного співробітництва. Проте практика показує, що їх діяльність досить забюрократизована та є недостатньо ефективною. Скажімо, за результатами останнього щорічного (2016 року) засідання українсько-словацької комісії не було погоджено навіть спільний протокол.

Окрім того, комісії переймаються проблемами ТКС тільки на двосторонньому рівні, що не є достатнім у вирішенні складних, багатосторонніх проблем регіону.

3. Здавалося б, уряди країн по обидві сторони нового Східно-го кордону беруть активну участь в програмах транскордонного співробітництва. Але при уважному вивченні реального стану речей з'ясовується, що насправді вони виконують скоріше посередницько-регуляторні функції при розподілі коштів, які надходять із бюджету Європейського Союзу та інших країн континенту за спеціальними платформами (Програми ENPI та ENI Європейського Союзу, Норвезького фінансового механізму тощо). При цьому вони можуть в тій чи іншій мірі брати участь у їх співфінансуванні, якщо останнє є умовою надання донорської допомоги.

Що ж торкається власних двохсторонніх чи багатосторонніх міжурядових програм транскордонного співробітництва з *належним фінансуванням, то їх на новому Східному кордоні в Карпатах, до жаль, не існує*. Це вкрай негативно позначається на роботі тих транскордонних структур, які не мають можливості фінансового підживлення з єврофондів. Доля Карпатського Єврорегіону – яскраве цьому підтвердження.

Як бачимо, транскордонному співробітництву в ареалі Карпат загалом, та українсько-словацькому ТКС, зокрема, вочевидь, бракує ефективних інструментів макрополітичної координації та підтримки.

13

Основна частина

Між тим, такі інструменти у Європі є, і в їх використанні накопичено позитивний досвід. Це зроблено, зокрема, на Півночі нашого континенту.¹

Тут важливість макрополітичних інструментів підтримки ТКС підтверджується більш ніж двадцятирічною практикою роботи північноєвропейських інституцій, зокрема, таких як Баренцова Євро-Арктична Рада та Регіональна Рада (виникли у 1993 р.).

Діяльність цих інституцій ґрунтується на *новій філософії прикордонних відносин в басейні Баренцового моря*, яку запропонував на початку 90-х років минулого століття видатний державний діяч, міністр закордонних справ Норвегії Торвальд Столтенберг. В основі цієї філософії – *прагматизм та взаєморозуміння*.²

1 ESPIRITU, Aileen Asheron. Moving forward: Strengthening cooperation in today's Barents Region. In *Barents Studies*, 2015, Vol.1, p.7-11.

2 STOLTENBERG, Jens og Thorvald. Samtaler. Oslo: Aschehoug forlag, 2009.

За оцінками Європейської Комісії, Баренцова Євро-Арктична Рада та Регіональна Рада є успішними спеціалізованими міжнародними регіональними організаціями. Ця оцінка, зокрема, прозвучала на конференції з вивчення північного досвіду транскордонного співробітництва, що відбулася в Брюсселі минулого року.

Необхідність використання позитивного північно-європейського досвіду для активізації транскордонного співробітництва в геополітичному ареалі Карпат відзначалася за останні роки в Деклараціях Європейських Форумів із транскордонного співробітництва (Кишинів-Молдова, 2012 та Йонесуу-Фінляндія, 2013).

Аналогічні позиції висловлені також представниками Міністерств закордонних справ України та Словаччини, Закарпатської обласної державної адміністрації.

Саме тому і виник проект *«Інформаційне забезпечення та імплементація інноваційних підходів в транскордонному співробітництві Словаччини і України»*, який фінансується з гранту Норвезького королівства за допомогою Норвезького фінансового механізму та співфінансується із державного бюджету Словацької Республіки.

Його мета:

а) отримання та аналіз достовірної, високоякісної та повної інформації про форми, методи та результати діяльності Баренцової Євро-Арктичної Ради та Регіональної Ради;

б) розробка для суб'єктів управління Словаччини та України практичних рекомендацій щодо її імплементації для підвищення ефективності транскордонного співробітництва прикордонних регіонів цих країн, зокрема, й регіону Карпат, загалом.

Бенефіціаром проекту є Центр суспільних і психологічних наук Словацької Академії Наук.

Партнерами:

Інститут транскордонного співробітництва (м.Ужгород, Україна);

Кошицький самоврядний край (Словаччина);

Самоврядний регіон Фіннмарк (Норвегія);

Інститут стабільності та розвитку (Словаччина);

Ужгородська міська громадська організація «Міжнародний Інститут транскордонного аналізу та менеджменту».

Роботу з вивчення скандинавського досвіду полегшує те, що

порівняльний аналіз транскордонного співробітництва в різних регіонах Європи виконується вже не вперше.

Спільними зусиллями Норвезького Баренцового Секретаріату (м. Кіркінес, Норвегія), Асоціації «Йарвіо» (м. Гельсінкі, Фінляндія), Інституту стабільності та розвитку (м. Прага, Чехія), Інституту транскордонного співробітництва (м. Ужгород, Україна) та інших партнерів у 2012 році було виконано важливе дослідження ТКС в сегментах нового Східного кордону Європейського Союзу.³

Міжнародною командою також проведені інноваційні за своєю методологією індексні дослідження транскордонного співробітництва.⁴

В ході спільної роботи з'ясувалася виняткова важливість статистичних оцінок транскордонних процесів. Тому для розробки проблем транскордонної статистики була створена окрема робоча група із представників Польщі, Росії, Норвегії, України, Словаччини та інших країн.⁵ Приємно, що до цієї роботи недавно долучилися і представники Центрального статистичного офісу Нідерландів.

Інноваційні розробки групи були представлені на спеціальних сесіях двох останніх Світових статистичних конгресів в м. Гонконзі (2013 рік) та м. Ріо-де-Жанейро (2015 рік). Групі надійшло запрошення взяти участь і у черговому (2017 року) Конгресі в м. Маракеш.

Виняткову роль в організації та фінансовій підтримці всієї цієї роботи відіграло Міністерство закордонних справ Норвегії, його вельми ефективний орган – Норвезький Баренцовий Секретаріат та багаторічний лідер цієї організації Рюне Рафаельсен (нині - мер Кіркінеса).⁶ Інститут транскордонного співробітництва плідно співпрацює із Секретаріатом вже біля 10 років.

3 *Ex borea lux? Learning from the Finnish and Norwegian Experience of Cross-border Cooperation with Eastern Neighbours.* Prague: ISD, 2012.

4 USTYCH, Serhii. Systems theory of borders and transborder processes. Saarbrücken: Scholars' Press, 2015, 492 P.; *Index of TBC* [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.borderdialogues.eu/index>; *Projekt „Liczmy się z granicą* [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.eurobalt.org.pl/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=46&Itemid=92.

5 *Optimization of transborder statistics. Collection of scientific papers.* Editorial Board: Serhii Ustych, Jozef Olenski, Marek Chierpal-Wolan, Jan Cuper, Vasyl Symchera. Uzhgorod: ITC, 2014, 226 p.

6 RAFAELSEN, Rune Gjertin. Our Commitments. In *Kirkenes.2016*, p.3.

В ході реалізації проекту експертами (вченими та практиками) проекту «Інформаційне забезпечення та імплементація інноваційних підходів в транскордонному співробітництві Словаччини і України» була проведена значна за обсягами аналітична робота.

Для вивчення досвіду транскордонного співробітництва на Півночі Європи вони також відвідали Баренцевий регіон. З експертами зустрівся керівник комуни Сьор-Варангер. Про здобутки ТКС в Баренцевому регіоні делегації експертів інформували також керівники Міжнародного Баренцевого секретаріату та Норвезького Баренцевого Секретаріату.

Звичайно, увага експертів була сфокусована на досвіді діяльності функціонуючих тут спеціалізованих міжнародних регіональних організацій: *Баренцевої Євро-Арктичної Ради, Регіональної Ради та Міжнародного Баренцевого Секретаріату.*

Баренцева Євро-Арктична Рада є органом міністерств закордонних справ Норвегії, Швеції, Фінляндії, Ісландії, Данії, Європейської Комісії та Росії. Вона здійснює ефективну макрополітичну підтримку та управління транскордонним співробітництвом в Баренцевому регіоні.

16

Регіональна Рада – це інститут керівників прикордонних регіонів Норвегії, Швеції, Фінляндії та Росії. Він забезпечує *систематичну і тісну співпрацю прикордонних територій у вирішенні спільних проблем ТКС.*

Міжнародний Баренцовий Секретаріат - постійно діючий технічний орган - *переймається належним організаційним забезпеченням багатостороннього транскордонного співробітництва.* Його офіс розміщено в норвезькому місті Кіркенес.

Основними засадами функціонування Баренцевої Євро-Арктичної Ради, Регіональної Ради та Міжнародного Баренцевого секретаріату є:

1. Консенсусне ухвалення рішень.
2. Рівне співфінансування на основі мінімізованих витрат.
3. Асинхронна ротація головування (на 2 роки).
4. Діяльність головної країни здійснюється на основі схваленої партнерами двохрічної програми.
5. Виконання програми здійснюється через функціонування спеціалізованих міжнародних робочих груп.

Карта Баренцовего Євро-Арктичного регіону

Метою цієї статті не є конкретний аналіз різноманітної діяльності вищезазначених інституцій (це зроблено експертами проекту). Хотілося б розглянути можливості імплементації їх позитивного досвіду для оптимізації українсько-словацького транскордонного співробітництва зокрема, й ТКС в геополітичному ареалі регіону Карпат, загалом.

У цьому зв'язку, на думку автора, для суб'єктів транскордонного співробітництва всіх рівнів управління було б доцільно сформулювати *найголовніші практичні рекомендації*. А саме:

1. Визнати, що північноєвропейський досвід політичної підтримки та координації транскордонного співробітництва *вартий широкого використання в Карпатському регіоні*.

2. При цьому мати на увазі, що запозичення зазначеного досвіду *не може бути механічним копіюванням, а лише імплементацією певних, найперше, інституційних засад ТКС з урахуванням всіх історичних, ментальних, економічних та політичних особливостей* Карпатського транскордонного регіону.

3. Розглянути можливість створення таких спеціалізованих міжнародних регіональних організацій (назви можуть уточнюватися):

- *Карпатського Форуму співробітництва* – органу представників Міністерств закордонних справ країн-учасниць – для макрополітичної підтримки та управління транскордонним співробітництвом.

- *Карпатського регіонального Форуму* – органу керівників прикордонних регіонів – для систематичної і тісної співпраці прикордонних територій з вирішення спільних проблем.

- *Міжнародного Карпатського секретаріату* - постійно діючого органу із представників країн-учасниць – для організаційно-технічного забезпечення багатостороннього транскордонного співробітництва.

4. Запропонувати таку геополітичну конфігурацію країн-учасниць зазначених інституцій: *Словаччина, Угорщина, Румунія, Польща, Чехія, Європейська Комісія, Україна.*

Критеріями цієї конфігурації визнати:

- географічну належність до Карпатського басейну.

- розміщення на новому Східному кордоні Європейського Союзу.

- історичну спорідненість та сучасну інтегрованість.

5. Для створення зазначених спеціалізованих міжнародних регіональних організацій ініціювати проведення Карпатського саміту керівників Словаччини, Угорщини, Румунії, Польщі, Чехії, Європейської Комісії, України з ухваленням відповідної *«Декларації»*.

Звичайно, запропоновані практичні рекомендації *можуть і будуть уточнюватися і конкретизуватися.*

Висновки

1. Врахування досвіду скандинавських партнерів дозволить:

а) уникнути паралелізму і дублювання в розбудові європейського транскордонного співробітництва;

б) якісно покращити транскордонне співробітництво в Карпатському регіоні, зокрема, більш раціонально та економно використовувати наявні ресурси (людські, фінансові, матеріальні, часові тощо).

2. Створення та активна діяльність запропонованих в практичних рекомендаціях спеціалізованих інституцій витворить додаткові можливості для подальшої *інтенсифікації міждержавних відносин*

сусідніх країн, особливо в форматі Вишеградської четвірки, сприятиме реальному, а не тільки декларативному наближенню до цієї вельми важливої європейської регіональної структури України.

3. Свого часу, в 90-і роки минулого і на початку нинішнього століть на етапі вельми значних геополітичних переформатувань транскордонне співробітництво в ареалі Карпат, зокрема, Карпатський Єврорегіон зіграло винятково позитивну роль в налагодженні відносин, зміцненню довіри та попередженню конфліктів між державами Центральної і Східної Європи. Сьогодні ці держави мали б повернути транскордонному співробітництву свій «борг», перейнятися існуючими в ньому трансформаційними проблемами та допомогти у їх вирішенні.

Література:

Проект «Кордони для людей»: інформаційний бюлетень. Ред.

Сергій Устич. Ужгород: ІТС, 2012. – 29 с.

ESPIRITU, Aileen Asheron. Moving forward: Strengthening cooperation in today's Barents Region. In *Barents Studies*, 2015, Vol.1, p.7-11.

Ex borea lux? Learning from the Finnish and Norwegian Experience of Cross-border Cooperation with Eastern Neighbours. Prague: ISD, 2012.

Index of TBC [Електронний ресурс] – Режим доступу: . <http://www.borderdialogues.eu/index>.

Optimization of transborder statistics. Collection of scientific papers.

Editorial Board: Serhii Ustych, Jozef Olenski, Marek Chierpal-Wolan, Jan Cuper, Vasyl Symchera. Uzhgorod: ІТС, 2014, 226 p.

Projekt „Liczmy się z granicą [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.eurobalt.org.pl/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=46&Itemid=92.

RAFAELSEN, Rune Gjertin. Our Commitments. In *Kirkenes*.2016, p.3.

STOLTENBERG, Jens og Thorvald. Samtaler. Oslo: Aschehoug forlag, 2009.

USTYCH, Serhii. Systems theory of borders and transborder processes. Saarbrücken: Scholars' Press, 2015, 492 P.

Tradície slovensko-ukrajinských transhraničných vzťahov ako faktor ich rozvoja

Tradition of cross-border Slovak-Ukrainian relations as a factor
in their enhancement

Abstract: The author defines the importance of transfrontier relations and the development of transfrontier co-operation of border regions of Slovakia and Ukraine. State bodies, institutions, businesses, factories and companies in eastern Slovakia and in the Transcarpathian region of Ukraine cooperation in various conditions and with varying degrees of success for 60 years. The history and experience therefore act as a positive factor for the further development of economic, social and cultural contacts of the two regions. It is in the interest of the population, of the peaceful life, of progress and of European integration.

Keywords: Eastern Slovakia, Transcarpathian Ukraine, transfrontier relations, traditions, development of co-operation.

20

Štátne hranice sú už celé stáročia veľmi dôležitým politickým fenoménom, ktorý sa v dejinách ľudstva stal zdrojom mnohých sporov a často aj krvavých konfliktov. Hoci by aj medzi susednými krajinami existovali optimálne, priateľské a žičlivé, vzťahy, hranice medzi nimi budú vždy určitou prekážkou ekonomickej spolupráce, kultúrnych stykov aj osobných vzťahov. Keďže v dnešnej dobe sú hranice medzi štátmi nevyhnutnosťou, jediným spôsobom ako prekonať ich obmedzujúce funkcie je ich legálne ignorovanie v niektorých sférach.¹ To je zároveň podstata súčasnej transhraničnej spolupráce. Chápeme ju ako neformálnu viacstrannú kooperáciu miest a obcí, štátnych a samosprávnych orgánov, ale tiež organizácií a inštitúcií v tých regiónoch, ktoré sú oddelené štátnymi hranicami. Jej cieľom je vlastne vytvoriť jednotný priestor v záujme efektívnejšieho riešenia niektorých ekonomických a sociálnych problémov

1 FALŤAN, Ľubomír. Euroregióny a regionálny rozvoj na Slovensku. In Falťan, Ľ. (ed.). *Regionálny rozvoj Slovenska v európskych integračných kontextoch : Regióny, prihraničné regióny, euroregióny*. Bratislava : Interlingua, 2004, s. 74.

pohraničných oblastí, stimulovať rozvoj týchto regiónov, umožňovať vzájomné zblížovanie obyvateľstva a podporovať výmenu kultúrnych hodnôt.

Táto snaha sa stala aktuálnou hneď po druhej svetovej vojne, ktorej príčinou, okrem iného, boli aj nezhody a rozpory v otázkach týkajúcich sa štátnych hraníc. Niektorí politici v západnej Európe už vtedy pochopili, že k zabezpečeniu mieru nestačia len priateľské vzťahy medzi nimi, ale sú rovnako potrebné i dobré vzťahy medzi obyvateľstvom susediacich krajín. Najjednoduchšou cestou v tomto smere bola obzvlášť podpora vzájomných kontaktov a užšej spolupráce prihraničných regiónov. Posilnenie stykov pohraničných oblastí však nemalo mať len akúsi preventívnu úlohu, ale chcelo byť zároveň aj predobrazom nových vzťahov medzi európskymi štátmi.

V podmienkach strednej Európy veľmi silný potenciál v tomto smere malo východné Slovensko, ktorého územie vtedy hraničilo s Maďarskom, Poľskom i so Sovietskym zväzom a nachádzali sa v totožnom geopolitickom priestore. Zvlášť vhodné predpoklady k cezhraničnej spolupráci malo východné Slovensko so Zakarpatskou oblasťou USSR, s ktorou ho sedemsto rokov spájali spoločné osudy z čias Uhorska i medzivojnového Československa, marginálne postavenie v rámci štátnych celkov, ktorých boli a sú súčasťou, analogické ekonomické, ako aj sociálne problémy a obdobné etnické a konfesijné zloženie obyvateľstva. Jej prekážkou v povojnovom období bol politický centralizmus, snaha skrývať nedostatky a s tým spojená hermetická uzavretosť štátnych hraníc ZSSR a štátov sovietskeho bloku. Prípadné kontakty medzi susediacimi regiónmi boli tiež chápané ako súčasťou medzištátnych vzťahov a preto mali formálny a oficiálny charakter.² Na československo-sovietskej hranici nejestvoval ani tzv. malý pohraničný styk, ktorý bol zavedený až 6. decembra 1985.³

Na druhej strane, tendencia smerujúca k otvorenejšej hranici, ktorá by umožňovala stretávanie sa ľudí a spoluprácu medzi regiónmi, tu vždy bola. Určitú možnosť predstavovali tzv. družobné vzťahy, ktoré boli oficiálne podporované od roku 1945, ale len veľmi pomaly nadobúdali konkrétnejší rámec a zahrňovali širšie vrstvy obyvateľstva. Zlom v tomto smere prinieslo uznesenie Predsedníctva Ústredného výboru Komunistickej strany Sovi-

2 DANILÁK, Michal. Styky východného Slovenska a Zakarpatska v rokoch 1945 – 1990. In Doruľa, Ján (ed.). *Slovensko – rusínsko – ukrajinské vzťahy od obrodovania po súčasnosť*. Bratislava : Slavistický kabinet SAV, 2000, s. 123.

3 Malý pohraničný styk s Maďarskom existoval od roku 1959, s Poľskom od roku 1962.

etskeho zväzu a Rady ministrov ZSSR o ustanovení prihraničných vzťahov so susednými oblasťami socialistických krajín z roku 1956.⁴ Prvé kontakty prihraničných oblastí boli síce poznačené ideologickým rámcom, preto sa nevyhli formálnosti, neraz však priniesli aj užitočné poznatky a skúsenosti. Príležitosť v tomto smere dostali aj Prešovský kraj a Zakarpatská oblasť USSR. V začiatkovej fáze hlavnú úlohu zohrávali predstavitelia regionálnych orgánov. Ich vzájomné vzťahy mali zoznamovací a informatívny charakter, ale postupne sa prehľbovali a rozširovali na ďalšie skupiny obyvateľstva. Napríklad, už v roku 1959 Zakarpatskú oblasť navštívilo 21 delegácií z Prešovského kraja, v ktorých sa vystriedalo viac ako dvetisíc ľudí.⁵

Spolupráca tohto typu sa evidentne zintenzívnila od začiatku šesťdesiatych rokov. V roku 1960 vznikol Východoslovenský kraj, a tak sa družobné vzťahy so Zakarpatskom fakticky preniesli na celé východné Slovensko a stali sa už imanentnou súčasťou vnútornej politiky. Pravda, cezhraničná kooperácia v tomto období mala i naďalej viac-menej parciálny, spravidla politický a spoločenský ráz bez evidentných výsledkov. Vzájomné stretnutia ľudí a kolektívov boli sporadické, častejšie boli len návštevy oblastných politických predstaviteľov či zájazdy umeleckých telies, zvlášť z príležitosti osláv štátnych sviatkov alebo folklórnych slávností.⁶ Koncom 60. rokov došlo k istému utlmeniu týchto vzťahov, hoci úplne neboli nikdy prerušené.

Od začiatku sedemdesiatych rokov sa prejavovala snaha politiku ZSSR rehabilitovať v očiach obyvateľstva a československo-sovietske vzťahy dostať na pôvodnú úroveň. K tonu slúžila i *Zmluva o priateľstve, spolupráci a vzájomnej pomoci medzi ZSSR a ČSSR* zo 6. mája 1970, pričom normalizačnej politike mala napomáhať aj družba prihraničných

4 КЕРЕЧАНИН, Василь Михайлович. Роль местных комитетов братских партии в осуществлении дружественных приграничных связей. Boucová, Zlatica. (ed.). *Základné otázky pohraničnej spolupráce krajín – členov RVHP : Materiály z československo-sovietskeho vedeckého seminára, ktorý sa konal v dňoch 13.- 15. októbra 1987*. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 1988, s. 131.

5 ВИДНЯНСКИЙ, Степан Васильевич. Рабочий класс Украинской ССР в развитии производственных связей между трудовыми коллективами СССР и Чехословакии. In Аморт, Честмир – Мельникова, Ирина Николаевна (eds.). *Украинско-чехословацкие интернациональные связи : Сборник научных трудов*. Киев: Наукова думка, 1989, s. 205.

6 BOUCOVÁ, Zlatica – KITA, Ladislav – DOMARACKÁ, Gabriela. Pohraničné styky a ich vplyv na rozvoj internacionálnej výchovy pracujúcich. In Boucová, Z. (ed.). *Základné otázky pohraničnej spolupráce krajín ...*, s. 104-114.

oblastí.⁷ Preto bola medzi oboma štátmi podpísaná dohoda o režime na štátnych hraniciach, o spolupráci a vzájomnej pomoci v pohraničných otázkach z 10. februára 1973. Družobné vzťahy sa však dostali pod patronát regionálnych straníckych orgánov, začali sa plánovať, písomne uzatvárať a kontrolovať. Zdôvodňovali sa ideologicky a presadzovali politickými prostriedkami, preto boli často formálne a veľmi málo efektívne.

Dňa 12. septembra 1973 totiž schválil Sekretariát ÚV KSČ *Zásady pre družobné styky krajských výborov strany a ich partnerov v socialistických krajinách*. Podľa tohto dokumentu priamym organizátorom družby medzi Východoslovenským krajom a Zakarpatskou oblasťou sa stali KV KSS v Košiciach a Oblastný výbor KSU v Užhorode. Vypracovávali sa dvojročné plány, vzájomné styky sa viac vyznačovali vecnosťou a prinášali aj určité praktické výsledky. Hoci, predovšetkým v prvej fáze, bolo vo vzťahoch medzi družobnými okresmi, inštitúciami, organizáciami, podnikmi, závodmi či školami mnoho teatrálnosti, postupne sa racionalizovali, a prinášali i praktické výsledky.⁸ Nový model družobných vzťahov viedol preto aj k zvýšeniu efektívnosti spolupráce, ako i k rozšíreniu stretnutí pracovníkov. Tomu iste pomohol aj vznik internacionálneho socialistického súťaženía, ktoré sa začalo medzi subjektmi oboch regiónov.

Od začiatku osemdesiatych rokov bola už v popredí hospodárska stránka družobných vzťahov, ktoré sa stávali naozaj transhraničnými vzťahmi. Dochádzalo totiž nielen k výmene tovarov, ale tiež skúseností, ba aj k výrobnej kooperácii, špecializácii a k vytváraniu istých prvkov spoločných podnikov. Formálne kritériá nahradzovala rezultatívnosť: objem a kvalita produkcie družobných podnikov, efektívnosť výroby, modernizácia technológií, znižovanie vstupov, ako i sociálne aspekty rozvoja výrobných kapacít. Kým roku 1978 priame výrobné vzťahy s partnermi na Zakarpatsku malo 70 závodov z Východoslovenského kraja, v roku 1982 takéto kooperačné väzby sa realizovali celkom medzi 147 pracovnými kolektívami na oboch stranách hraníc a v roku 1987 na takejto báze už súťažilo 228 pracovných kolektívov v obidvoch regiónoch.⁹

7 МЕЛЬНИКОВА, Ірина – ПРУНИЦЯ, Степан. *Соціалістична Чехословаччина*. Київ : Видавництво політичної літератури України, 1976, s. 119.

8 DANILÁK, M. Predpoklady a hlavné etapy rozvoja Východoslovenského kraja ČSSR a Zakarpatskej oblasti USSR. In Boucová, Z. (ed.). *Základné otázky pohraničnej spolupráce krajín ...*, s. 101.

9 ВИДНЯНСКИЙ, С. В. Рабочий класс Украинской ССР ..., ss. 210, 215.

V súvislosti so zvýšením intenzity družobných kontaktov a súťažením pracovných kolektívov narastala aj frekvencia prechodov ľudí cez štátnu hranicu. Vnútroštátne normy a nariadenia o vstupe a výstupe z krajiny, o pasovom systéme, prísny colný poriadok, predpisy o zdravotnej ochrane, o zdravotnom dozore a ďalšie, z ktorých niektoré boli prijaté ešte v 60. rokoch, transhraničnej spolupráci nevyhovovali. Určité úpravy uskutocnené ešte začiatkom sedemdesiatych rokov síce umožňovali uplatniť modernejší a liberálnejší prístup v tejto sfére, avšak podstatnú pozitívnu zmenu priniesol až Zákon o štátnej hranici ZSSR z novembra 1982, ktorý, okrem iného, dovoľoval zväzovým republikám prijímať určité vlastné zákonné úpravy regulujúce niektoré otázky hraničného režimu.¹⁰

24 Jednou z príčin rozpadu siete cezhraničných vzťahov medzi východným Slovenskom a Zakarpatskou oblasťou Ukrajiny ma začiatku 90. rokov bol rýchly rozpad dovtedajších politických a administratívnych štruktúr v oboch regiónoch, ako aj formovanie nezávislých štátnych celkov, Ukrajiny a Slovenskej republiky. Komunistická strana, ktorá podporovala dovtedajšie transhraničné vzťahy, stratila moc a zanikli jej regionálne orgány. Zákonom SNR č. 472/1990 Zb. o organizácii miestnej štátnej správy boli zrušené krajské aj okresné národné výbory, ktoré sa dovtedy podieľali aj na regulovaní cezhraničných vzťahov a spolupráce.

Prerušenie cezhraničných vzťahov medzi subjektmi na východnom Slovensku a v Zakarpatsku začiatkom deväťdesiatych rokov nebolo racionálna, hoci pochopiteľná reakcia. Snaha paušálne odstrániť a zmeniť všetko, čo bolo priamo aj nepriamo spojené s bývalým režimom viedla ku kritike a k likvidácii tiež pozitívnych prvkov, vzťahov a foriem z obdobia predchádzajúceho vývoja, ku ktorým cezhraničné vzťahy rozhodne patrili. Nezaujímajúc štátnych aj regionálnych orgánov v tomto smere generovala i nedôvera vyplývajúca z určitej politickej neistoty novoutvorených samostatných a suverénnych štátov.

Prejavovala tak úsilím o centralizáciu rozhodnutí v hospodárskej, politickej, ako i v kultúrnej sfére, ale aj oživením historických reminiscencií vyvolávajúcich pocit ohrozenia nadobudnutej štátnosti či integrity územia, a to aj zo strany susedných krajín. Prejavom pôsobenia týchto faktorov bol aj mimoriadne zdržanlivý postoj vtedajšej slovenskej vlády k projektu

10 ДИНИС, Георгий Георгиевич. Правовая основа приграничных отношений социалистических стран. In Bousová, Z. (ed.). *Základné otázky pohraničnej spolupráce krajín...*, s. 180 – 181.

Karpatského euroregióny a štatút Slovenska ako pozorovateľa. Dôsledkom celkom rovnakej fóbie bola skutočnosť, že Ukrajina a Rumunsko do Karpatského euroregiónu zaradili také obrovské teritória, že to od samého začiatku podlomilo nielen jeho efektívnosť, ale aj samotnú funkčnosť.¹¹

Na druhej strane, recesia a reštrikčná politika na Slovensku súvisiaca s transformáciou spoločnosti motivovala podnikateľské kruhy na východe krajiny hľadať možnosti investovať, vyrábať, vyvážať a obchodovať v užšej spolupráci s organizáciami a firmami v Zakarpatskej oblasti. Mali preto záujem nielen obnoviť, ale i rozšíriť transhraničné vzťahy, ba dokonca tiež vytvárať nové aj v podmienkach trhovej ekonomiky. Uvedomili si, že susedstvo s Ukrajinou im poskytuje obrovské možnosti pre podnikanie a obchod, najmä veľký trh, širokú surovinovú základňu a príležitosť pre spoluprácu vo všetkých oblastiach priemyslu, v poľnohospodárstve, v obchode, v službách, ale i v nevýrobnej sfére, v kultúre a v umení.¹² Iniciatívu v tejto oblasti prevzala Slovenská obchodná a priemyselná komora (SOPK), resp. Košická, ako i Prešovská regionálna komora SOPK, a to predovšetkým v informačnej a poradenskej činnosti.

Od polovice deväťdesiatych rokov sa transhraničné kontakty a viacstranná spolupráca pohraničných oblastí východného Slovenska, resp. Košického a Prešovského kraja začali opäť nadväzovať a realizovať, hoci na iných princípoch a v zmenených podmienkach. Tento trend asi posilnila tiež skutočnosť, že prostredníctvom zákonov č. 221/1996 Z. z. a č. 222/1996 Z. z. o administratívnom členení štátu boli vytvorené nové územné obvody okresov. Zároveň tiež vznikli okresné a krajské úrady, čím sa stalo územné členenie oboch regiónov s dominanciou štátnej správy na istý čas viac kompatibilným. Postupný

11 K tomu pozri VILÁGI, Aneta – STRÁŽAY, Tomáš – BENČ, Vladimír. *Analýza cezhraničnej spolupráce a rozvoj prihraničných regiónov s krajinami V4 a definovanie priorít cezhraničnej spolupráce pre predsedníctvo SR vo V4*. Bratislava : Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku, n. o., 2006, 70 s.

12 СТУДЕНЯК, Петро Юрійович - УСТИЧ, Іван Іванович. Прикордонні економічні зв'язки України з сусідніми європейськими країнами і їх вплив на соціально-економічний розвиток регіонів. In Павленко, Григорій Васильович. (ed.). *Соціально-економічні та етнополітичні зміни в країнах центральної і південно-східної Європи (друга половина 80-х - перша половина 90-х років XX ст.) : Матеріали міжнародної наукової конференції 26-27 вересня 1996 року Ужгород*. Ужгород : Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ Закарпатського комітету у справах преси та інформації, 1997, s. 127.

rozvoj a diverzifikácia cezhraničných kontaktov zároveň potvrdzujú, že dobrá a užitočná myšlienka sa napokon presadí bez ohľadu na viac či menej priaznivé alebo nepriaznivé okolnosti.

Od začiatku 21. storočia je už možné sledovať novú etapu transhraničnej spolupráce medzi oboma východoslovenskými krajmi na jednej strane a Zakarpatskou oblasťou Ukrajiny na strane druhej, hoci pri jej porovnaní s predchádzajúcou fázou cezhraničnej kooperácie sú už evidentné prvky diskontinuity. Ďalší rozvoj hospodárskych i spoločenských vzťahov medzi pohraničnými oblasťami pribzdili niektoré aktuálne problémy, ktoré vznikli v tomto čase na celoštátnej úrovni.¹³ Tie do istej miery vystupňovalo najmä zavedenie vízového režimu voči občanom Ukrajiny v roku 2000, hoci hneď v nasledujúcom roku došlo k jeho liberalizácii.¹⁴

26 Pozitívny vplyv ale malo prijatie zákonov č. 302/2001 Z. z. o samosprávnych krajoch a č.416/2001 Z. z. o prechode niektorých pôsobností z orgánov štátnej správy na obce a vyššie územné celky, ktorým boli prenesené úlohy zo štátnej správy na samosprávu. Do právomoci vyšších územných celkov sa dostali aj transhraničné vzťahy, ktoré oprávnené považujeme za súčasť agendy regionálneho rozvoja. V roku 2004 sa však hranica medzi oboma štátmi stala schengenskou, čo prinieslo cezhraničným vzťahom ďalšie problémy. Na druhej strane, v ich prospech pôsobí umožnenie malého pohraničného styku od 27. septembra 2008.

Transhraničná kooperácia medzi východným Slovenskom a Zakarpatskom v poslednom desaťročí síce už nemá globálne parametre ani politicky či administratívne riadený charakter, je však dôležitá.¹⁵ Rozdrobila sa na mnohé subjekty na oboch stranách, avšak existuje, efektívne funguje a má ďalšie perspektívy. Kontakty, vzťahy a spolupráca z dávnejšej i nedávnej minulosti jej nepriamo tiež napomáha. Spomienky a skúsenosti ľudí v oboch regiónoch pomáhajú prekonávať

13 DULEBA, Alexander (ed.). *Ukrajina a Slovensko : Hľadanie spoločných záujmov*. Bratislava : Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku, 2001, 114 s.

14 MRLIANOVÁ, Andrea et al. *Vízová politika a jej vplyv na migračné toky do Slovenskej republiky : Národná štúdia pre Európsku migračnú sieť (European Migration Network)*. Bratislava : Národný kontaktný bod Európskej migračnej siete v Slovenskej republike, 2011, s. 33.

15 DULEBA, A. Vzťahy s Ukrajinou ako priorita zahraničnej politiky SR. In Brezáni, Peter (ed.). *Ročenka zahraničnej politiky Slovenskej republiky 2005*. Bratislava: Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku, n. o., 2006, s. 91 – 100.

predsudky a rôzne xenofóbne prejavy, umožňujú nadväzovať na niekdajšie úspechy, ale aj poučiť sa z niektorých chýb a nedostatkov, ktorých tiež nebolo málo. História spolupráce jednoznačne dokazuje, že neohrozuje suverenitu oboch štátov, pretože všetky zmluvy a z nich vyplývajúce javy a procesy sú realizované na základe dobrovoľnosti a vzájomnej výhodnosti. Spoločné orgány a inštitúcie, ktoré v tejto súvislosti vznikajú, majú vždy len koordinačnú či poradnú funkciu a nepredstavujú politické nadnárodné útvary

Pramene a literatúra:

BOUCOVÁ, Zlatica – KITA, Ladislav – DOMARACKÁ, Gabriela. Pohraničné styky a ich vplyv na rozvoj internacionálnej výchovy pracujúcich. In Boucová, Z. (ed.). *Základné otázky pohraničnej spolupráce krajín – členov RVHP : Materiály z československo-sovietskeho vedeckého seminára, ktorý sa konal v dňoch 13.- 15. októbra 1987*. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 1988, s. 104 – 114.

FALŤAN, Ľubomír. Euroregióny a regionálny rozvoj na Slovensku.

In Falťan, Ľ. (ed.). *Regionálny rozvoj Slovenska v európskych integračných kontextoch : Regióny, prihraničné regióny, euroregióny*. Bratislava : Interlingua, 2004, s. 66 – 90. ISBN 80-85544-37-7.

DANILÁK, Michal. Predpoklady a hlavné etapy rozvoja Východoslovenského kraja ČSSR a Zakarpatskej oblasti USSR. In Boucová, Z. (ed.). *Základné otázky pohraničnej spolupráce krajín ...*, s. 91 – 103.

DANILÁK, M. Styky východného Slovenska a Zakarpatska v rokoch 1945 – 1990. In Doruľa, Ján (ed.). *Slovensko – rusínsko – ukrajinské vzťahy od obrodzenia po súčasnosť*. Bratislava : Slavistický kabinet SAV, 2000, s. 119 – 131. ISBN 80-967722-5-2.

ДИНИС, Георгий Георгиевич. Правовая основа приграничных отношений социалистических стран. In Boucová, Z. (ed.). *Základné otázky pohraničnej spolupráce krajín...*, s. 174 – 186.

DULEBA, Alexander (ed.). Ukrajina a Slovensko : Hľadanie spoločných záujmov. Bratislava: Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku, 2001, 114 s. ISBN 80-96837-2-3.

DULEBA, A. Vzťahy s Ukrajinou ako priorita zahraničnej politiky SR. In Brezáni, Peter (ed.). *Ročenka zahraničnej politiky Slovenskej republiky 2005*. Bratislava : Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku, n. o., 2006, s. 91 – 100. ISBN 80-969186-7-2.

- КЕРЕЧАНИН, Василь Михайлович. Роль местных комитетов братских партии в осуществлении дружественных приграничных связей. Bousová, Z. (ed.). *Základné otázky pohraničnej spolupráce krajín ...*, s. 129 – 143.
- МЕЛЬНИКОВА, Ірина – ПРУНИЦЯ, Степан. *Соціалістична Чехословаччина*. Київ : Видавництво політичної літератури України, 1976, 125 s.
- MRLIANOVÁ, Andrea et al. *Vízová politika a jej vplyv na migračné toky do Slovenskej republiky : Národná štúdia pre Európsku migračnú sieť (European Migration Network)*. Bratislava : Národný kontaktný bod Európskej migračnej siete v Slovenskej republike, 2011, 64 s. ISBN 978-80-89506-17-0.
- СТУДЕНЯК, Петро Юрійович УСТИЧ, Іван Іванович. Прикордонні економічні зв'язки України з сусідніми європейськими країнами і їх вплив на соціально-економічний розвиток регіонів. In Павленко, Григорій Васильович. (ed.). *Соціально-економічні та етнополітичні зміни в країнах центральної і південно-східної Європи (друга половина 80 – х - перша половина 90–х років ХХ ст.) : Матеріали міжнародної наукової конференції 26 – 27 вересня 1996 року, Ужгород*. Ужгород : Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ Закарпатського комітету у справах преси та інформації, 1997, s. 124 – 128. ISBN 966-7186-08-3.
- ВИДНЯНСКИЙ, Степан Васильевич. Рабочий класс Украинской ССР в развитии производственных связей между трудовыми коллективами СССР и Чехословакии. In Аморт, Честмир – Мельникова, Ирина Николаевна (eds.). *Украинско-чехословацкие интернациональные связи : Сборник научных трудов*. Киев: Наукова думка, 1989, s. 198 – 124. ISBN 5-12-000661-2.
- VILÁGI, Aneta – STRÁŽAY, Tomáš – BENČ, Vladimír. *Analýza cezhraničnej spolupráce a rozvoj prihraničných regiónov s krajinami V4 a definovanie priorít cezhraničnej spolupráce pre predsedníctvo SR vo V4*. Bratislava : Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku, n. o., 2006, 70 s.

Транскордонне співробітництво Словаччини і України в контексті сучасних геополітичних викликів

Cross-border cooperation of Slovakia and Ukraine in the context
of modern geopolitical challenges

Abstract: The article proves that the Ukrainian-Slovak cross-border cooperation objectively depends on the nature of bilateral relations, the general state of international relations in the world, and the current political situation. Among the major geopolitical challenges there are mentioned aggressive expansionist foreign policy of Russia, the crisis in the European Union, contingency of electoral processes in Europe and the US. It is maintained that Slovakia is an object of the Russian Federation's powerful advocacy. At the same time the paper emphasizes pro-European and pro-Western aspirations of Slovaks and the value of the Slovak experience of post-communist transformation for Ukraine. The author states the priorities of cross-border cooperation with the Slovak Republic in accordance with the State Program of Developing Cross-Border Cooperation for 2016-2020.

29

Keywords: cross-border cooperation, geopolitical challenges, the Russian aggression, the Russian propaganda.

Українсько-словацьке транскордонне співробітництво плідно розвивається вже понад 20 років. Проте сучасні виклики не можуть не впливати на його стан та перспективи. Студіювання цих викликів є метою нашого дослідження. Транскордонне співробітництво — спільні дії, спрямовані на встановлення і поглиблення економічних, соціальних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших відносин між територіальними громадами, їх представницькими органами, місцевими органами виконавчої влади України та територіальними громадами, відповідними органами влади інших держав у межах компетенції, визначеної національним законодавством¹.

1 Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями. [Електронний ресурс]. – Режим досту-

Успішність транскордонного співробітництва залижить від багатьох чинників. Будь яке транскордонне співробітництво об'єктивно залежить від характеру двосторонніх відносин та загального стану міжнародних відносин в світі, поточної геополітичної ситуації.

Сьогоднішня міжнародно-політична ситуація далека від стабільності: системне порушення Росією міжнародного права, її збройна агресія в Україну, низка регіональних збройних конфліктів та «точок напруги» негативно впливають на загальну картину. Примітно, що переважна більшість існуючих та потенційних вогнищ конфлікту стосуються саме контролю над територіями. Це відбувається всупереч загальним тенденціям епохи глобалізації, що традиційно асоціюються навпаки з «розмиванням» державних кордонів, зменшенням їхньої ваги у відносинах між державами та посиленням інтеграційних процесів на міжнародній арені. Проблематика класичної геополітики, балансу сил, боротьби за території та сфери впливу знову стає актуальною. Одним з найяскравіших підтверджень даної тези є російська інвазія в Україну та анексія Криму. Ці події стали першою спробою силової зміни європейських кордонів такого масштабу, з часів закінчення Другої світової війни.

30

Серед головних викликів та загроз міжнародній безпеці можна виокремити три групи: 1) агресивні експансіоністські зовнішньополітичні стратегії Росії; 2) кризові явища в Європейському Союзі (Брекзїт, неконтрольована міграція, економічні проблеми, популізм і євроскептецизм); 3) непередбаченість політики нової адміністрації в США.

Особливе місце серед глобальних геополітичних викликів займає сучасна російська зовнішньополітична стратегія, що характеризується готовністю до використання військової сили за для досягнення геополітичних цілей. Агресивна неоімперська політика РФ несе величезну загрозу для регіональної та глобальної системи безпеки, особливо зважаючи на російський військовий потенціал, зокрема у сфері стратегічних ядерних озброєнь, а також реваншистські настрої сьогоденної владної верхівки. Сучасну політику РФ необхідно розглядати крізь призму саме радянських уявлень про геополітичну структуру світу в цілому й європейського регіону зокрема, оскільки

переважна більшість політичного керівництва держави й зокрема путінська адміністрація є представниками колишньої партійної номенклатури та вихідців з силових структур СРСР. Для цих людей закінчення Холодної війни асоціюється з їх поразкою й сприймається як особиста трагедія. Теж саме стосується й втрати почуття власної величі внаслідок розпаду СРСР. Для колишніх радянських «силовиків», які нині керують Росією, характерним є сприйняття світу в якості арени для потенційних бойових дій. Відповідно до цього підходу існують чітко окреслені «сфери впливу» чи «зони життєвих інтересів», а військова сила виступає основним критерієм визначення значущості держави. Ідентифікуючи себе в якості головного геополітичного центру на європейському континенті, головну небезпеку для себе Росія вбачає в розширенні та зміцненні позицій НАТО в регіоні. З приходом до влади В.Путіна Москва взяла курс на відновлення геополітичної ваги часів СРСР, прагнучи перетворити РФ з країни третього світу на новий центр сили континентального масштабу. Під час одного з виступів Путін прямо заявив: «...Ми повинні визнати, що розпад Радянського Союзу став найбільшою геополітичною катастрофою століття. Для російського народу він став справжньою драмою. Десятки мільйонів наших співгромадян і співвітчизників опинились за межами російської території»². В. Горбулін пов'язує саме прихід до влади в РФ В. Путіна з початком пошуку російської «геостратегії реваншу», метою якої є комплекс завдань, серед яких ключова – це поступове, але неухильне відновлення російського впливу й значущості на міжнародній арені. Варто наголосити, що подібна стратегія є анахронізмом часів Холодної війни і вона заздалегідь приречена на фіаско, оскільки суперечить актуальним тенденціям розвитку міжнародної системи, зокрема об'єктивним процесам глобалізації та інтернаціоналізації. Водночас агресивна російська політика проявила фактичну неготовність, певною мірою застарілої, міжнародно-безпекової системи ефективно протистояти новітнім методам «непрямої агресії» та «гібридної війни»³. Саме на фоні російської агресії проти України

2 Послание Федеральному Собранию Российской Федерации Президента РФ В.Путина 2005 года. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/22931>

3 Горбулин В. «Гибридная война» как ключевой инструмент российской геостратегии реванша. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://>

з новою силою почали лунати заклики до реформування Ради Безпеки ООН, оскільки в її сучасному вигляді вона нездатна ефективно протидіяти актуальним викликам й загрозам міжнародній безпеці. Для ЄС Росія зі стратегічного партнера перетворилася на «стратегічну проблему». Небезпека від подальшої реалізації Кремлем агресивної зовнішньої політики носить стратегічний характер. Внутрішні економічні проблеми та специфіка соціально-політичного устрою РФ продукують «реваншистські» та «ревізійні» настрої в суспільстві. За цих умов не можна остаточно виключити можливість розв'язання російським керівництвом континентального конфлікту, як останньої надії на перегляд існуючого світового порядку і місця в ньому РФ. Відповідна реакція євроатлантичного співтовариства демонструє розуміння рівня викликів, що їх несе реваншистська геополітична стратегія РФ. Державами-членами ЄС, США та їх союзниками було здійснено низку практичних кроків спрямованих на ізоляцію та зменшення дестабілізуючого впливу Кремля на міжнародну безпеку. Окрім розриву співпраці у військовій галузі, було запроваджено цілий ряд санкцій проти окремих секторів економіки РФ, крім того силами НАТО розпочато процес посилення військового потенціалу країн-членів альянсу, що розташовані біля російських кордонів. Немає сумнівів в тому, що протягом найближчих років ми будемо свідками трансформації системи європейської безпеки, а також зусиль щодо зменшення чи обмеження масштабів російської загрози. Водночас Росія, внаслідок спорадичних дій щодо України стоїть на порозі колапсу, оскільки її економіка є неефективною, а рівень соціальної напруги дуже високий. Цілком можна уявити, що протягом найближчих 4-6 років агресивна політика Кремля призведе до внутрішніх потрясінь, результат яких прорахувати непросто. Проте можна побачити, що РФ демонстративно кидає виклик системі цінностей, яка склалася за підсумками Другої світової, а також Холодної війни. Немає сумнівів, що від відповіді, яку отримає Росія на свою агресивну стратегію, в майбутньому залежатиме політика й інших потенційних агресорів. Якщо ж ціна використання військового потенціалу в політичних цілях буде занадто високою, це буде слугувати надважливим аргументом

для багатьох держав - симпатиків «жорсткої сили», що сприятиме підтриманню геополітичної стабільності і забезпеченню міжнародній безпеки.

Варто зазначити, що у Словаччині відбувається потужна пропагандистська діяльність РФ. Механізми реалізації є різними: власне проросійська дезінформація, спотворення фактів конфлікту на Донбасі, створення проросійських організацій та створення сайтів новин, які висвітлюють новини у потрібному ракурсі. Основні меседжі пропаганди в цих країнах – це створення ворожого образу США та поширення дезінформації щодо «нацистської» влади в Україні та великої кількості неонацистських організацій⁴. Російська пропаганда, яка посилилась в інтернеті та сфокусована на молодому поколінні. Близько 30% молодих людей довіряють інтернет-медіа, які часто розповсюджують дезінформацію, та не вірять офіційним ЗМІ. На думку депутата Європарламенту від Словаччини І.Штефанеця Словаччина, певною мірою має проросійського прем'єра та проукраїнського президента. Президент А.Кіска незалежний від уряду та дуже допомагає Україні. Проросійські партії зараз у меншості, а проєвропейські та проукраїнські сили мають більшість. Втім, до парламенту потрапила екстремістська права партія, «Котлеба - Народна партія Наша Словаччина», яка набрала на парламентських виборах навесні 2016 року 8% голосів. Окрім того, до парламенту також пройшла популістська партія SME з 6,6%. Їхнє фінансування базується на тих же джерелах, що й в інших екстремістських партіях, таких як «Національний фронт» у Франції. Кремль проводить багато дій, спрямованих на знищення єдності Євросоюзу. «Котлеба – Народна партія Наша Словаччина» була ініціатором збору підписів за референдум про вихід Словаччини зі ЄС. Заступник голови партії М.Угрік зазначав, що жителі країни активно підтримали їхню ініціативу. Вихід із ЄС у тому чи іншому вигляді підтримували три партії словацького парламенту: «Котлеба – Народна партія наша Словаччина», «Ми – родина» та «Свобода і солідарність». У цілому вони мали у законодавчому органі країни 43 місця з 150.

4 Російська пропаганда в країнах Вишеградської четвірки: вплив і способи протидії [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/trends/1411978127/rosiyska_propaganda_v_krainakh_vishegradskoi_chetvirki_vpliv_i_sposobi_protidii/.

Антиінтеграційні тенденції стають усе більш помітними в словацькому суспільстві. При погіршенні економічної ситуації в країні й подальшої централізації ЄС Братислава цілком може наслідувати приклад Лондона. Проте, ідея М. Котлеби, лідера ультраправої словацької Народної партії щодо збору підписів під петицією про референдум з питання виходу Словаччини з ЄС, не знайшла підтримки у суспільстві⁵.

Насправді, виходу Словаччини з ЄС не хоче більшість словаків, навіть найбільші євроскептики і критики Брюсселя. Таку думку політиків і політологів підтверджують і результати соціологічних опитувань, які свідчать, що проти виходу Словаччини з ЄС у разі такого референдуму проголосували б понад 60% словаків.

34 Водночас ситуація в словацькому парламенті дуже складна також через позицію словацького прем'єр-міністра, який часто відвідує Кремль. Прем'єр-міністр країни Р.Фіцо у Брюсселі підтримує санкції, а перед ЗМІ, своїми виборцями він більш проросійський та говорить «я не вірю в санкції». У Євросоюзі ми послідовні щодо санкційної політики. Адже санкції - це лише спосіб підкреслити наші демократичні правила, сказати, що агресія - це агресія, а війна - це війна. Ми маємо зупинити агресію, ми не можемо миритися з подібною поведінкою та подібним вторгненням у XXI столітті. Словаччина має діяти як і більшість інших європейських країн. У Єврокомісії створено відділ зі стратегічних комунікацій (East StratCom), Чеська республіка створює подібну структуру на урядовому рівні. В Словаччині поки подібних інституцій нема. Водночас варто зауважити, близько двох третин населення вірять у Євросоюз, трохи менше - у НАТО як договір про колективну безпеку. Можна сказати, що більшість населення Словаччини налаштоване проєвропейськи та прозахідно. Відбувається зростання проєвропейських рухів після Брекзиту. Більше людей стало вважати, що нам потрібно посилити співпрацю. Імідж має України та українців у Словаччині певною сформований під впливом російської пропаганди. Втім варто відзначити, і це більш важливо - цей імідж формується людьми, які прибувають до Європи, і він дуже

5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.parlamentnelisty.sk/tagy/aktuality.sk>

позитивний. Українці дуже працелюбні. Зокрема, вони дуже добре зарекомендували себе в багатьох сферах, таких як медицина, будівництво, сфера послуг. Люди, які мають справу з українцями, мають гарні враження, і це відбивається на сприйнятті всієї країни⁶.

Досвід Словаччини підтверджує висновок про наявність закономірностей посткомуністичної трансформації суспільства і влади та національних особливостей, пов'язаних із рівнем політичної культури, станом економіки, зовнішніми впливами тощо. Словацькі реформи засвідчують необхідність консолідації громадськості, розроблення та реалізацію стратегії реформ, проведення в стислі терміни децентралізації публічного управління та вузлових перетворень у соціально-економічній сфері. Важливість поєднання внутрішньої готовності до змін із зовнішнім впливом та допомогою⁷.

Словаччина допомагає і передає Україні свій досвід європейської та євроатлантичної інтеграції. На сьогодні транскордонне співробітництво України зі Словаччиною здійснюється як на міждержавному рівні, так і на рівні територіальних громад, їх представницьких органів, місцевих органів виконавчої влади. Таке співробітництво сприяє соціальній та економічній конвергенції прикордонних регіонів обох країн та створенню нових можливостей для їх розвитку, в тому числі розвитку економічних, соціальних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших відносин, обміну досвідом.

У прикордонних регіонах багато спільних цілей, досягнення яких потребує застосування суб'єктами транскордонного співробітництва України та Словаччини єдиного підходу та узгоджених спільних дій, зокрема для запобігання паводкам, розвитку та функціонування транспортної і енергетичної інфраструктури, захисту навколишнього природного середовища та забезпечення безпеки. Необхідно також разом розв'язувати окремі проблеми, які виникають внаслідок фінансової та економічної кризи, зокрема подолання економічної нерівності та безробіття, збалансування трудової та постконфліктної

6 Гомон Д. Сусідка з проросійським ухилом. Чи варто боятися про кремлівських настроїв у Словаччині. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://espreso.tv/article/2016/12/21/susidka_z_prorosiysskym_ukhylom_chy_slid_boyatysya_prokremlivskykh_nastroyiv_u_slovachchyni

7 Словаччина: досвід реформ для України. //Теорія і практика державного управління. – 2016 - № 1 (52). - С. 8.

міграції, підвищення рівня ділової активності та зайнятості населення прикордонних регіонів, а також екологічні проблеми, у тому числі підтримки біологічного різноманіття, захисту і збереження спільної культурної спадщини.

Відповідно до Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2016-2020 роки затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України 23 серпня 2016 р. пріоритетами транскордонного співробітництва із Словацькою Республікою є співпраця у сфері реформування органів місцевого самоврядування; забезпечення розвитку туристично-рекреаційного потенціалу прикордонних регіонів; виконання культурно-мистецьких програм; введення спрощеного механізму малого прикордонного руху та розширення території його дії; удосконалення та спрощення механізму малого прикордонного руху, модернізація та реконструкція пунктів пропуску на українсько-словацькому кордоні; мінімізація негативних наслідків впливу виробничої діяльності на соляних рудниках у смт Солотвино Тячівського району Закарпатської області;

36 В контексті проблеми слід підкреслити, згідно цієї Державної програми транскордонне співробітництво України з Російською Федерацією обмежено розбудовою та облаштуванням державного кордону на території Чернігівської, Сумської, Харківської, Донецької і Луганської областей⁸.

Культурно-гуманітарним відносинам між Україною та Словаччиною традиційно притаманні позитивна динаміка та добре налагоджена взаємодія. Україна та Словаччина також активно взаємодіють в реалізації низки програм і проєктів, розроблених в рамках Європейського союзу, Ради Європи, інших міжнародних організацій. Відбувався інтенсивний діалог між науково-педагогічними працівниками вищих навчальних закладів, зокрема Пряшівського університету, Кошицького університету П.Й.Шафарика та Ужгородського національного університету. В обох країнах для задоволення потреб національних меншин функціонують школи з вивченням, відповідно, української та словацької мови. У Словаччині

8 Про затвердження Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2016-2020 роки. Постанова Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249264044>

діють 7 середніх навчальних закладів з вивченням української мови і літератури, в тому числі Об'єднана школа-гімназія ім. Т. Шевченка м. Пряшів з українською мовою навчання. 8 вересня 2015 р. Постановою Кабінету Міністрів України була ратифікована Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Словацької Республіки про взаємне академічне визнання еквівалентності документів про освіту, виданих в Україні та Словацькій Республіці, яка значною мірою сприятиме розвитку двосторонніх відносин в освітній та науковій сферах і є першою такого виду документом, підписаним Україною з країною ЄС⁹.

Традиційним є проведення на українсько-словацькому кордоні Днів добросусідства. Організаторами яких виступають Закарпатська обласна державна адміністрація, Закарпатська обласна рада, Кошицький та Пряшівський самоврядні краї. В рамках такого заходу в 2015 р. було підписано Програму спільних дій Закарпатської обласної ради, Закарпатської обласної державної адміністрації і Пряшівського самоврядного краю та Виконавчий протокол № 7 до Меморандуму про співпрацю між Закарпатською обласною державною адміністрацією і Кошицьким самоврядним краєм¹⁰.

Традиційним стало здійснення культурних обмінів в рамках проведення фестивалів народної творчості. На основі договору про співробітництво між Закарпатською організацією Національної спілки художників України та Спілкою художників СР «Умелецка беседа» здійснюються обміни виставками художнього образотворчого мистецтва та проводяться спільні пленери. Починаючи з 2014 року на традиційній основі в Словацькій Республіці проводяться щорічні «Дні України в Кошице», участь в яких беруть українські мистецькі колективи з різних регіонів України, фольклорні ансамблі, проходять покази моди від сучасних українських дизайнерів, організуються виставки, проводяться дискусії, тематичні конференції, воркшопи та інші культурні заходи. Також в рамках «Днів України в Кошице» проходять словацько-українські інвестиційні бізнес-форуми. 25 жовтня 2013 р. в м. Пряшів був відкритий Центр української культу-

9 Культурно-гуманітарне співробітництво між Україною та Словаччиною. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://slovakia.mfa.gov.ua/ua/ukraine-sk/culture>

10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://document.ua/prozatverdzhennja-vikonavchogo-protokolu-n-7-do-memorandumu-doc237884.html>

ри, який став надійною основою для проведення наукових, освітніх, мистецьких та інших заходів української національної меншини Словаччини. 21 січня 2017 року у приміщенні Центру був проведений VII з'їзд Союзу українців Словацької Республіки.

До ключових питань українсько-словацьких відносин належить співробітництво у сфері етнонаціональної політики. За переписом 2001 р. в Україні налічувалося 6,4 тис. словаків, понад 90% з них мешкали у Закарпатській області. Словаки в Україні переживають період національного ренесансу. Діє низка національно-культурних товариств, зокрема Обласне культурно-освітнє товариство «Матица Словенська» на Закарпатті, Товариство словацької культури ім. Людовіта Штура, Ужгородське товариство словаків. Сторожницькій та Ужгородській школах № 21 відкрито класи зі словацькою мовою навчання. В усіх інших населених пунктах, де компактно проживають словаки, учні мають змогу вивчати словацьку мову факультативно. Традиційним є проведення на українсько-словацькому кордоні Днів добросусідства. Організаторами яких виступають Закарпатська обласна державна адміністрація, Закарпатська обласна рада, Кошицький та Пряшівський самоврядні краї ¹¹. В рамках такого заходу в 2015 р. було підписано Програму спільних дій Закарпатської обласної ради, Закарпатської обласної державної адміністрації і Пряшівського самоврядного краю та Виконавчий протокол № 7 до Меморандуму про співпрацю між Закарпатською обласною державною адміністрацією і Кошицьким самоврядним краєм.

Відзначено активну співпрацю у рамках міжрегіонального партнерства з Кошицьким і Пряшівським самоврядними краями у сфері транскордонного співробітництва, зокрема, в рамках спільної участі в грантових програмах, наслідком чого стануть реальні інвестиції з ЄС в економіку Закарпатського краю.

Отже, україно-словацьке траскордонне співробітництво спирається передсім на дружні партнерські міждержавні двосторонні стосунки та, в цілому, поки не потрепають негативних наслідків від поточних геополітичних викликів.

11 Ярмоленко М. Сучасний етап міжкультурної комунікації на Закарпатті. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ipiend.gov.ua/uploads/nz/nz_72_73/yarmolenko_suchascnyi.pdf

Література:

- Гомон Д. Сусідка з проросійським ухилом. Чи варто боятися про кремлівських настроїв у Словаччині. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://espreso.tv/article/2016/12/21/susidka_z_prorosiyskym_ukhylom_chy_slid_boyatysya_prokremlivskykh_nastroyiv_u_slovachchyni
- Горбулін В. «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реванша. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gazeta.zn.ua/internal/gibridnaya-voyna-kak-kljuchevoy-instrument-rossiyskoj-geostrategii-revansha-.html>
- Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями Мадрид, 21 травня 1980 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_106
- Культурно-гуманітарне співробітництво між Україною та Словаччиною [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://slovakia.mfa.gov.ua/ua/ukraine-sk/culture>
- Послание Федеральному Собранию Российской Федерации Президента РФ В.Путина 2005 года. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/22931>
- Про затвердження Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2016-2020 роки. Постанова Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249264044>.
- Російська пропаганда в країнах Вишеградської четвірки: вплив і способи протидії. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // MediaSapiens – Режим доступу до ресурсу: http://osvita.mediasapiens.ua/trends/1411978127/rosiyska_propaganda_v_krainakh_vishegradskoi_chetvirki_vpliv_i_sposobi_protidii/.
- Словаччина: досвід реформ для України. //Теорія і практика державного управління. – 2016 - № 1 (52). - С. 8.
- Ярмоленко М. Сучасний етап міжкультурної комунікації на Закарпатті. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ypiend.gov.ua/uploads/nz/nz_72_73/yarmolenko_suchascnyi/

Countries of the Visegrad four in cross-border cooperation (Using Slovak-Ukrainian cross-border cooperation as example)

Abstract: The article defines the role and place of cross-border cooperation in modern terms between V4 countries and its neighboring countries (on the example of Slovak-Ukrainian cross-border cooperation). The author outlines the prospects and challenges analyzed of the development of cross-border cooperation between Slovakia and Ukraine.

Keywords: cross-border cooperation (CBC), Visegrad Four (V4), European integration, globalization.

40 It can be argued that cross-border cooperation plays a crucial role in any regional initiative. Shared values and common interests of participating countries enable them to cooperate in a number of areas, while the borders as such are considered to be a linking point, not a divisive one. Cross-border cooperation is aimed at overcoming natural borders, such as rivers or mountain ranges and also political/administrative borders between the countries.

The V4 countries assign a particular importance to cross-border cooperation. All V4 countries have participated in the development of different types of Euroregions on the borders with their Visegrad partners, EU members, as well as in the border areas with the applicant countries (Western Balkan countries) and other neighboring countries (Ukraine, Belarus). The Carpathian Euroregion, encompassing the regions of four EU countries and Ukraine might serve as a good example of good practice. In addition, the EU adopted a specific measure in order to enhance cooperation with the Eastern neighbors.

Slovak state border with Ukraine began to make part of the external border of the European Union from May 1, 2004¹ and of the exter-

1 On the basis of the Treaty of Accession from 2003, signed on April 16, 2003 in Athens, OJ L 236, 23. 9. 2003.

nal Schengen border from December 21, 2007². From the moment of the entry into the European Union, the Slovak Republic was obliged to follow common measures on the execution of the border controls on external borders and common visa policy, this fact has had an important influence on crossing the common Slovak – Ukraine Border. The Slovak Republic took full coresponsibility for the security of the whole Schengen area by the day of the entry into this area, when the internal border controls were abolished. The principle, that the degree of quality of the border controls carried out by one of the Schengen area states influences the security of the whole area both in positive and negative way, applies.

The cross-border cooperation between Slovakia and Ukraine is currently primarily determined by external factors and unfortunately, to a much smaller extent, by local and regional initiatives, opportunities and partnerships, despite the fact that certain cross-border initiatives have survived in bad as well as good times through their personal commitment and longterm cross-border partnerships at local level but there are just few examples of them. This is also caused by basic institutional conditions for the development of the cross-border cooperation between Slovakia and Ukraine, including rules for a common border regime, movement of persons, goods, services and capital. To a considerable extent, they depend on agreements between the EU and Ukraine³. Without any changes in EU and Ukraine relations no fundamental changes in the institutional conditions for the development of the Slovak-Ukrainian cross-border cooperation at bilateral and regional levels may be induced.

The second significant factor is the social and economic backwardness of the border region (eastern Slovakia and Transcarpathia),

- 2 On the basis of the 2007/801/EC Council Decision of 6 December 2007 on the full application of the provisions of the Schengen acquis in the Czech Republic, the Republic of Estonia, the Republic of Latvia, the Republic of Lithuania, the Republic of Hungary, the Republic of Malta, the Republic of Poland, the Republic of Slovenia and the Slovak Republic (OJ L 323, 8.12.2007).
- 3 BENČ, V.: Proposals and recommendations for enhancing the Slovak-Ukrainian cross-border cooperation: Enhancing cross-border cooperation between the European Union and Ukraine with regard to regional development, investments and social capital development in the cross-border region, Prešov, 2014.

not only behind the other regions in Slovakia and Ukraine but especially behind the other regions in Europe. This hinders the region from creating sufficient resources for investment in encouraging any cross-border cooperation.

When preparing the Development Strategy for Slovak-Ukrainian Cross-Border Cooperation until 2020 the expert team extensively mapped any barriers to cross-border cooperation through interviews with over 200 institutions that are involved in cross-border cooperation initiatives in the Slovak-Ukrainian border region. The research confirmed a significant influence of external factors on the current state of cross-border cooperation and their dominance⁴.

The ideal and most positive scenario for the development of the Slovak-Ukrainian cross-border cooperation is a full membership of Ukraine in the EU, which would result in complete removal of obstacles to cross-border cooperation on the border of Slovakia and Ukraine. The ratification of the association agreement between the EU and Ukraine could offer new modernisation prospects to eastern Slovakia and Zakarpattia (Transcarpathia) and new opportunities for mutual cooperation. However, it is required that all actors, not only at national but also regional level, are prepared⁵. Therefore, it is essential to hold a regular dialogue between the actors at least, and it is necessary to build stable cross-border networks or institutions that develop cross-border cooperation.

The political provisions of the Association Agreement (AA) between the EU and Ukraine were signed on 27 March 2014, and its economic part, including DCFTA, was signed on 27 June 2014. However, only the full implementation of the Association Agreement, i.e. the adoption of the entire set of EU legislation and completion of transitional periods for its adoption and introduction into practice,

4 BENČ, V., DULEBA, A., LUKŠA, O., NOSA-PILIPENKO, N. (et all): Stratégia rozvoja slovensko-ukrajinskej cezhraničnej spolupráce do roku 2020 (so zameraním na rozvoj spolupráce medzi Prešovským a Košickým samosprávnym krajom SR a Zakarpatskou oblasťou Ukrajiny). Agentúra regionálneho rozvoja Prešovského samosprávneho kraja, Prešov, 2014.

5 WAGNER, V., BENČ, V., KLAIZNER, A.: Treatment of Third Country Nationals at the EU's External Borders – Phase II. Vyšné Nemecké BCP (Slovakia): Case study report. International Centre for Migration Policy Development (ICMPD), Vienna, 2012.

will mean the integration of Ukraine into the internal area of the four freedoms of the EU. The ratification of the agreement may take several years and its implementation decades with respect to the current situation in the east of Ukraine.

The removal of the visa regime and economic integration of Ukraine with the EU will mean a significant change in the character of the border between Slovakia and Ukraine as an EU external border⁶. Visa-free travel and trade without tariff and non-tariff measures will encourage the economic growth of the border regions on both sides of the Slovak-Ukrainian border. The implementation of the association agreement will contribute to the harmonisation of the legislative, administrative and business environments between Slovakia and Ukraine, and last but not least, it will encourage to revive the economic development of the regions on both sides of the border. Such expectations are justified by the experience gained from the impact of association agreements of the V4 countries on the economic development of their neighbouring regions lying along the border with Germany and Austria in the last twenty five years.

The removal of the visa regime and economic integration of Ukraine with the EU will mean a significant change in the character of the border between Slovakia and Ukraine as an EU external border. Visa-free travel and trade without tariff and non-tariff measures will encourage the economic growth of the border regions on both sides of the Slovak-Ukrainian border⁷. The implementation of the association agreement will contribute to the harmonisation of the legislative, administrative and business environments between Slovakia and Ukraine, and last but not least, it will encourage to revive the economic development of the regions on both sides of the border. Such expectations are justified by the experience gained from the impact

6 BENČ, V., MYTRYAYEVA, S.: Malý pohraničný styk: možnosť modifikácie Zmluvy medzi Slovenskom a Ukrajinou (aj v ukrajinskej jazykovej verzii) – Small border movement: possibilities of modification of the Treaty between Slovakia and Ukraine (in SK and UA language). RC SFPA, n.o., Prešov, 2011.

7 DARIUSZ, Kafan; Marcin Zaborowski, Wojciech Lorenz, Jarosław Ćwiek-Karpowicz, Beata Górka-Winter, Artur Gradziuk, Roderick Parkes, Beata Wojna – East of Centre: Can the Visegrad Group Speak with One Voice on Eastern Policy? – Policy Paper of the Polish Institute of International Affairs – No. 5 (53), February 2013.

of association agreements of the V4 countries on the economic development of their neighbouring regions lying along the border with Germany and Austria in the last twenty five years.

From the perspective of the regional level there is a problem caused by an absence of tools (especially financial ones) for supporting cross-border cooperation. Despite the large bilateral agreement base between regions, cities and villages the implementation of joint activities is based only on ad hoc decisions and subordinated to other priorities. As an example there were crisis years of 2009 and 2010 when local governments as first budget expenditure with the aim to save sources cut down expenditure for cross-border and international cooperation. Until now strategic planning and programming of the joint development of the cross-border region towards long-term, systematic and coordinated cross-border cooperation has been a significant problem. The currently prepared Development Strategy of Slovak-Ukrainian Cross-Border Cooperation until 2020 is partially trying to solve it. Despite that it is necessary to passportize the cross-border area and prepare other related documents, whether in spatial planning, investment strategic documents etc.⁸

44

Lack of information on opportunities for cross-border cooperation between involved institutions, poor media coverage of cross-border cooperation, poor coordination of activities in cross-border cooperation and an absence of data and information on the situation constitute a problem, and activities in the border areas rules out better managing of cross-border cooperation and goal-oriented measures⁹. Also, insufficient development of cross-border competences is a problem as well, which requires especially a change in competences of local governments on the Ukrainian side of the border. Another

8 BENČ, V., DULEBA, A., LUKŠA, O., NOSA-PILIPENKO, N. (et all): Stratégia rozvoja slovensko-ukrajinskej cezhraničnej spolupráce do roku 2020 (so zameraním na rozvoj spolupráce medzi Prešovským a Košickým samosprávnym krajom SR a Zakarpatskou oblasťou Ukrajiny). Agentúra regionálneho rozvoja Prešovského samosprávneho kraja, Prešov, 2014.

9 BENČ, V.: Proposals and recommendations for enhancing the Slovak-Ukrainian cross-border cooperation: Enhancing cross-border cooperation between the European Union and Ukraine with regard to regional development, investments and social capital development in the cross-border region, Prešov, 2014.

important task for further development of cross-border cooperation must also include further networking and clustering of actors from both sides of the border.

The national support of the implementation of strategic development documents at regional and local level in the area of cross-border cooperation (Strategy for new forms of cooperation of NGOs and governmental institutions, PSK and KSK Development strategy of cross-border cooperation, Development strategy of Carpathian euroregion, etc. Development of national and regional instruments, including the financial ones for encouraging the implementation of cross-border programmes and strategies¹⁰. National and regional entities should primarily try to fulfil the identified objectives and support of the implementation of proposed activities within the aforementioned Development Strategy for the Slovak-Ukrainian Cross-Border Cooperation until 2020 (See Table 1).

Additional possible topics for mutual cross-border cooperation at the level of individual and minor projects can be¹¹:

1. Support of business development, joint investments and mutual trade, including technology transfer and encouragement of job creation (also through community initiatives) in order to fight poverty (development programmes focused on assistance in job generation with the emphasis on young people, elderly, socially excluded groups etc.) especially in border areas. To encourage information and awareness concerning cross-border investment opportunities but also e. g. concerning social responsibility of businesses – work with companies and transfer of best practices that may work in the existing environment, cultivation of cross-border business environment.
2. Fighting corruption – civic forms of promotion and watchdog activities – transparency and improvements in processes in all rele-

10 DULEBA, A., BENČ, V., BILČÍK, V.: Policy Impact of the Eastern Partnership on Ukraine. Trade, energy, and visa dialogue. Bratislava: Research Center of the Slovak Foreign Policy Association, 2012.

11 BENČ, V.: Proposals and recommendations for enhancing the Slovak-Ukrainian cross-border cooperation: Enhancing cross-border cooperation between the European Union and Ukraine with regard to regional development, investments and social capital development in the cross-border region, Prešov, 2014.

Aims	Activities
Intensifying socio-economic development of border region	Creating better conditions for common development of small and medium enterprises (SMEs) in border region Creating conditions for new investments in border region Improving the interaction of enterprises, know-how creators, middlemen and users, including CBC clusters formation
Improving both Slovak and Ukrainian border management – common procedures and transfer of good practices	Educational and networking activities of customs officers, border guards and involved representatives of public and private sectors on both the border sides Regular monitoring of border management and visa issuing Information activities towards passengers, migrants, visa and small border traffic permission applicants Improving civil defence and rescue services cooperation
Modernisation of the border infrastructure	Upgrading the infrastructure via improving functionality and increasing border crossings capacity Increasing the quantity of border crossing on the common border Modernisation of conveying corridors (road, railway) towards a common border
Multi-sector cross-border cooperation development for the purpose of sustainable border regions development	Intensifying a research-and-scientific and educational cooperation Improving cooperation in the field of tourism Improving cooperation in the field of culture Strengthening cooperation in the development and protection of natural heritage, including human activities negative impacts, and flood control Upgrading and intensifying social contacts Improving and strengthening self-government interaction
Support of Ukraine - to Europe integration process and reforms for its approximation to the EU integrated internal area standards	Development of Eastern Partnership strategic framework in CBC area “Technical assistance” and know-how transfer, esp. on DCFTA and SMEs trade and investment Cooperation focused on flagships of Ukraine’s EU integration process: Visa Dialogue and Energy interaction Public administration reform and regional development
Strengthening management of the Slovak-Ukrainian cross-border cooperation	Creating instruments to support cross-border cooperation, primarily by establishing Cross-border Cooperation Fund, and regular dialogue at regional level Improving border area regional development management Intensifying and upgrading exchange of information between cross-border actors

Table 1: Aims, activities and tools for supporting the SK-UA CBC at regional level
Source: BĚNČ, V., DULEBA, A., LUKŠA, O., NOSA-PILIPENKO, N. (et all): Development strategy for the Slovak-Ukrainian cross-border cooperation until 2020, 2014.

vant areas and promotion of good governance at all levels of public administration in the border region.

3. Development of mutual scientific and research cooperation, cooperation in educational programmes and science including adult

education (lifelong learning and training programmes), including know-how transfer between universities, research institutes and enterprises.

Since a few more other countries from Central Europe have stated that they are interested in the Eastern Partnership, it should be a clear sign for considering a formation of a broader platform directed at east European countries. This would strengthen the position of the V4 in the EU and would also improve the ongoing Eastern Partnership programme of the new EU states. Bearing in mind the Visegrad Plus platform of cooperation, the V4 should promote the Eastern Partnership to a broader Central European structure¹².

In conclusion we can say that the Visegrad Four can be regarded as one of the most successful initiatives in Central Europe. It consists of mutual relations at all levels – from political summits to activities with non-governmental associations and numerous networks of individuals. Twenty years ago the Visegrad Group was seen by many European countries as a group of partners without significance. Now the V4 has a rightful place with one credible voice that affects not only the V4 group but also the European Union as a whole.

47

References:

- BENČ, V., DULEBA, A., LUKŠA, O., NOSA-PILIPENKO, N. (et all): *Stratégia rozvoja slovensko-ukrajinskej cezhraničnej spolupráce do roku 2020 (so zameraním na rozvoj spolupráce medzi Prešovským a Košickým samosprávnym krajom SR a Zakarpatskou oblasťou Ukrajiny)*. Agentúra regionálneho rozvoja Prešovského samosprávneho kraja, Prešov, 2014.
- BENČ, V.: *Proposals and recommendations for enhancing the Slovak-Ukrainian cross-border cooperation: Enhancing cross-border cooperation between the European Union and Ukraine with regard to regional development, investments and social capital development in the cross-border region*, Prešov, 2014.
- BENČ, V., MYTRYAYEVA, S.: *Malý pohraničný styk: možnostimodifi*

12 DARIUSZ, Kačan; Marcin Zaborowski, Wojciech Lorenz, Jarosław Ćwiek-Karpowicz, Beata Górka-Winter, Artur Gradziuk, Roderick Parkes, Beata Wojna – East of Centre: Can the Visegrad Group Speak with One Voice on Eastern Policy? – Policy Paper of the Polish Institute of International Affairs – No. 5 (53), February 2013.

kácie Zmluvy medzi Slovenskom a Ukrajinou (aj v ukrajinskej jazykovej verzii) – Small border movement: possibilities of modification of the Treaty between Slovakia and Ukraine (in SK and UA language). RC SFPA, n.o., Prešov, 2011.

DARIUSZ, Kałan; Marcin Zaborowski, Wojciech Lorenz, Jarosław Ćwiek-Karpowicz, Beata Górka-Winter, Artur Gradziuk, Roderick Parkes, Beata Wojna – East of Centre: Can the Visegrad Group Speak with One Voice on Eastern Policy? – Policy Paper of the Polish Institute of International Affairs – No. 5 (53), February 2013.

DULEBA, A., BENČ, V., BILČÍK, V.: Policy Impact of the Eastern Partnership on Ukraine. Trade, energy, and visa dialogue. Bratislava: Research Center of the Slovak Foreign Policy Association, 2012.

On the basis of the Treaty of Accession from 2003, signed on April 16, 2003 in Athens, OJ L 236, 23. 9. 2003.

On the basis of the 2007/801/EC Council Decision of 6 December 2007 on the full application of the provisions of the Schengen acquis in the Czech Republic, the Republic of Estonia, the Republic of Latvia, the Republic of Lithuania, the Republic of Hungary, the Republic of Malta, the Republic of Poland, the Republic of Slovenia and the Slovak Republic (OJ L 323, 8.12.2007).

WAGNER, V., BENČ, V., KLAIZNER, A.: Treatment of Third Country Nationals at the EU's External Borders – Phase II. Vyšné Nemecké BCP (Slovakia): Case study report. International Centre for Migration Policy Development (ICMPD), Vienna, 2012.

Роль діяльності Єврорегіонів у Чесько-Словацькому транскордонному співробітництві

The role of Euroregions in the Czech and Slovak cross-border cooperation

Abstract: In the article the author examines the historical aspects of the creation and the highlights of the European regions' operation, the current problems of interaction between the Czech and Slovak Republics in the framework of regional and cross-border cooperation, mutual foreign policy, aimed at reviving the open market economy and integration into the EU, in the context of which mutual trade was coordinated. Also the article shows that for many years the system of regional cooperation between Slovakia and the Czech Republic has demonstrated its efficiency and stability, and cross-border cooperation between these countries has significant historical tradition. The author maintains that the Czech-Slovak cross-border cooperation is very specific because of the common history, historical relations, mutual proximity, similarity of language and culture of the Czech Republic and Slovakia. Cooperation has been mainly of socio-cultural nature and has been often used for establishing and improving good neighborly and sometimes family relationships. At the present stage of development, the Czech-Slovak regional and cross-border cooperation in the context of European regions has become an important integral component of the new architecture of cooperation in Central Europe and the continent as a whole.

Keywords: Czech Republic, Slovakia, cross-border cooperation, regional cooperation, the European Union, free market and trade, the European regions, integration to the EU, market economy.

Європейська система транскордонного співробітництва (далі ТКС), в основі якої лежить співпраця між регіонами щонайменше з двох різних держав-членів, які знаходяться на кордоні або поруч з ним, складає фундамент успішної регіональної політики Європейського Союзу. Вона спрямована на вирішення загальних проблем, які є спільними для прикордонних регіонів, використання нереалізованого потенціалу та активізації процесу співробітництва

з метою спільної гармонізації та розвитку європейської спільноти. Сьогодні, близька 40 відсотків населення Європейського Союзу проживає у прикордонних районах, а також 38 внутрішніх кордонів, що складаються з історичних, географічних, релігійних та мовних бар'єрів, які дуже часто несуть на собі відбитки європейських військових конфліктів. Європейська спільнота інвестує значні кошти у вирішення транскордонних проблем.

Система регіонального співробітництва Словаччини та Чеської Республіки (далі СР і ЧР) протягом багатьох років засвідчила свою ефективність і стабільність. А, власне транскордонна співпраця між цими державами, має значні історичні традиції. Чесько-словацьке прикордонне співробітництво є дуже специфічним у зв'язку із спільною історією, історичними відносинами, взаємною близькістю, схожістю мови і культури Чехії та Словаччини. Обопільна співпраця вже мала місце в рамках Чеської і Словацької Соціалістичної Республіки і Чехословацької Федеративної Республіки. У часи існування єдиної спільної країни, реальної державної границі між Чехією і Словаччиною не було, і співпраця муніципалітетів по обидва боки кордону не набувала характеру прикордонного співробітництва, як вона реалізується у даний час. Взаємне співробітництво здійснювалося в основному між муніципалітетами, які лежали безпосередньо, або на невеликій відстані від уявного кордону. Співпраця носила переважно соціально-культурний характер і часто використовувалася для налагодження і покращення добросусідських, а інколи і сімейних стосунків.

Після «Оксамитової революції» 1989 року обидві країни пройшли через процес політичної трансформації, який також отримав відображення як у двосторонньому, так і прикордонному співробітництві. В основному, це була діяльність місцевих органів і регіональні ініціативи, особливо на місцевому урядовому рівні (діяльність типу «від низу до верху»). Законодавчі угоди (Закон № 369/1990) запроваджували компетенції в органи місцевого самоврядування для побудови відносин в рамках міжнародного (міждержавного) співробітництва. Але, на превеликий жаль, на практиці переважала недовіра до таких угод¹

1 Ustavni zakon ze dne 18. dubna 1990, kterym se meni a doplňuje ustavni zakon, c. 100/1960 Sb., Ustava Ceskoslovenske federativni republiky, a ustavni zakon c. 143/1968 Sb., O ceskoslovenske federaci //Sb. zakonü, c. 100/1990. - S. 402-403.

Після розпаду Чехословаччини на дві незалежні держави – Чеську і Словацьку Республіки і приєднання цих держав до ЄС, транскордонна співпраця розвивається в рамках програм ЄС. Транскордонне співробітництво має різні форми і його інтенсивність залежить від великої кількості факторів.

Результатом тісної взаємодії ЧР і СР став вступ цих постсоціалістичних держав до загальноєвропейських і євроатлантичних структур. Чесько-словацька співпраця залишається основною платформою координації дій двох нових центральноєвропейських членів ЄС і в рамках розширеної Європейської спільноти. Загалом чесько-словацька регіональна та транскордонна співпраця за роки свого існування перетворилася у вагомий невід’ємний складовий елемент нової архітектури співробітництва в регіоні Центральної Європи і євро-пейського континенту в цілому.

В літературі ми можемо зустріти кілька визначень кордону прикордонної області та прикордонного співробітництва. В цілому, межами області можна вважати території, прилеглі до кордону, відповідної територіальної одиниці, яка має спільний кордон з однією або більше територіальних одиниць одного типу розташованих в одній із сусідніх країн².

Транс-прикордонний регіон – це потенційний регіон, якому властиві спільна географія, історія, екологія, етнічні групи, економічні можливості і так далі, але при цьому порушується суверенітет урядів, правлячих по обидві сторони кордону³.

Термін транскордонне співробітництво означає будь-які погоджені дії, спрямовані на зміцнення добросусідських відносин між територіальними общинами або властями, які знаходяться під юрисдикцією двох або більше Договірних Сторін, та укладення будь-яких угод і домовленостей, необхідних для цієї мети. (Європейської рамкової Конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями, 1980)⁴. Прикордонне

2 Anderson, J., O’Dowd, L., Wilson, T. M. (2003). *New Borders for a Changing Europe: Cross-Border Cooperation and Governance*. London: Frank Cass.

3 Halás, M. (2005). *Cezhraničné väzby, cezhraničná spolupráca (na príklade slovensko-českého pohraničia s dôrazom na jeho slovenskú časť)*. Bratislava: Vydavateľstvo UK.

4 Európsky rámcový dohovor o cezhraničnej spolupráci, 1980. Available at: <http://>

співробітництво регіональних і місцевих общин – це співробітництво між органами нижче, ніж урядовий рівень по обидві сторони державного кордону, що сприяє забезпеченню миру, свободи, безпеки і захист прав людини, заохочує захист етнічних і національних меншин, і призводить до розвитку прикордонних регіонів (Європейська Хартія прикордонних і транскордонних регіонів, 1995)⁵.

Транскордонні відносини являють собою комплекс процесів, внаслідок залежність території від однієї сторони від державного кордону на території з іншого боку кордону. В широкому Європейському контексті, ТКС створює безперервну систему транскордонних структур уздовж спільного кордону, яка не бере участь в інтеграційних процесах в Європі⁶.

За даними Ради Європи, всі заходи, спрямовані на зміцнення і заохочення добросусідських відносин між жителями прикордоння по обидві сторони спільного Державного кордону вважаються транскордонним співробітництвом. Дана діяльність становить основу для виконання її основної мети – об'єднання в максимально можливій мірі європейські країни та їх населення⁷. Транскордонне співробітництво є найбільш ефективним інструментом, що дозволяє поступово зменшити вплив кордонів, передумови для встановлення інтеграційних процесів на регіональному (місцевому) рівні, а також формування регіонів, які перетинають державні кордони прикордонних регіонів⁸.

Транскордонне співробітництво може здійснюватися на різних рівнях, може бути різної інтенсивності і залежить від багатьох факторів

[webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:x2FunkVpOwIj:www.minv.sk/%3Fmedzinarodne-europske-dokumenty\[25.9.2012\]](http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:x2FunkVpOwIj:www.minv.sk/%3Fmedzinarodne-europske-dokumenty[25.9.2012]).

- 5 Faltán, Ľ. (2004). Prihraničné regióny a cezhraničná spolupráca. In Faltán, Ľ., ed., *Regionálny rozvoj Slovenska v európskych integračných kontextoch. Regióny, prihraničné Aregióny, euroregióny* (pp. 8-12). Bratislava: Interlingua.
- 6 Halás, M. (2007). Development of cross-border cooperation and creation of euroregions in the Slovak Republic. *Moravian Geographical Reports* 15(1), 24-31.
- 7 Scherer, R., Blatter, J. (1995). Preconditions for successful cross-border cooperation on environmental issues: research results and recom[m]endations for a better practice. Freiburg: EURES, Institute for Regional Studies in Europe.
- 8 Halás, M., Slavík, V. (2001). Cezhraničná spolupráca a euroregióny v SR (Ciele, realita, perspektívy). *Miscellanea geographica* 9 (171-180). Plzeň: University of West Bohemia.

– історичного розвитку, мовні бар'єри, характер економічної структури, умови, створені державою. Результат ТКС залежить від допоміжних механізмів, рівня партнерства, загальних стратегій розвитку та структур на регіональному (місцевому) рівні, та джерел фінансування⁹.

Новий період ТКС розпочався після того, як був прийнятий Закон про адміністративно-територіального розподіл (у 1996 році). Відповідно до цього закону муніципалітети отримали розширені повноваження і можливість ввести міжнародне співробітництво і стати членами міжнародної регіональної асоціації або органів управління. Після 2001 року була навіть вище, підтримка муніципальних утворень, суб'єктів і партнерами у ТКС. Законодавча, програмна і фінансова підтримка була реалізована в програми допомоги передвступного (Phare CBC, INTERREG) періоду, а потім і у програмний період 2004-2006 рр. У цей період було встановлено більшість єврорегіонів (13), а також були розроблені основні складові євро-регіонального і прикордонного співробітництва.

У період 2007 – 2013 рр. словацьке і чеське прикордонне співробітництво реалізувалося в рамках оперативної програми ТКС СР-ЧР 2007-2013. Загальна мета “розвиток згуртованості і зближення прикордонних регіонів”, яка включала в себе створення функціональних мереж, взаємодіючих органів, в цілях забезпечення сталого комплексного економічного, соціального, екологічного і культурного розвитку регіону шляхом підвищення доступності, розвиток інформатизації, туризму, збереження і розвитку культурних традицій.

Оперативна програма прикордонного співробітництва ТКС СР-ЧР 2007-2013 була призначена для Чехії - Південна Моравія, Моравія-Сілезія і Зліні та регіони Тренчин, Трнава і Жиліна на словацькій стороні¹⁰. Співпраця, в рамках програми, розвивалася у трьох ключових напрямках:

1. Підтримка соціально-культурного та економічного розвитку прикордонних регіонів та співробітництва між муніципалітетами

9 Ricq, C. (2006). Handbook of transfrontier co-operation. University of Geneva.

10 Operačný program cezhraničnej spolupráce Slovenská republika – Česká republika 2007-2013. [on line]. Available at: <http://eurofondy.webnode.sk/slovenska-republika-ceska-republika/>, [20.9.2012].

(розвиток культури та збереження традицій, співпрацю та створення логістичних мереж, розвиток освіти, ринку праці і зайнятості, розвиток підприємництва та інновацій, розвиток прикордонного туризму, Фонд мікро-проектів);

2. Розвиток доступності (розвиток транспортної інфраструктури та доступності прикордонних регіонів, охорона навколишнього середовища і розвиток країни, удосконалення інформаційного простору та доступність комунікацій);

3. Управління технічної допомоги і здійснення програми.

На реалізацію цієї програми було виділено в загальній складності 92.74 млн. євро. Це, 50.1 мільйонів євро (54.8%) було виділено на 1-й пріоритетний напрямок – підтримки соціально-культурного та економічного розвитку прикордонних регіонів та транскордонного співробітництва. 37.1 млн. євро (40%) призначені для 2-го пріоритетного напрямку – розвитку доступності прикордонних територій та захисту навколишнього середовища. 5,6 млн євро (5.2%) на 3-й пріоритетний напрямок – забезпечення технічної допомоги. Муніципальні утворення, органи державного управління, місцевого самоврядування районів, громадських організацій, економічних і сільськогосподарських палат, і школи мали можливість попросити і отримувати цю підтримку¹¹.

У дослідженні ми припустили, що органи місцевого самоврядування, муніципалітети мають різні погляди і досвід, які претендують на підтримку з фондів ЄС для реалізації транскордонних проектів. Дослідження було спрямоване на одержання інформації про державні деякі фактори, які, на думку автора, є істотними з точки зору їх впливу на інтенсивність транскордонного співробітництва в регіоні. Ці фактори вплинули на ефективність ТКС з різної інтенсивності їх втілення у життя. Фактори, що зробили вплив на ефективність прикордонного співробітництва:

- доступність найближчого прикордонного пункту (фактор 1) – доступність (відстань) села до найближчої межі перетину на дорозі 1-го по 3-й клас (індикатор – км);
- муніципалітети-партнери (фактор 2) – муніципалітети чеської частини транскордонного регіону, які підписали угоду про партнерство на ТКС з муніципалітетами словацького регіону (показник – кількість муніципальних утворень);

11 Ibid.

- досвід роботи з заявами на отримання грантів у рамках програм прикордонного співробітництва 2007-2013 (фактор 3) – передумова для подальшого розвитку проекту співробітництва, яка полягає в тому, що муніципалітети, які мають досвід у підготовці проектних заявок, також активно беруть участь в поточному програмному періоді (показник – кількість підготовлених та поданих заявок на гранти);

- реалізація проектів в рамках ТКС 2007-2013 (фактор 4) – передбачалося, що муніципалітети, які мають досвід реалізації транскордонних проектів, діючих в поточному періоді програмування (індикатор – кількість проектів, реалізованих у рамках);

- програмні документи муніципальних утворень (фактор 5) – Кількість програмних документів (програма економічного і соціального розвитку, землекористування плану, програми розвитку туризму, програми розвитку житлово-комунального господарства), які можуть бути потенційно реалізуються в рамках ТКС ЧР-СР 2007-2013 (показник – кількість програмних документів)¹².

Нині Словаччина і Чехія знаходяться в просунутій стадії реалізації програми ТКС, яка дозволяє висловити деякі думки щодо часткових результатів і успішності її виконання. Загальна кількість заявок на гранти (537), 175 були затверджені і були укладені контракти 171 проекти, і вони в даний час знаходяться в процесі реалізації. Тільки одну третину (59) підтримуваних проектів вже завершено успішно. Відповідно до заяв, що надійшли, були найбільш цікаві проекти в рамках 1-го пріоритету осі (347 проектів, 64% заявок). 125 (36%) також були схвалені і були укладені контракти 123 проектів. Також були 50 проектів успішно завершені .

Є суттєва різниця між сумою фінансових вкладень і розміру фінансового закриття проектів (євро 14.61 мільйони, 20.31%). Багато проектів за один рік до закінчення програмного періоду 2007-2013 були ще в стані реалізації або відбувалися заходи після реалізації проекту. В даний час, перевірка правильності їх фінансування йде, але зазвичай це займає дуже багато часу і

12 Kalužáková, H. (2012). Cross border cooperation Slovakia-Czech republic. Conference proceedings from international scientific internet conference „Young Science 2012“. (p. 33-38). Bratislava: School of Economics and Management in Public Administration in Bratislava.

негативно впливає на обсяг витрачання успішно завершених проектів, кількість яких в даний час досить низька¹³.

Перші заклики до програми були фактично оголошено через рік після початку періоду програмування. Адміністративні проблеми відбиваються на уповільненні в процесі реалізації ТКС порівняно з очікуваним графіком. Там ми можемо наслідувати часткову відсутність зацікавленості уповноважених суб'єктів у подачі заявок на проекти. Глобальною причиною також є економічна криза, яка негативно впливає на можливість потенційних бенефіціарів для співфінансування проектів¹⁴.

Обстеження і оцінка результатів сприяла виявленню основних проблем муніципалітетів у ЧР і СР для розвитку процесів ТКС. На рівні органів місцевого самоврядування є тільки мінімальний прямий взаємозв'язок між інтенсивністю співробітництва та віддаленістю муніципальних утворень від кордону або кількістю населення, що в ньому проживає. Є також невелика кількість муніципалітетів з прийнятими програмними документами, які декларують рішення задач розвитку за фінансової підтримки в рамках прикордонного співробітництва. Потенціал і інтенсивність муніципалітетів ТКС лише незначно залежить від досвіду муніципалітетів з партнерства та транскордонного співробітництва з муніципалітетами в Чехії та Словаччині. Короткий період програмування також мало негативний вплив. Діяльність органів місцевого самоврядування в мережі і партнерських відносин з муніципалітетами в ЧР і СР були слабкі, і більшість муніципалітетів залишилися без партнерства. За даними дослідження причинами низької інтенсивності по програмі прикордонного співробітництва Чехії-Словаччини були:

- відсутність досвіду роботи з заявками на гранти та реалізацію проектів у рамках програм прикордонного співробітництва;
- дефіцит бюджету на співфінансування проектів;
- відсутність кадрового і професійного потенціалу для підготовки та реалізації проектів;

13 AProject applications according to address of lead partner (OP CBC SK-CZ 2007-2013). Source: Ministry of Agriculture and Rural Development of the Slovak Republic, 2012.

14 Implementation of the OP CBC SK-CZ 2007-2013 (Number of projects). Source: Ministry of Agriculture and Rural Development of the Slovak Republic, 2012.

- складне управління і реалізацію проектів;
- негативний вплив також мав тривалий термін часткової і остаточної перевірки діяльності за проектами фінансових витрат. Місцеві органи влади мали проблеми з отриманням фінансування для реалізації проектної діяльності.

Іншим видом співробітництва, а головне – повчальним для України, є досвід становлення і розвитку чесько-словацького економічного співробітництва. Зокрема, позитивно, що після усамостійнення між Чехією і Словаччиною не було різко розірвано традиційно існуючу систему господарських, насамперед виробничо-коопераційних торговельних зв'язків. А, навпаки, впродовж тривалого періоду – з 1993 до квітня 2004 року між ЧР і СР на договірній основі успішно функціонував митний союз.

У його рамках для координації роботи діяли спеціально створені змішані органи. Зокрема, головним координуючим елементом була Рада митного союзу, до складу якої входили міністри економічного блоку чеського і словацького урядів, керівники інших центральних державних органів, зокрема митних. Постійно діючим виконавчим органом, що вів підготовчу і організаційну роботу, був Постійний секретаріат Ради митного союзу.

57

Двосторонні зовнішньоекономічні зв'язки увесь цей час фактично здійснювалися в режимі вільної торгівлі. Крім того, ЧР і СР в розвитку двосторонніх і багатосторонніх зовнішньоторговельних відносин користувалися також вигодами членства в регіональному економічному інтеграційному об'єднанні – Центральноєвропейська угода вільної торгівлі (CEFTA)¹⁵.

Зрозуміло, що, наприклад, динаміка взаємної торгівлі між ЧР і СР залежала від комплексу різноманітних факторів, в тому числі коливань кон'юнктури світового ринку. Більш могутня і реформована чеська економіка в зовнішньоторговельних стосунках з Словаччиною випереджає нарощувала обсяги експорту, що забезпечувало для Чехії позитивний баланс у двосторонній торгівлі.

Внаслідок світової фінансової кризи кінця 1990-х років взаємний товарообіг між ЧР і СР тимчасово скоротився. Але уже з перших

15 Wokoun, R. (2008). Regionální rozvoj: východiska regionálního rozvoje, regionální politika, teorie, strategie a programování. Praha: Linde.

років третього тисячоліття тенденція до зростання обсягів чесько-словацької торгівлі відновилася. На сучасному етапі товарообіг з Чехією сягає до 16% річного обсягу зовнішньої торгівлі ČR, а питома вага Словаччини у зовнішній торгівлі ČR складає близько 7%¹⁶.

Позитивну роль в розвитку чесько-словацького економічного співробітництва на першому етапі зіграв погоджений поетапний перехід сторін до вільно конвертованої валюти (ВКВ) у взаємних розрахунках. Певний час – майже 3 роки (з січня 1993 р. до вересня 1995 р.) економічні стосунки між ČR і СР будувалися на основі спеціальної двосторонньої платіжної угоди. Згідно з її положеннями, облік взаємних зобов'язань і платежів спочатку здійснювався в еку через клірингові рахунки. Це дозволило уникнути у чесько-словацьких економічних зв'язках бартеру – простих товарообмінних операцій, зберегти виробничо-коопераційні зв'язки, підтримати експорт-імпорт за відсутності у промислових підприємств та інших господарських суб'єктів на той час вільних обігових та валютних коштів.

58 Чехословаччина, Угорська Республіка і Республіка Польща 21 грудня 1992 року в польському м. Краків уклали договір про створення Центральноєвропейської угоди вільної торгівлі (CEFTA). З самого початку стратегічна мета і суть угоди і новоствореної асоціації – формування зони вільної торгівлі в Центральній та Східній Європі з подальшим розширенням цього регіонального економічного союзу в смугу від Балтійського до Адріатичного морів. Рух до зони вільної торгівлі передбачався поступовим - шляхом поетапного усунення митних і нетарифних бар'єрів у торгівлі між державами-членами CEFTA¹⁷.

Мета створення асоціації – погоджене розширення товарообігу і налагодження коопераційних зв'язків між країнами-учасниками для компенсації негативних наслідків втрати східних ринків після розпаду РЕВ, а також підготовка до включення в процес загальноєвропейської економічної інтеграції та вступу до Євросоюзу.

1 березня 1993 року угода CEFTA набула чинності. За колишню Чехословаччину її правонаступниками і учасниками стали

16 Obchod se Slovenskem od roku 1993 do roku 2000 // Česko-Slovensko. 2001. Mimoriadna príloha Hospodárskych novin. – S.12.

17 Stredoeuropska dohoda o vol' nom obchode uzatvorená medzi Českou Republikou, Pol'skou Republikou a Slovenskou Republikou// Medzinárodné otázky.-№1.-1996.-S.59-124.

усамостійнені з 1 січня 1993 року ЧР і СР. Країни-учасники зняли у взаємній торгівлі мито майже на 40% номенклатури промислової продукції. З 1 липня 1994 року чергова відміна митних тарифів у взаємному товарообігу розширила режим безмитної, вільної торгівлі на 50% товарної номенклатури імпорту. З 1 січня 1994 року мито на промислові товари у взаємному товарообігу було знято на 80% виробів¹⁸. Майже повністю митні бар'єри для імпорту промислових товарів, крім т.зв. чутливих позицій, були відмінені у торгівлі між країнами CEFTA з 1 січня 1997 року.

Держави CEFTA впродовж 1990-х років були регіоном стабільного соціально-економічного розвитку і динамічних темпів господарського росту. Погоджена лінія на ліквідацію митних бар'єрів у взаємній торгівлі спричинила бурхливий розвиток взаємного товарообігу в рамках CEFTA, обсяг якого протягом 1993-1996 років зріс удвічі. Відкриттям національних економік назовні в асоційованій центральноєвропейській зоні вільної торгівлі держави-учасники фактично значним чином вирішили проблему реалізації продукції своїх товаровиробників та компенсували втрату зовнішніх ринків збуту, насамперед на Сході.

59

В умовах створення біля кордонів України інтегрованої ринкової зони з режимом вільної торгівлі та ємністю майже в 90 млн. потенційних споживачів, українська держава не могла залишатися осторонь цієї регіональної економічної інтеграції. Україна в середині 1990-х років отримала статус спостерігача при CEFTA і прагнула стати повноправним членом асоціації. Її снагу підтримували майже всі держави Центральної та Східної Європи. Але, на жаль, українська держава не виконувала статутних вимог до потенційних кандидатів на вступ до CEFTA: не була членом Світової Організації Торгівлі (СОТ/ГАТТ), не мала асоційованого договору з ЄС тощо.

Доцільно виділити кілька етапів центральноєвропейської економічної інтеграції та розвитку CEFTA. Перший – початковий чи підготовчий – охоплював 1990-1992 роки. Суттю його були прискорені системні суспільні зміни в країнах Центральної та

18 Šucha J. CEFTA – příležitost spojených trhů // Mezinárodní otázky. – 1996. – N 1. – S.49-58.

Східної Європи, які супроводжувалися дезінтеграцією економічних зв'язків держав регіону. Паралельно, однак, зародилися регіональні зовнішньополітичні ініціативи, наприклад, «Вишеград». Формувалася центральноевропейська ідентичність та солідарність, визначилися спільні закономірності постсоціалістичної трансформації.

Це дозволило перейти до другого етапу співробітництва держав регіону – регіональної економічної інтеграції (1993-1997 роки). Для її прискорення була задіяна Центральноєвропейська угода вільної торгівлі (CEFTA). Дана асоціація представляла собою не заформалізоване, а асоційоване регіональне економічне об'єднання – без постійно діючих бюрократичних інституцій, з почерговим щорічним головуванням кожної з країн-учасників. Тобто, вона споруджувалась від реальної економічної бази – знизу, а не зверху – від забюрократизованих структур, як, наприклад, тодішня СНД (що й гальмувало її динамічний розвиток)¹⁹.

Різке зростання товарообігу між країнами-членами CEFTA, особливо з 1995 році, коли були усунуті митні бар'єри на промислові товари, засвідчило дієвість асоціації. Але з 1998 року почався досить суперечливий перехідний етап у розвитку CEFTA. Частина держав – її учасників (РП, ЧР, УР і Словенія) розпочали практичну процедуру переговорів про вступ до ЄС. Пріоритетним для них став загальноєвропейський чи, точніше, західноевропейський інтеграційний напрямок. Попри заяви лідерів цих держав про збереження регіональної економічної співдружності і необхідність подальшого розвитку співробітництва, майбутня еволюція CEFTA виявилася неоднозначною.

Слід констатувати, що абсолютно відмінним напрямком розвивалася економічна співпраця країн-членів CEFTA від інтеграційних економічних процесів на пострадянському просторі. Майже 3-5-річне реформне випередження держав Центральної та Східної Європи, завершення ринкової трансформації національних економік, домінація приватного сектора вже в першій половині

60

19 Проноза В.В., Сюсько І.М. Співробітництво України з державами Центрально-Східної Європи: регіональний аспект міжнародної економічної інтеграції (90-ті роки) // Україна в європейських міжнародних відносинах. Науковий збірник. – К.: Інститут історії України НАН України, 1998. – С.117-139.

1990-х років спричинили набагато раціональнішу, ніж на Сході, поведінку відповідних державних органів у міжнародних господарських зв'язках. Уряди країн асоціації до мінімуму скоротили пряме державне втручання у процес розгортання зв'язків суб'єктів підприємництва регіону, сконцентрували зусилля на знятті бар'єрів для виходу національних товаровиробників на ринки сусідніх держав. Відкриття національних економік держав-членів об'єднання проходило погоджено, на принципі взаємності.

В рамках CEFTA було майже досягнуто вільного переміщення товарів і послуг, зроблено конкретні кроки до вільного переміщення капіталу і робочої сили. Причому, ніяких постанов парламентів, урядів чи указів президентів про «розширення і поглиблення» співробітництва в рамках CEFTA ні в одній державі не приймалося. Характерно, що пропозиція Словацької Республіки в 1996 році про інституювання, тобто створення постійно діючих органів асоціації, наприклад, Секретаріату, не зустріла підтримки серед інших держав. На міжурядовому та міжгалузевому рівнях у багатосторонньому порядку погоджувалися концепції та етапні орієнтири просування до режиму вільної торгівлі і зобов'язання кожної із країн учасниць (що фіксувалося спеціальними протоколами-додатками до засновницької угоди CEFTA).

Спільно створений клімат господарського сприяння - митні, фінансові та інші умови стимулювали спрямування у ці сфери приватної підприємницької ініціативи. Податкових пільг, тим більше для окремих підприємств-учасників співробітництва в рамках CEFTA не надавалося. Держави спільно створили коридор господарських зв'язків з пониженими митними бар'єрами, в якому й діяли на рівних усі господарські суб'єкти незалежно від форм власності, в т. ч. і державні та підприємства з іноземними інвестиціями.

Завдяки такому підходу зовнішня торгівля стала основним фактором прискорення соціально-економічного розвитку країн-членів CEFTA.

Першочергові кандидати на вступ до ЄС – РП, ЧР, УР і Словенія залишилися у складі асоціації, а Чехія протягом 1998 року навіть очолювала об'єднання вільної торгівлі. У підсумковій «Порторозькій декларації», схваленій на засіданні, керівники урядів країн-учасниць асоціації констатували позитивні

досягнення у виконанні погоджених рішень про зняття з 1 січня 1997 року митних бар'єрів у взаємній торгівлі між державами майже на всі види промислової продукції²⁰.

Були підстави вважати, що, як широке регіональне торгово-економічне об'єднання постсоціалістичних держав, CEFTA продовжуватиме існувати і після вступу деяких колишніх членів угоди до ЄС. РП, ЧР, СР і УР вимушені були в квітні 2004 року – напередодні вступу до ЄС офіційно вийти із складу CEFTA. Позаяк членство в ЄС несумісне із участю в інших міжнародних економічних інтеграційних структурах. Та CEFTA не зникне, виконавши своєрідну функцію “підготовчого класу» для реформних країн перед вступом до ЄС. Польща, Чехія, Словаччина та Угорщина, навпаки, можуть стати безпосередньою зв'язуючою ланкою між ЄС і, своєрідним «локомотивом», який прилучатиме інші східноєвропейські постсоціалістичні країни до загальноєвропейської економічної інтеграції.

Таким чином, зовнішньоекономічна політика ЧР і СР у 1990-ті роки заклала позитивну основу для інтеграції двох країн до ЄС та в єдиний ринок Євроспільноти. Цьому сприяв і чесько-словацький митний союз та участь ЧР і СР у Центральноевропейській угоді вільної торгівлі (CEFTA) впродовж 1990-х – початку 2000-х років:

- зовнішньоекономічна політика ЧР і СР була спрямована на побудовувідкритоїринковоїекономікитаінтеграціюдоЄС.Проте, ЧР успішніше здійснила трансформацію економічної системи і переорієнтацію зовнішньоекономічних зв'язків на Захід, ніж СР. Однак Словаччина також в період 1998-2004 років прискорено виконала вимоги до країн-кандидатів на вступ до ЄС.
- транскордонне співробітництво та діяльність єврорегіонів сприяли співпраці органів місцевого самоврядування та зближенню муніципалітетів і населення прикордонних областей;
- чесько-словацький митний союз 1993-2004 років дозволив зберегти і розширити господарські зв'язки між ЧР і СР після розпаду федерації. В його рамках координувалася взаємна торговельна політика ЧР і СР;
- Центральноевропейська угода вільної торгівлі (CEFTA)

20 Z portorozskej deklaracie // Pravda. – 1997. – 17 septembra.

в 1993-2004 роках була своєрідним «підготовчим класом» для вступу ЧР і СР та інших центральноевропейських держав до Євросоюзу;

- тісне політико-економічне співробітництво і взаємопідтримка дозволили ЧР і СР одночасно – 1 травня 2004 року стати повноправними членами ЄС.

Література:

- Anderson, J., O'Dowd, L., Wilson, T. M. (2003). *New Borders for a Changing Europe: Cross-Border Cooperation and Governance*. London: Frank Cass.
- Európsky rámcový dohovor o cezhraničnej spolupráci, 1980. Available at: [http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:x2FunkVpOwIJ:www.minv.sk/%3Fmedzinarodne-europske-dokumenty\[25.9.2012\]](http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:x2FunkVpOwIJ:www.minv.sk/%3Fmedzinarodne-europske-dokumenty[25.9.2012]).
- Falťan, Ľ. (2004). Prihraničné regióny a cezhraničná spolupráca. In Falťan, Ľ., ed., *Regionálny rozvoj Slovenska v európskych integračných kontextoch. Regióny, prihraničné regióny, euroregióny* (pp. 8-12). Bratislava: Interlingua.
- Halás, M. (2005). *Cezhraničné väzby, cezhraničná spolupráca (na príklade slovensko-českého pohraničia s dôrazom na jeho slovenskú časť)*. Bratislava: Vydavateľstvo UK.
- Halás, M. (2007). Development of cross-border cooperation and creation of euroregions in the Slovak Republic. *Moravian Geographical Reports* 15(1), 24-31.
- Halás, M., Slavík, V. (2001). Cezhraničná spolupráca a euroregióny v SR (Ciele, realita, perspektívy). *Miscellanea geographica* 9 (171-180). Plzeň: University of West Bohemia.
- Implementation of the OP CBC SK-CZ 2007-2013 (Number of projects). Source: Ministry of Agriculture and Rural Development of the Slovak Republic, 2012.
- Kalužáková, H. (2012). Cross border cooperation Slovakia-Czech republic. Conference proceedings from international scientific internet conference „Young Science 2012“. (p. 33-38). Bratislava: School of Economics and Management in Public Administration in Bratislava.
- Obchod se Slovenskem od roku 1993 do roku 2000 // Česko-Slovensko.

2001. Mimoriadna príloha Hospodárskych novin. – S.12.
- Operačný program cezhraničnej spolupráce Slovenská republika – Česká republika 2007-2013. [on line]. Available at: <http://eurofondy.webnode.sk/slovenska-republika-ceska-republika/>, [20.9.2012].
- Project applications according to address of lead partner (OP CBC SK-CZ 2007-2013). Source: Ministry of Agriculture and Rural Development of the Slovak Republic, 2012.
- Ricq, C. (2006). Handbook of transfrontier co-operation. University of Geneva.
- Scherer, R., Blatter, J. (1995). Preconditions for successful cross-border cooperation on environmental issues: research results and recommendations for a better practice. Freiburg: EURES, Institute for Regional Studies in Europe.
- Stredoeuropska dohoda o voľnom obchode uzatvorená medzi Českou Republikou, Poľskou Republikou a Slovenskou Republikou // Medzinárodné otázky.-№1.-1996.-S.59-124.
- Šucha J. CEFTA – príležitosť spojených trhov // Medzinárodné otázky. – 1996. – N 1. –S.49-58.
- 64 Ustavni zakon ze dne 18. dubna 1990, kterym se meni a doplňuje ustavni zakon, c. 100/1960 Sb., Ustava Ceskoslovenske federativni republiky, a ustavni zakon c. 143/1968 Sb., O ceskoslovenske federaci //Sb. zakonü, c. 100/1990. - S. 402-403.
- Wokoun, R. (2008). Regionální rozvoj: východiska regionálního rozvoje, regionální politika, Z portorozskej deklaracie // Pravda. – 1997. – 17 septembra. teorie, strategie a programování. Praha: Linde.
- Z portorozskej deklaracie // Pravda. – 1997. – 17 septembra.
- Проноза В.В., Сюсько І.М. Співробітництво України з державами Центрально-Східної Європи: регіональний аспект міжнародної економічної інтеграції (90-ті роки) // Україна в європейських міжнародних відносинах. Науковий збірник. – К.: Інститут історії України НАН України, 1998. – С.117-139.

Наукові результати дослідження діяльності інститутів Баренцевого співробітництва та шляхи їх імплементації у словацько-українському співробітництва в регіоні Карпат

Scientific research results of innovation activities of Barents cooperation institutions and their importance for Slovak-Ukrainian cooperation in the Carpathian region

Abstract: Institutional capacity of cross border cooperation in the Barents Region Northern Europe, its focus on the priorities of the “green economy”, human capital enhancement and conversion to cluster development can serve as a model for the development of cross-border cooperation between Slovakia and Ukraine in the Carpathian region. This is evidenced multifaceted activities of the Barents Euro-Arctic and the Barents Regional Councils promote cooperation of border regions and local communities, coordination, prioritization and implementation of the Barents cooperation at the international, interstate and interregional level, synchronize their activities in the Arctic region with the EU institutions, leading structures international cooperation in Northern Europe, the Arctic and the Baltic. The experience of the BEAR/BRC institutions points to the possibility, feasibility and potential impact of high establishing a new multilateral international instrument supporting cross-border cooperation in the Carpathian region. This experience is not copied and implemented with allowing for the Carpathian region.

Keywords: institutional capacity, cluster development, region, cross-border cooperation, international organizations.

Розширення Європейського Союзу у 2004–2016 рр. відкриває нові можливості для поглиблення і розширення транскордонного співробітництва. Останнє сьогодні спрямоване на вирішення багатьох проблем України – соціальних, економічних, екологічних,

а також на забезпечення конкурентоспроможності держави в європейському і світовому співтовариствах, особливо після того, як вона стала членом СОТ (2008 р.) та підписала Угоду про асоційоване членство в ЄС (21 березня 2014 р. - політичну частину, а 27 червня 2014 р. - економічну частину). Завершується ратифікація угоди країнами – членами ЄС.

Міжнародна співпраця позитивно впливає на розвиток транскордонних регіонів, які беруть у ній участь, створює умови для прискореного зростання добробуту населення, орієнтує політику партнерських держав на вирівнювання рівня життя між більш розвиненими та депресивними і периферійними регіонами.

З метою гармонізації цілей сталого розвитку та впливу процесів глобалізації Рада Європи рекомендує всім державам-членам визнати та ефективно використовувати зростаючу роль регіонів у вирішенні соціально-економічних проблем розвитку держав. Політика регіоналізації спрямовується на розширення повноважень регіонів, надання їм необхідних механізмів, засобів стимулювання економічного розвитку та партнерства з іншими територіями, прискорену адаптацію до нових соціально-економічних умов, що сформувалися внаслідок глобалізації та глокалізації.

66

Як відзначала свого часу Анне-Маріє Слотер, у взаємозалежному світі суверенітет найкраще зберігається через участь у транснаціональних мережах – це феномен трансурядовості. В європейському контексті трансурядовість пов'язана із низкою інституційних процесів, таких як ефективність і відкритість європейських і трансатлантичних та інших міжнародних інституцій для відповіді на спільні безпекові та економічні виклики, актуальні для розширеної Європи. Усе більш важливу роль відіграє ЄС, розвиваючи інструменти політики сусідства та проваджуючи чітко „нормативну” зовнішню політику. Він представляє ініціативи з трансформації та працює на користь т. м. позитивного «розпорощення» суверенітету та глокалізації проблем¹.

Європейська, у тому числі словацька та українська, політична та експертна спільнота веде мову про доцільність

1 A.-M. Slaughter .A New World Order. Princeton and London: Princeton University Press, 2004, p. 268

реалізації державної політики розвитку транскордонного співробітництва, одним з основних об'єктів якої є сприяння формуванню європейських регіонів як організаційної платформи транскордонного співробітництва, забезпечення їх нормативною і методичною базою та розробка спільної стратегії просторового розвитку транскордонного регіону². Основними засобами реалізації такої політики і стратегій мали би виступати державні та регіональні програми розвитку ТКС та їх фінансове забезпечення, у тому числі за участю міжнародних фінансових структур.

Проект «Інформаційне забезпечення та імплементація інноваційних підходів у транскордонному співробітництві Словаччини та України» (СВ 01030) передбачає, що науковий аналіз економічних, фінансових та організаційних аспектів діяльності таких міжнародних організацій як Баренцева Євро-Арктична Рада (БЕАР) та Баренцева Регіональна Рада (БРР) повинен стати надійним підґрунтям в імплементації скандинавських практик як в умовах міжнародного співробітництва регіонів і територіальних громад Словацької Республіки та України, так і в більш широкому контексті на усьому просторі взаємодії і співпраці транскордонних областей і громад цих та інших країн Карпатського регіону³.

67

Як відзначалося у норвежській дослідницькій спільноті колегами з це не перше послідовне продовження системних спроб перенести знання і досвід регіональної співпраці в Північному регіоні у інші європейські регіони. Північний регіон залучений в регіональні ініціативи ЄС, передусім Північний вимір ЄС (Northern Dimension). Деякі з норвезьких регіональних ініціатив мають більш широку Північно-Балтійську систему координат.

Це робить норвезький інституційний досвід релевантним також і для регіональних об'єднань та для послідувочої субрегіональної співпраці в цих умовах. Не входячи до ЄС, а будучи членом ЄАВТ, Норвегія тим не менше врегулювала свій статус та позиціонування в спільному європейському економічному ринку та бере участь

2 Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2011-2015 роки [Електронний ресурс] Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1088-2010-%D0%BF>

3 <http://www.cbccinnovations.sk/index.php/uk/>

у роботі європейських інституцій з цих та інших питань⁴.

Реалізація цілей проекту відбувається на сприятливій макрополітичній площині. Це, зокрема, підтримка Норвегією та іншими Скандинавськими країнами-членами системи Баренцевого співробітництва територіальної цілісності та європейського транзиту України, динамічна ратифікація країнами Вишеградської групи Угоди про асоціацію України та ЄС, активізація їх співпраці з Україною в таких нових форматах як взаємодія міністерств закордонних справ та інших відомств, співпраця в енергетиці (Словаччина-Україна), реформуванні економіки (Угорщина-Україна), сприяння децентралізації та публічним фінансам (Польща-Україна), розвиткові громадянського суспільства (Чехія-Україна)⁵.

Позитивним для посилення державної підтримки транскордонного співробітництва Словаччини та України є наміри керівництва Парламенту України активізувати, за скандинавським прикладом, міжпарламентську співпрацю з партнерськими країнами Карпатського регіону у формі міжпарламентської асамблеї та обговорити можливість створення спільної інфраструктури Карпатського Євро регіону (за взірцем євро регіону «Альпійський простір»)⁶.

Виходячи з завдань пошуку шляхів імплементації інноваційних механізмів транскордонної співпраці Словаччини та України в регіоні Карпат, формування нової системної якості реалізації наявного потенціалу в основу формулювання практичних рекомендацій експертною групою покладено аналіз таких основних параметрів системної моделі ТКС як генеалогія, визначальні фактори середовища, сутнісні риси і форми розвитку, головні цілі та зворотний зв'язок.

В основу наукових розвідок, що провадяться українськими експертами покладені сучасні методологічні засади дослідження сутності транскордонних процесів, як поєднання інтересів

4 Флікке Гейр. Регіональна співпраця в Північному регіоні: її значущість та обмеження. В Україна та Вишеградська четвірка: на шляху до взаємовигідних відносин: Матеріали міжнародної наукової конференції, 13 травня 2010. Ужгород [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.uk.x-pdf.ru/5me-hanika/1246854-11-ukraina-vishegradska-chetvirka-shlyahu-vza-movigidnih-vid-nosin-ukraina-vishegradska-chetvirka-shlyahu-vza-movigidnih-vi.php>

5 www.niss.gov.ua/articles/1861

6 tyzhden.ua/politics/184511, p.1

суб'єктів та залучення суб'єктів до світових процесів глобалізації та глокалізації, що витікають із розуміння та врахування:

- Основних світових тенденцій розширення та поглиблення глобалізації та глокалізації;
- Основних законів розвитку кордонів та транскордонних потоків, як їх, так й їх визначальних сторін-відкритості й безпеки, суперечливої єдності;
- Основних функцій ТКС в системі міжнародних відносин, таких як практична (вирішення конкретних проблем прикордонних територій), комунікаційна (у випадку відносин Схід-Захід налагодження цивілізаційного діалогу) та функція попередження конфліктів;
- Визначальних факторів розвитку ТКС у вигляді політичної волі учасників, ефективності процесу управління та рівня наукового забезпечення;
- Застосування таких інструментів аналізу та управління ТКС як системне моделювання та моніторинг⁷.
- Експертні узагальнення показують, що Діяльність БЕАР і БРР спирається на міцний фундамент комплексу міжнародно-правових документів, започаткованого Кіркенеською декларацією 1993 року, підсиленого Другою Кіркенеською декларацією 2013 року та розширеного за рахунок міжнародних, міждержавних та міжрегіональних угод про співпрацю та залучення територій регіону до міжнародних програм регіонального розвитку.

Діяльність інституцій Баренцевого співробітництва має системний та мережевий характер і забезпечує, (звісно з різною ефективністю), функціонування базових форм транскордонного співробітництва у регіоні Північної Європи. Конструктивний синергетичний вплив на роботу Баренцевих Євро-Арктичної та Регіональної Рад справляє діяльність таких міжнародних структур Північно-Європейської кооперації як Ради Міністрів Північних країн, Арктичної Ради Парламентської Асамблеї Північної Європи та

7 Устич С.І. (керівник авторського колективу). Транскордонне співробітництво як альтернатива новій «залізній завісі» та конфліктам: Комплексне дослідження (українською, російською, англійською мовами). Ужгород: Карпати, 2007

Програми «Північний вимір ЄС», «North Dimension», які інтегрують до свого порядку денного питання Баренцевого співробітництва.

Останнім часом на пріоритетні позиції вийшли такі питання, як зміни клімату і охорона оточуючого середовища (з акцентом на збереження вцілілих лісів та боліт), транспорт і логістика (з акцентом на інтенсифікацію експлуатації Північного морського шляху, порту Кіркенес, будівництва залізниці Фінляндія-Карелія, автодороги E-105), молодь та освіта, культура і туризм, корінні народи. Інтенсивна кооперація освітніх та наукових установ регіону у реалізації проектних програм за підтримки урядів та міжнародних організацій Японії, США, Канади та Ради міністрів Нордена створюють предумови для виникнення освітньо-наукового кластеру. Це позначилося на зростанні кількості робочих груп міжнародного, міжрегіонального, міждержавного та змішаного складу⁸.

Як регіон в «світі регіонів», або регіон, де існували різноманітні впливи інтернаціоналізації і глобалізації, Баренцев регіон розташований між ЄС і Росією, а в регіональному і двосторонньому вимірі – між Північною Європою та Росією. Останні події в Арктиці та глобальне полювання за енергетичними ресурсами також має певний вплив на розвиток регіону.

Наші норвезькі партнери сприймають реалізацію Кіркенеської ініціативи як багатосторонню платформу освоєння та сталого розвитку одного з найбільших енергетичних регіонів Європи. Російсько-Норвезька угода 2010 р. про розмежування морського простору і співпрацю у Баренцевому морі та Північному Льодовитому океані врегулювала проблеми шельфового видобування нафти та газу у т. зв. «сірій зоні» Баренцевого моря, відкрила можливості для інтенсифікації кластерної кооперації в галузі судоремонту, логістики та портових послуг, надзвичайної медицини, охорони навколишнього середовища, для зростання кількості і якості економіко-орієнтованих проектів Баренцевої співпраці. Цьому вже сприяють спеціальні преференційні податкові та митні режими встановлені Норвегією для стимулювання регіонального економічного розвитку.

8 [www.barentsinfo.org/Barents-region/cooperation/Rewiew-of-the-achievements-of-the-Barents-Corporation/In Russika](http://www.barentsinfo.org/Barents-region/cooperation/Rewiew-of-the-achievements-of-the-Barents-Corporation/In%20Russika)

У БЕАР вирішені системоутворюючі питання фінансування. На відміну від Карпатського Єврорегіону, який фінансується виключно на засадах державно-приватного партнерства, інституції та програми Баренцевого співробітництва можуть розраховувати на допомогу державного бюджету Норвегії. Суттєвою є також роль Європейського Союзу, як фінансового донора.

При аналізі північно-європейського досвіду транскордонної співпраці застосовувалася зокрема, напрацьована польським колегами класифікація типів «асиметрії економічних і соціально-культурних потенціалів» транскордонних регіонів.

У випадку Баренцевого регіону це асиметрія показників ВМП на душу населення (до прикладу норвезькі показники перевищують російські у 3,77 рази), це територіальні асиметрії регіонів-учасників партнерства (зокрема російські республіки і області БС посідають 75 % регіону співпраці), що характеризують економічну і соціально-культурну цілісність потенціалів та характеризуються скандинавськими дослідниками як «добросусідські асиметрії»⁹.

Отримало своє підтвердження поняття «компенсуючої функції» транскордонної співпраці в загально-національній системі міжнародного співробітництва. Як відзначав свого часу Руне Рафаельсен: «Жителі прикордоння не повинні платити за рахунками великої політики, а відповіддю на зовнішньо-політичні суперечності може бути тільки збільшення активності на російсько-норвезькому кордоні» Не дивлячись на секторальні санкції та санкції США та ЄС проти юридичних та фізичних осіб РФ узв'язку з анексією Криму транскордонні програми у галузі освіти, культури, гуманітарного розвитку та наукових досліджень не були призупинені¹⁰.

У ході експертної роботи з норвезькими партнерами обговорювались також виклики, ризики та суперечності в оцінках результатів та змісту ТКС. Зокрема, з норвезької

9 Устич С.І (відповідальний редактор). Інститут транскордонного співробітництва, м. Ужгород (Україна). Оптимізація транскордонної статистики. Збірник наукових праць. Ужгород: ПП Демідов А. А., 2014 р. 228 с. С. 19-20.

10 Чекушин А. Баренцев евро-арктический регион, как инструмент мягкой силы на Северо-Западе России. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: 51eot.su/2016.01.-17.

сторони підкреслювалась необхідність зменшення асиметрії між законодавством РФ і країн Європи, учасників БС.

Висновки

У ході реалізації проекту у українських експертів зміцніло переконання в тому, що інституційний потенціал управління транскордонним співробітництвом в Баренцевому регіоні Північної Європи, його спрямованість на пріоритети «зеленої економіки», примноження людського капіталу та переорієнтацію на кластерний розвиток може служити прикладом для розвитку транскордонної співпраці Словаччини та України в регіоні Карпат.

Про це свідчить багатопланова діяльність Баренцевої Євро-Арктичної та Баренцевої Регіональної Рад по розвитку співпраці прикордонних регіонів і територіальних громад, координації визначення пріоритетів та реалізації програм Баренцевого Співробітництва на міжнародному, міждержавному та міжрегіональному рівні, синхронізації своєї діяльності в Арктичному регіоні з інституціями ЄС, провідними структурами міжнародної співпраці у Північній Європі, в Арктиці та на Балтиці.

Досвід діяльності інституцій БЕАР-БРР вказує на можливість, доцільність і високу потенційну результативність заснування нового багатостороннього міжнародного інструменту підтримки транскордонного співробітництва у регіоні Карпат. Цей досвід не буде копіюватися, а імплементуватися з урахуванням особливостей Карпатського регіону.

Для України у процесі її європейському транзиту та для Словаччини у досягненні більш високих параметрів сталого розвитку та якості життя у європейському співтоваристві політичною та соціально-економічною доцільністю і необхідністю стає ініціювання та створення:

- Карпатського (варіанти: Форуму. Системи. Структури. Регіону) Співробітництва у складі членських країн-сусідів - країн ЄС та Вишеградської групи (Словаччина, Польща, Угорщина, Румунія, Чехія), а також України та представника Європейського Союзу (5+1). Пропонується запросити в якості спостерігачів представників БЕАР-БРР та Австрії;

- Забезпечення Дворівневого (Національного та Регіонального) представництва у керівних структурах КС у вигляді Ради країн Карпатського Співробітництва та Ради транскордонних регіонів Карпатського Співробітництва на рівні міністрів закордонних справ та керівників транскордонних регіонів. Передбачити проведення засідань Ради країн у формі міністерських галузевих (секторальних та кластерних) сесій (екологія, економіка, регіональний розвиток, інфраструктура, ліси, водне господарство і басейнова співпраця, господарство, туризм, освіта, університети, культура та ін.). Запросити в якості спостерігачів Ради регіонів КС представників асоціацій транскордонного співробітництва регіонів та громад (Карпатський євро регіон у цілому та його національні частини, євро регіони «Словаччина-Північ», «Білі, білі Карпати», Асоціації ЄУТС «Унр-Тіса-Тур-Слана-Горнад-Будва-Шінва»);
- З огляду на європейську тотожність потенційних членів – країн та регіонів пропонується розглянути в рекомендаціях додаткове (у порівнянні з північно-європейським варіантом) структурування керівних органів в у вигляді створення т.м. третьої палати - Ради соціуму Карпатського Співробітництва (Громадської ради) у вигляді представників етнічних, гендерних, конфесійних та інших НУО регіону Карпат;
- Головування у Радах представників Країн, Регіонів та Соціуму на засадах ротації та ухвалення рішень шляхом консенсусу;
- Утворення в порядку аплікативного ефекту проекту Карпатського Центру підготовки та перепідготовки менеджменту і персоналу транскордонного співробітництва з метою їх переорієнтації на європейські форми, методи та технології публічного та бізнес-адміністрування;
- Ефективне використання північно-європейського досвіду управління ТСК мало б привести до створення подібних інституцій в Карпатському регіоні та українсько-словацькому прикордонні зокрема. Їх створення дало б можливість якісно покращити міждержавне і транскордонне співробітництво»;
- У багатосторонньому форматі наповнити інноваційним

змістом діяльність Карпатського Євро регіону та словацько-українське транскордонне співробітництво в умовах фактичної фрагментизації існуючих та створення нових євро регіональних структур за рахунок забезпечення більш високого рівня макроінституційної підтримки;

- Запорукою імплементації такого роду системи управління транскордонного співробітництва мала би стати державна підтримка, стимулювання інтересу громадянського суспільства та експертного середовища.

Література:

- Bailes, A. J. K., Herolf, G., and Sundelius, B. (eds) *The Nordic Countries and the European Security and Defence Policy*. (Oxford: Oxford University Press, 2006).
- Brunstad, B. (et al.). *Big Oil Playground, Russian Bear Preserve or European Periphery? The Russian Barents Sea Region Towards 2015*. (Delft: Eburon Publishers, 2004).
- Buzan, B., Wver, O., and de Wilde, J. *Security. A New Framework for Analysis*. (London and New York: Lynne Rienner Publishers, 1998).
- Dwan, R. (ed) *Building Security in Europe's New Borderlands*. (London: East West Institute 1996).
- Karlsbakk, J. S., "More cash to Barents projects", *The Norwegian Barents Secretariat* (March 22, 2010), <http://www.barents.no/more-cash-to-barentsprojects.4762026-41098.html>.
- Katzenstein, P. J. *A World of Regions*. (Ithaca and London: Cornell University Press, 2005).
- J. Holm-Hansen, A. Aasland and E. Dybtsyna, *Building Neighbourhood. Evaluation of the Barents Secretariat's grant programme*, Norwegian Institute for Urban and Regional Research (2008:4).
- A.-M. Slaughter .*A New World Order*. Princeton and London: Princeton University Press, 2004, p. 268
- Флікке Гейр. Регіональна співпраця в Північному регіоні: її значущість та обмеження. В Україна та Вишеградська четвірка: на шляху до взаємовигідних відносин: Матеріали міжнародної наукової конференції, 13 травня 2010. Ужгород [Електроний ресурс].- Режим доступу: <http://www.uk.x-pdf>.

ru/5mehanika/1246854-11-ukraina-vishegradska-chetvirka-shlyahu-vza-movigidnih-vidnosin-ukraina-vishegradska-chetvirka-shlyahu-vza-movigidnih-vi.php .P.8-11

Устич С.І (відповідальний редактор). Інститут транскордонного співробітництва, м. Ужгород (Україна). Оптимізація транскордонної статистики. Збірник наукових праць. Ужгород: ПП Демідов А. А., 2014 р. 228 с. С. 19-20.

Устич С.І. (керівник авторського колективу). Транскордонне співробітництво як альтернатива новій «залізній завісі» та конфліктам: Комплексне дослідження (українською, російською, англійською мовами). Ужгород: Карпати, 2007. 240 с., ISBN 978-966-671-145-1 - С.55-58

Чекушин А. Баренцев евро-арктический регион, как инструмент мягкой силы на Северо-Западе России [Електронний ресурс]. –Режим доступу: 51eot.su/2016.01.-17.

[www.barentsinfo.org/Barents-region/cooperation/Rewiew-of-the-achievements-of-the-Barents-Corporation/In Russika](http://www.barentsinfo.org/Barents-region/cooperation/Rewiew-of-the-achievements-of-the-Barents-Corporation/In-Russika)

Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2011-2015 роки [Електронний ресурс] Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1088-2010-%D0%BF>

“The Kirkenes Declaration”, Conference of Foreign Ministers on Co-operation in the Barents Euro-Arctic Region (January 11, 1993), <http://www.unep.org/dewa/giwa/areas/kirkenes.htm>.

www.niss.gov.ua/articles/1861

<http://www.cbcinnovations.sk/index.php/uk/>

Tyzhden.ua/politics/184511, p.1

Cezhraničná spolupráca Slovenska a Ukrajiny na základe vybraných faktorov

Cross-border Cooperation between Slovakia and Ukraine

Abstract: The authors of the study deal with ongoing problems in cross-border cooperation at the eastern border of the European Union. They present their view to academic, scholarly and also broad public audience. In authors opinion, it is of high significance to deal with the status of bordering regions beyond the EU borders in the process of European integration. The cross-border cooperation at the eastern EU border is supported by several mutual programmes focused at deepening environmental, social and economic cooperation following the principles of sustainable development. The programmes are promoted by the bordering regions with the aim to avoid deepening of inequality of regional development at the political and economic level throughout the continent. At the same time, the study informs about participation of relevant institutions functioning at the territory of the Košice Self-Governing County (Slovakia) in successfully realized projects in the frame of the grant system of the EU, specifically ENPI 2007 – 2013.

Keywords: Euro-regions, Cross-border Cooperation, Effectivity, Regionalism, Grant System.

Regionálna spolupráca sa postupne formovala na základe geografických, spoločenských a ekonomických možností pohraničných regiónov. Rozličné formy cezhraničnej spolupráce postupne vznikali skoro vo všetkých pohraničných oblastiach Európy. V uplynulom štvrtstoročí cezhraničná územná kooperácia sa, v porovnaní s východiskovým stavom týkala neporovnateľne väčšieho územia a zároveň kooperujúce regióny prebrali od centrálnej moci významné funkcie a právomoci, najmä v riadení spoločenského a hospodárskeho života.

Politicko-spoločenské zmeny po roku 1989 vytvorili rámec pre zintenzívnenie záujmu štátov strednej a východnej Európy o prebiehajúce trendy v regionálnej politike členských štátov Európskej únie (tzv. „nový

regionalizmus“) ako aj o ich napĺňanie. Základným princípom týchto trendov je regionálna politika založená na aktivitách iniciovaných zdola, čo sa významnou mierou objavuje v podmienkach prihraničných oblastí a jej dôsledkom je vznik rôznych foriem regionálnej spolupráce.

Euroregióny umožňujú jednotlivým štátom ako aj regiónom európskeho kontinentu vzájomne zmierniť a prekonať možné právne a administratívne prekážky pri naplňovaní cieľov rozvojových stratégií. Tento model bol spočiatku efektívnejší v štátoch západnej Európy, než v krajinách stredovýchodnej Európy. Pohraničné regióny, napr.: Maďarska a Slovenska, nachádzajúce sa v stredovýchodnej časti Európy, mali obmedzené skúsenosti, nemali vytvorený právny model na hľadanie spoločnej cesty s cieľom riešiť existujúce problémy a príslušné vnútroštátne systémy nie vždy podporovali tieto aktivity.

Prvým výrazným už inštitucionalizovaným subjektom významnej formy cezhraničnej spolupráce v dotknutom území je Karpatský Euroregión (ďalej KER). Cieľom jeho založenia bolo zabezpečiť vhodný rámec participujúcim partnerom zo Slovenska, Poľska, Maďarska, Rumunska a Ukrajiny pre koordináciu cezhraničných aktivít, resp. prispieť k rýchlejšiemu rozvoju regiónu a hospodárstva, vytvoriť dobré susedské vzťahy medzi uvedenými krajinami a ich obyvateľmi.

Vznik a činnosť Karpatského euroregiónu bola sprevádzaná množstvom permanentne sa objavujúcich problémov vyplývajúcich najmä z rozdielných východiskových podmienok medzi partnerskými krajinami ako aj výrazne rozdielnymi právnymi a kompetenčnými podmienkami v jednotlivých členských štátoch KER.

História tohto euroregiónu – napriek vytýčeným cieľom a určitým pozitívnym výsledkom – najmä v prípade Slovenska a Rumunska, bola viac menej bojom s ústrednými vládami a ich orgánmi. Situáciu v daných oblastiach výstižne ilustruje mocenský zásah vysokej politiky do formovania cezhraničnej spolupráce. Dôkazom toho je napr. aj skutočnosť, že v priebehu niekoľkých rokov sa viackrát zmenil status pohraničných regiónov v spomenutých štátoch.

V súčasnosti sa štruktúra členov slovenskej časti Karpatského euroregiónu v značnej miere odlišuje od počiatočného stavu, keď z neho vystúpili zakladajúci členovia: Košický a Prešovský samosprávny kraj. Členmi aj naďalej je 53 prvostupňových samospráv (obci a miest), vrá-

tane mesta Košice. Okrem toho členmi sú tiež organizácie Cassovia BIC a Slovenská spoločnosť pre zahraničnú politiku, n. o.

Na oživenie aktivity Karpatského euroregiónu slúži projekt „*Sustainable Development of Border Regions provided by effective functioning the Carpathian Euroregion* (Udržateľný rozvoj prihraničných regiónov pomocou efektívneho fungovania Karpatského euroregiónu)“ financovaný Európskou úniou prostredníctvom Programu cezhraničnej spolupráce ENPI (2007 – 2013) s cieľom vypracovania novej stratégie, cieľov a foriem spolupráce pre zintenzívnenie činnosti prispievajúcich k udržateľnému rozvoju rôznych oblasti života v Karpatskom euroregióne.

Po vzniku Slovenskej republiky sa cezhraničná spolupráca miestnych orgánov verejnej správy rozvíjala neformálnym spôsobom. Vznikajúce euroregióny a zvlášť vstup obcí a miest i orgánov miestnej štátnej správy do cezhraničného združenia sa realizovali bez vymedzenia právneho rámca. V roku 1999 vydalo Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky metodický pokyn na registráciu záujmových združení právnických osôb, ktoré vznikali za účelom rozvíjania cezhraničnej spolupráce v rámci euroregiónov. Na území Slovenskej republiky vzniklo 17 euroregionálnych združení. V súčasnosti sa niektoré z euroregiónov transformujú na vyššie formy – EZÚS (Európske zoskupenie územnej spolupráce)¹ a niektoré pre stagnujúcu činnosť alebo ich nahradenie inými novovzniknutými formami postupne stagnujú a zanikajú. Na území Košického samosprávneho kraja vzniklo nové územné zoskupenie EZÚS Via Carpatia (registrovaná na Slovensku ako prvá), založená Košickým samosprávnym krajom a župou Borsod-Abaúj-Zemplén s rozlohou 14 tisíc km², kde žije vyše 1,5 milióna obyvateľov.²

V budúcnosti by sa členmi uvedeného zoskupenia mohli stať aj ďalšie partnerské regióny – Zakarpatská oblasť na Ukrajine, Podkarpatské vojvodstvo v Poľsku, ale aj Prešovský či Banskobystrický samosprávny kraj.³

Pre Slovenskú republiku cezhraničná spolupráca s Ukrajinou

1 Nariadenie Európskeho Parlamentu a Rady (ES) č. 1082/2006 z 5. júla 2006 o Európskom zoskupení územnej spolupráce (EZÚS). Dostupné na internete: http://www.vlada.gov.sk/data/files/3749_leg1_nariadenie_1082_2006_sk.pdf

2 Právne legislatívy. Zakladajúce dokumenty. Dostupné na internete: <http://www.viacarpatia.eu/ovzp/viacarpatia/sk/o-nas/dokumenty/>

3 Zakladajúce dokumenty. Dostupné na internete: <http://www.viacarpatia.eu/ovzp/viacarpatia/sk/o-nas/zakladne-informacie/>

patrí medzi prioritné strategické otázky od zavedenia Schengenského systému. Slovenská republika pri naplňaní prísnych záväzkov Schengenského dohovoru na východnej časti štátnej hranice sa stretáva s novými výzvami na riešenie problémov v cezhraničných kontaktoch s Ukrajinou. Zavedenie a spoplatnenie víz, komplikácie pri ich vydávaní, rozsah kontrol s dlhou čakacou dobou na hraničných priechodoch ovplyvňujú realizáciu spoločných cezhraničných projektov na regionálnej úrovni. Spolupráca je zaťažaná aj inými faktormi, ako: rozdielnosť politického, spoločenského a ekonomického rozvoja, nástrojov na podporu európskej, národnej, regionálnej a miestnej úrovni, nedostatočné fungovanie existujúcich inštitúcií, nevyhovujúca infraštruktúra, nekompatibilná legislatíva a z toho vyplývajúce rozdielne podmienky pre spoluprácu regionálnych a miestnych iniciatív ako aj predpokladov pre utváranie stabilných zmluvných vzťahov na národnej a regionálnej úrovni.

Medzi Slovenskou republikou a Ukrajinou bola podpísaná medzivládna dohoda o cezhraničnej spolupráci⁴, ktorá nadobudla platnosť výmenou nót 29. januára 2001. Na základe dohody bola vytvorená Slovensko-ukrajinská medzivládna komisia pre cezhraničnú spoluprácu na podporu užšej spolupráce orgánov územnej samosprávy a miestnej štátnej správy a dotknutých ústredných orgánov v cezhraničnej spolupráci. Komisia reaguje na vzniknuté problémy a koordinuje dlhodobé riešenia v prioritných otázkach cezhraničnej spolupráce. Na ostatnom zasadnutí, ktoré sa konalo dňa 13. septembra 2016 v Užhorode sa zaoberala prioritne problémami pohraničnej dopravnej infraštruktúry. Kľúčovými témami zasadnutia boli témy týkajúce sa rozvoja spoločnej hranično-colnej kontroly, rozvoj prihraničnej infraštruktúry vrátane modernizácie či rekonštrukcie colných priechodov, ochrana obyvateľstva a územia pred mimoriadnymi situáciami a v neposlednom rade aj ochranou životného prostredia.⁵ Primárne sa zaoberala projektom výstavby prístupovej cesty Ulič – štátna hranica a diskutovalo sa aj

4 Dohoda medzi vládou Slovenskej republiky a Kabinetom ministrov Ukrajiny o cezhraničnej spolupráci. Dostupné na internete: <http://www.minv.sk/?bilateralne-dohody-a-zmluvy-o-cezhranicnej-spolupraci>

5 Slovensko-ukrajinská medzivládna komisia rokovala o témach cezhraničnej spolupráce. Dostupné na internete: <http://www.minv.sk/?tlacove-spravy-8&sprava=slovensko-ukrajinska-medzivladna-komisia-rokovala-o-temach-cezhranicnej-spoluprace>

o otázke otvorenia medzinárodného hraničného priechodu pre cestné dopravné prostriedky Ulič-Zabrid' ako aj o výstavbe nového cestného hraničného priechodu Čierna – Solomonovo.

Rokujúce strany sa tiež dohodli na zintenzívnení spolupráce v oblasti ochrany životného prostredia ako aj na spoločných akciách záchranných útvarov Štátnej služby Ukrajiny pre mimoriadne situácie a hasičských jednotiek Hasičského a záchranného zboru Ministerstva vnútra SR pri likvidácii katastrof a ich dôsledkov a poskytovaní vzájomnej pomoci.

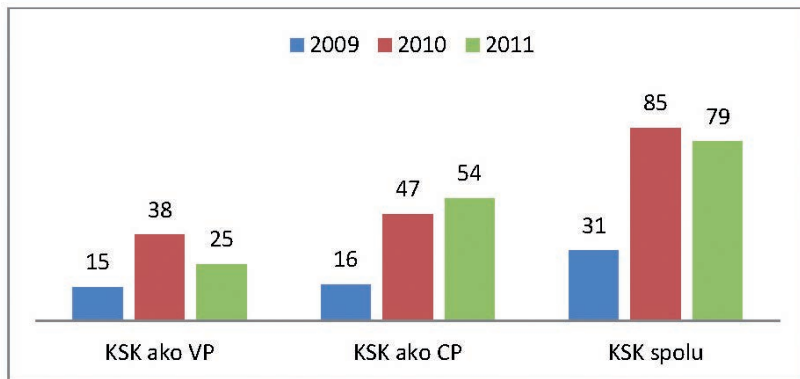
Svojou činnosťou komisia rozširuje možnosti cezhraničnej spolupráce záväzným zapojením príslušných štátnych rezortov obidvoch strán pri realizácii rozsiahlych infraštrukturalnych riešení, ktoré presahujú kompetencie regionálnych a miestnych orgánov.

Účasť relevantných inštitúcií na území Košického samosprávneho kraja prostredníctvom podporených projektov grantových systémov Európskej únie, konkrétne Európskeho nástroja susedstva a partnerstva ENPI 2007- 2013 (ENPI HU-SK-RO-UA)

Pri podávaní projektov v rámci uvedeného programu, medzi oprávnenými žiadateľmi boli najaktívnejšími uchádzači z územia Košického samosprávneho kraja(Obr. 1, 2)

80

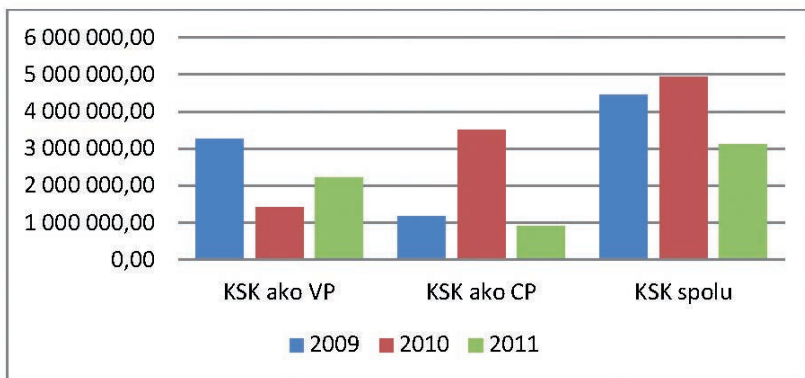
Obr. 1 Počet podaných projektov v rokoch 2009-2011⁶

VP vedúci partner, CP – cezhraničný partner

6 Zdroj. materiály KSK

Obr. 2 Rozpočet schválených projektoch v rokoch 2009 - 2011

Úspešnosť projektov súvisí s aktívnou podporou Košického samosprávneho kraja pri indikovaní a vypracovaní projektov. KSK vybudoval aj vlastné regionálne rozvojové agentúry na podporu regionálneho rozvoja a cezhraničnej spolupráce a v tejto oblasti systematický spolupracuje s nižšími stupňami samosprávy a s regionálnymi združeniami, pričom ponúka možnosť využitia odbornej kapacity vlastného úradu.

81

Agentúry pôsobiace v tejto oblasti vypracovávali rôzne zámery, podnikateľské a rozvojové projekty a zapájali sa aj do prípravy projektov cezhraničnej spolupráce. V pohraničných oblastiach spolupracovali so zahraničnými inštitúciami a organizáciami pri realizovaní aktivít cezhraničnej spolupráce.

Regióny v trojhrianičnej oblasti (Maďarsko – Slovensko – Ukrajina) sú periférne z hľadiska každého štátu a tomu zodpovedá aj ich nízka sociálno-ekonomická úroveň a k nej patriaca infraštruktúra. Zároveň sú to i marginalizované periférie Európy, v ktorých existujú a vznikajú aj v súčasnosti vážne spoločensko-hospodárske a politické problémy. Prebiehajúce spoločensko-politické zmeny na Ukrajine tieto problémy ďalej prehľbujú.

Pre uvedený trojhrianičný región je charakteristická dominancia obyvateľov maďarskej národnosti, čo sa premieta aj do cezhraničných kontaktov. V minulom storočí kvôli zmenám hraníc (po prvej, ako aj po druhej svetovej vojne) vzrástla v cezhraničnej spolupráci úloha maďarskej diaspóry. Na jednej strane to znamená výhodu v kooperácii (spoločný jazyk, blízkosť kultúry), ale na druhej strane to môže

znamená základ vyostrujúcich sa nacionalistických tendencií všetkých národností obývajúcich dané územie.

V sieti cezhraničnej spolupráce majú dôležitú úlohu aj individuálne aktivity obyvateľov (resp. menších združení), ktoré prispievajú ku kontinuite realizovaných projektov. Účinné riešenie problémov vyplýva z ich komplexného poznania daného regiónu. Tieto skúsenosti, vedomosti, kontakty spolu so znalosťou terénu a jazyka vytvárajú možnosť lepšieho využitia výhod cezhraničnej spolupráce. Môžu však vyvolať aj závisť a hľadanie tzv. „vedľajších ciest“ pre zabezpečenie úspechu pri získavaní finančnej podpory (napr. podplácanie, korupcia, atď.).

Stručný prehľad o schválených projektoch na území KSK

Počas programového obdobia od roku 2007 do roku 2013 boli vypísané štyri výzvy. Alokácia na opatrenie v Eur: 68 638 283 EUR)⁷ na zintenzívnenie a prehĺbenie sociálnej a ekonomickej spolupráce medzi regiónmi Ukrajiny (Zakarpatská, Ivano-Frankivská a Černivetská oblasť) a oprávnenými a pridruženými regiónmi Maďarska, Rumunska a Slovenska. ENPI ako nástroj európskej politiky susedstva a partnerstva predstavovala sériu programov pozdĺž všetkých externých hraníc EÚ a ponúkala množstvo príležitostí na cezhraničnú spoluprácu v širokej škále oblastí ako sú: ekonomický a sociálny rozvoj, zlepšenie kvality životného prostredia, efektívna hranica, podpora spolupráce, ľudia ľuďom.

V prvej výzve bolo podaných 148 žiadostí. Z hľadiska počtu podaných projektových žiadostí sa najpopulárnejším stalo opatrenie 4.1 „Inštitucionálna spolupráca“ nasledované opatrením 2.1 „Ochrana životného prostredia, trvalo udržateľný rozvoj a riadenie prírodných zdrojov“ a opatrením 1.1 „Harmonizovaný rozvoj cestovného ruchu“. Napriek tomu však najvyšší podiel požadovaného príspevku ENPI (35%) predstavovala oblasť ochrany životného prostredia kvôli väčšiemu objemu v ňom koncentrovaných finančných prostriedkov.

V rámci druhej výzvy bolo podaných 260 projektov. Pokračoval trend prvej výzvy, pretože najpopulárnejším opatrením sa zase stalo opatrenie 4.1. „Inštitucionálna spolupráca.“ Podľa počtu podaných

7 Spoločný operačný program Nástroj európskeho susedstva a partnerstva Maďarska - Slovenska – Rumunska – Ukrajiny 2007 – 2013. Dostupné na internete: http://eurofondy.vucke.sk/Dokumenty%20programu/JOP_SK.pdf

žiadostí o finančnú podporu z oprávnených krajín vidíme, že aktivita oprávnených žiadateľov zo Slovenska sa v druhej výzve zdvojnásobila a Slovensko sa stalo krajinou, ktorá podávala najviac žiadostí o finančnú podporu. Z 260 žiadostí v druhej výzve, bola takmer polovica (120) podaná zo Slovenska, oproti prvej výzve, kedy počet žiadostí podaných zo Slovenska dosiahol zhruba jednu tretinu (51).

Dňa 30. septembra 2011 bola vyhlásená 3. výzva na predkladanie projektov. V rámci tejto výzvy boli otvorené všetky priority programu a odovzdaných bolo 271 projektov v hodnote 74 776 705,15 EUR. Celkový počet podaných projektov, v ktorých vedúci partner bol z územia Košického samosprávneho kraja predstavoval číslicu 25, pričom celková hodnota týchto projektov predstavovala sumu 7 947 602,95 EUR.

Dňa 6. decembra 2012 zasadal Spoločný monitorovací výbor programu a rozhodol o schválení 30 projektov a o zaradení 23 projektov do rezervného zoznamu. Za Košický kraj bolo schválených celkom 6 projektov, z toho dva projekty, ktoré sa mali realizovať na území KSK a ako vedúci partner vystupoval subjekt zo SR v objeme 2 219 909,23 EUR a štyri projekty v objeme 907 027,68 EUR, v ktorom žiadateľ z územia KSK vystupoval ako cezhraničný partner. Celkový objem zdrojov schválených projektov, ktoré sa budú realizovať na území KSK v spolupráci s cezhraničnými partnermi predstavoval sumu 3 126 936,91 EUR.

Zistené problémy v príprave a realizácii projektov

Z prehľadu vyplýva, že neinvestičné projekty nie sú takou prioritou pre žiadny štát ako investičné projekty. Pozitívnym trendom je rast počtu podaných ako aj schválených projektov v oblasti štvrtej priority (opatrenie 4.1. Inštitucionálna spolupráca; opatrenie 4.2. Neinvestičné projekty Ľudia ľuďom), ale zároveň v tejto prioritě bolo najviac projektov zamietnutých.

Dôvody neúspešnosti vidíme v nasledovných faktoch:

- nevhodne a náhodne vytvorené partnerské štruktúry;
- nízka úroveň podaných projektov, respektíve nesprávne pochopené ciele určitých priorít;
- nedokonalá znalosť postupov pri príprave projektov ;
- nedostatočné infraštruktúrne ako aj vedomostné a vzdelanostné zázemie na prípravu projektov.

Je potrebné pritom zohľadniť skutočnosť, že tento program je realizovaný

v relatívne málo rozvinutých oblastiach príslušných štátov a tento fakt zásadnou mierou ovplyvňuje kvalitu podaných projektov, čo navyše znásobuje aj jazyková bariéra, spôsobená minimálnou znalosťou, resp. úplnou neznalosťou anglického jazyka, ktorý sa vyžaduje pri komunikácii na projektoch.

Aj v štruktúre partnerstva sa objavili špeciálne trendy, ktoré boli v rozpore s pôvodnými zámermi spájať širšie prihraničné územia. Napr. v prvej výzve väčšina podaných projektov sa skladala z dvojstranných partnerstiev (HU-UA, SK-UA alebo RO-UA) hoci prítomné boli aj trojstranné a štvorstranné partnerstvá. Tento trend naďalej pretrvával aj v ďalších výzvach.

Prekvapuje, že pri výmene skúsenosti a hľadanií pozitívnych riešení v prihraničnom priestore predkladatelia nemali záujem odvolávať sa na skúsenosti a poznatky širšie koncipovaných partnerských štruktúr. Tieto trendy sa presadzujú rovnako u žiadateľov o projekty zo Slovenska ako aj u žiadateľov z Ukrajiny.

Ďalším problémom je, že v regióne funguje málo efektívny alebo úplne absentuje odborný koordinačný a kontrolný systém. Kvôli tomu často dochádza k tematickému prekryvaniu žiadosti o projekty, neexistuje kontinuálna sledovanosť odbornosti a udržateľnosti projektu. Taktiež aktívne zapájanie obyvateľov príslušných lokalít do prípravy a realizácie projektu nemožno pokladať za dostatočné.

Ďalším negatívnym faktorom je chýbajúci stabilný systém spolupracujúcich osôb. Tento nedostatok môže otvárať príležitosť na rýchle vytváranie neziskových organizácie – s cieľom: byť partnerom alebo uchádzať o finančnú podporu ako hlavný partner v projekte. Chýbajúci stabilný systém sa odzrkadľuje aj v slabej spolupráci miest a obcí, združení, a mikroregiónov.

Pre postupné odstránenie vymenovaných problémov cezhraničnej spolupráci je nevyhnutné vytvoriť podporné zázemie – hlbšie analyzovať aká podporná štruktúra by bola schopná zaručiť vyššiu kvalitu projektov a ako vhodným spôsobom šíriť informácie o výstupoch z realizovaných projektov. Vytvorenie inštitucionálneho zázemia a dotvorenie legislatívnej a zmluvnej základne je kľúčovým pre ďalší rozvoj cezhraničnej spolupráce.

Predpokladáme, že odstránením uvedených záporov by sa mohol zmeniť aj vzťah obyvateľov jednotlivých regiónov k projektom. Dá sa predpokladať, že by ich prestali vnímať ako realizáciu záujmov úzkeho okruhu ľudí, len kvôli osobnému prospechu.

Záver

Na riešenie problémov týkajúcich sa zlepšenia spolupráce prihraničných regiónov (Slovenska, Maďarska a Ukrajiny) už boli navrhnuté odporúčania z viacerých inštitútov, organizácií, atď.⁸ Žiaľ väčšia časť odporúčaní ostala v teoretickej rovine a do praxe boli prevedené len minimálne. Medzi jednotlivými stranami doteraz existuje vzájomná nedôvera, čo pôsobí negatívne pri posilňovaní princípov partnerstva, ktorými sú: koherencia, efektívnosť a kontinuita, ako aj princíp vzájomnej výhodnosti navrhovaných riešení.

Literatúra:

- ÉGER, György - LANGER, Josef. (eds). Border, Region and Ethnicity in Central Europe. Klagenfurt : Norea Verlag, 1996, 204 s.
- BENČ, Vladimír a kol. Slovensko – ukrajinská cezhraničná spolupráca. analýza problémov a stratégia rozvoja [online]. Prešov : RC SFP, n. o., 2006, 48 s. [cit.22.3.2017]. Dostupné na internete: http://old.niss.gov.ua/book/21_220607/vlado.kniha.karpaty.indd.pdf
- HALÁS, Marian - SLAVÍK, Vladimír. Cezhraničná spolupráca a euroregióny v SR (ciele, realita, perspektívy). In *Miscellanea geographica 9* [online]. Plzeň : ZČU v Plzni, 200, s. 171–180 [cit.22.3.2017]. Dostupné na internete: <http://www.kge.zcu.cz/veda/konference/prispevky/jedn/HALA.htm>
- Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja Košického samosprávneho kraja v programovacom období 2007 – 2013. Košice. 2007. Dostupné na internete: <http://www.kosice.regionet.sk/KSKWeb/Cinnosti/UzemnePlanovanie/20084915435766.htm>.
- Rámcová dohoda o spolupráci medzi Košickým samosprávnym krajom a Zakarpatskouoblastnou štátnou administratívou. Košice.2006. Dostupné na internete: www.kosice.regionet.sk/KSKWeb/KosickyKraj/Zastupitelstvo/Materialy/2006220216157.htm.
- Správa o naplňaní priorít a cieľov aktualizovanej Národnej stratégie regionálneho rozvoja za rok 2015. Podrobná analýza Košického

8 Protokol zo 4. zasadnutia Slovensko-ukrajinskej medzivládnej komisie pre hospodársku, priemyselnú a vedecko-technickú spoluprácu. Dostupné na internete: www.rokovanie.sk/File.aspx/Index/Mater-Dokum-173150; Správa a odporúčania z konferencie pre slovenské a ukrajinské inštitúcie http://karpatskanadacia.sk/wp-content/uploads/2014/07/Konferencia-SK-UA_z%C3%A1very.pdf

kraja Spracovala: Mgr. Katarína Rosičová, PhD., október 2015.

Dostupné na internete: www.mindop.sk/index/index.php?ids=158770

Regionálna integrovaná územná stratégia Košického kraja na roky 2014 – 2020 . Integrovaná územná stratégia udržateľného rozvoja mestskej funkčnej oblasti mesta Košice 2014 – 2020. Dostupné na internete: <https://web.vucke.sk/sk/uradna-tabula/rius/>

Protokol zo 4. zasadnutia Slovensko-ukrajinskej medzivládnej komisie pre hospodársku, priemyselnú a vedecko-technickú spoluprácu. Dostupné na internete: www.rokovanie.sk/File.aspx/Index/Mater-Dokum-173150;

Developing cross-border statistics in the Netherlands and beyond

Abstract: National borders around the world were all the time in a state of change, bringing impact not only on physical location of borders, but perhaps on their economic significance as well. We can emphasise on the word “perhaps”, because there is no hard data on cross-border processes. Therefore Statistics Netherlands (CBS) is analysing, developing and promoting the proper and effective use of cross-border statistics. In this context it is important to first define the strategy and parties involved in cross-border processes which need relevant information for their efficient work; and second to understand challenges coming with this initiative (methodological, institutional, organizational etc.) and search for possible ways to improve the current situation.

Keywords: cross-border statistics, border regions, cross-border cooperation.

1. Cross-border statistics in the Netherlands: identifying stakeholders and users’ needs

In 2014 Statistics Netherlands initiated a feasibility study to set-up cross-border statistics for the Dutch border regions. These statistics were non-existing at that time. In the past only ad hoc local attempts were made to produce them with limited success. Inspiration of how things could be organised was drawn from the so-called Grossregion around Luxembourg. In that region, cross-border statistics are produced on a continual basis. Statistical offices of all five countries involved cooperate to make this happen. The idea was that for the Dutch regions this would be important too.

With the project, the following steps were taken. Firstly, we identified the stakeholders and their need for information. Secondly, we established cooperation with the relevant partner institutes across the borders. And finally, we investigate how to set-up a sustainable production of cross-border statistics. The experiences regarding all three steps are presented below.

To analyse cross-border processes it is important to define the stake-

holders. Therefore CBS conducted research in this area bringing a wide view. In the Netherlands different organizations on all levels are busy with this subject. The Ministry of the Social Affairs and Employment (SZW), the Ministry of Economic Affairs (EZ) and the Ministry of the Interior and Kingdom Relations (BZK) are involved with cross-border processes on the national level. On a regional level these are border regional governments of the provinces. The provinces Drenthe, Gelderland, Groningen, Limburg and Overijssel lie on the border with Germany and Limburg also borders Belgium, as do the provinces North Brabant and Zeeland. The interests of the government in provinces are defining, analysing and monitoring impact of the cross-border economic and social policy. On a local level these are border municipalities. On the other side of the border these are comparable organisations. For research purposes the academic community is the user of cross-border statistics data.

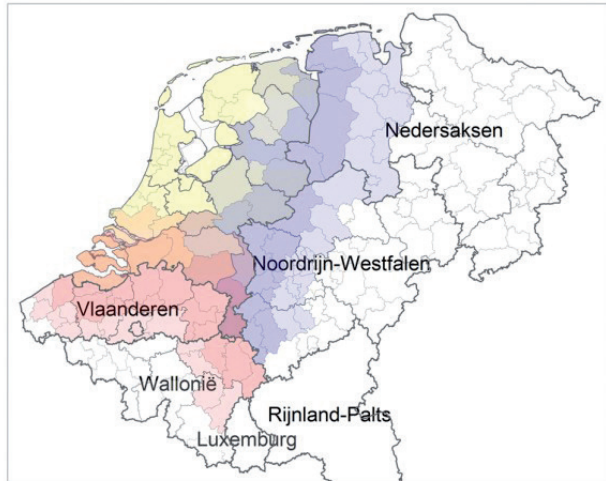
88 The neighbouring countries are federal states. This has an important impact on identifying the stakeholders. The member states of these countries are responsible for regional policies. This is for obvious reasons not a primary responsibility for the federal governments. As a consequence the Netherlands in fact borders with four countries rather than two. In Germany the states North Rhine-Westphalia (NRW) and Lower Saxony (Nds) are bordering the Netherlands. So only these two German federal states are relevant for Dutch cross-border statistics. In Belgium, both Flanders and Wallonia are bordering the Netherlands. Within those 'countries' border issues are relevant at all levels of government.

Not only regional and local organization within the countries but also some international organizations find cross-border processes very important. One example are the EUREGIO's (stands for European region). It is used to refer to a geographical section of the Dutch-German border area covering parts of the Dutch provinces Gelderland, Overijssel, and Drenthe as well as parts of the German federal states North Rhine-Westphalia and Lower Saxony ¹. They have been assigned the task to create and develop better relations at all levels and in all spheres of life between citizens and authorities on both sides of the borders.

Furthermore the Benelux General Secretariat is active in cross-border policy. In 2014 the Benelux Commission of Ministers has made

1 Source: Official web-site of the EUREGIO <http://www.euregio.eu/en/about-euregio>

Picture 1. The borders of the Netherlands with Germany and Belgium.

a proposal to the organisation of Benelux and North Rhine-Westphalia to cooperate in cross-border labour mobility. Governments were brought together to promote information to improve structural and operational cooperation between experts including the use of statistical data for monitoring cross-border activities in the internal and external boarder areas of the Benelux. Another important stakeholder is the European Commission (EC). The DG Regio department of Cross-border Cooperation (CBC) is responsible for INTERREG program development and the allocation of funds. Monitoring cross-border processes is very important for the DG Regio but there is only little or almost no data to analyse CBC areas. Because of the difference in definitions and methods data is not comparable. That is why in 2016 DG Regio created a number of pilot projects to develop cross-border statistics and Statistics Netherlands (CBS) proposed to carry out a consortium for cooperation of organizations responsible for compiling cross-border statistics, which will ensure the exchange of definitions and methods and as a result their unification.

Practise showed that data users need high quality and periodic data about cross-border activities of the individuals/companies and traffic of goods on a detailed regional level. Users would like to have information with a wide range of statistical themes, in which labour market and economy have a high priority.

Picture 2. EUREGIO's bordering the Netherlands

Source: Official web-site of the Ministry of the Interior and Kingdom Relations: <http://kennisopenbaarbestuur.nl/thema/grensoverschrijdende-samenwerking/>

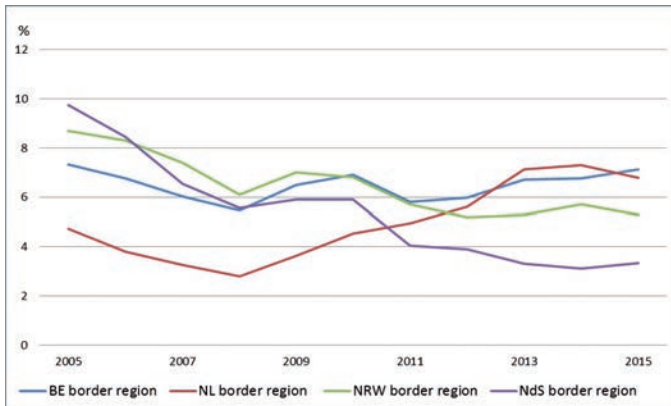
2. Cross-border statistics in the Netherlands: establishing cooperation data producers

90

Cooperation between statistical bureaus in border regions is crucial for producing cross-border data. There are organisational differences between statistical institutes in the Netherlands, Germany and Belgium. CBS is responsible for both national and regional statistics in the Netherlands. However it is not the case for neighbouring countries: federal offices are responsible for mandatory national statistics. Regional statistics are produced by the statistical institutes of the member states. In Germany these kind of institutes bordering the Netherlands are the Lower Saxony Statistics Office and Central statistical and IT services provider of North Rhine-Westphalia (IT.NRW). On the Belgian side Steunpunt Werk in Flanders is responsible for labour market data on a regional level.

Establishing collaboration between the relevant organisations is not straightforward given these institutional and organisational differences. The aim was to establish sustainable cooperation rather than to go for quick wins.

Two years ago CBS took the initiative to research possibilities for cooperation with bordering statistical institutes. It was a long and complicated process with a lot of challenges, but after all with positive result. Playing a coordinating role CBS brought bordering statistical in-

Picture 3. Unemployment rate, 2005-2015

stitutes to cooperation and information exchange.

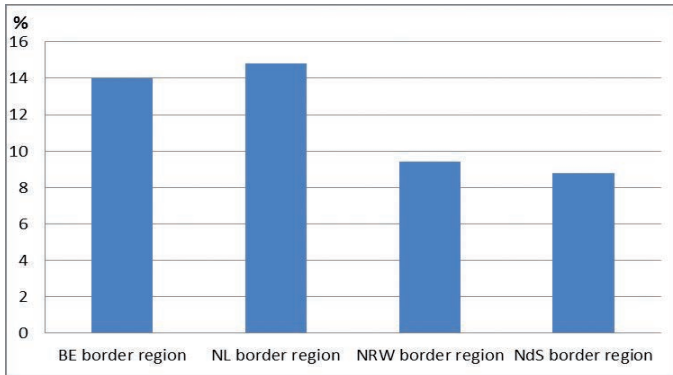
Mutual work of the bordering statistical institutes gave concrete results, which can be seen in joint publications:

- The labour market in the border region of the Netherlands and North Rhine-Westphalia. The publication is bilingual in German and Dutch: *Der Arbeitsmarkt in den Grenzregionen der Niederlande und Nordrhein-Westfalens (de)/De arbeidsmarkt in de grensregio's van Nederland en Noordrijn-Westfalen*, CBS, 2015;
- The labour market in the border region of the Netherlands and Lower Saxony. The publication is bilingual in German and Dutch: *Der Arbeitsmarkt in der Grenzregion Niederlande-Niedersachsen (de)/De arbeidsmarkt in de grensregio van Nederland - Nedersaksen*, CBS, 2016;
- The labour market in the border region of the Netherlands and Flanders. The publication is in Dutch: *De arbeidsmarkt in de grensregio van Nederland en Vlaanderen*, CBS, 2017.

These publications present data on population, education, employment rate, type of work, jobs/economy and commuters on NUTS 3 (corop/kreis) regional level. These projects brought some interesting results. In picture 3 the unemployment rate in border regions of the Netherlands, Germany and Belgium are shown:

In the border region of Belgium 7.1 percent of the labour force was unemployed in 2015, which is 0.2 percent less in comparison to 2005.

Picture 4. Self-employment, 2015

In the Dutch border region 6.8 percent of the labour force was unemployed, versus 4.7 percent in 2005. The unemployment rate dropped from 8.7 percent in 2005 to 3.4 percent in 2015 in the border region of North Rhine-Westphalia (NRW) and from 9.7 percent in 2005 to 3.3 percent in 2015 in the border region of Lower Saxony (Nds). This data describes situation on labour market in border regions, but to ensure efficient decision making for the local government it is necessary to provide such data on a regular basis.

92

Another important component of labour market statistics is self-employment. In 2015 the highest number of self-employed was 15 percent in the Dutch border region, this number was 14 percent in the border region of Belgium, in the border regions of North Rhine-Westphalia (NRW) and Lower Saxony (Nds) 9 percent of labour force was self-employed (picture 4).

Commuters is one the most important subjects for cross-border activities. That's why CBS in cooperation with statistical institutes in the border regions of Germany and Belgium made a pilot map of incoming commuters in 2014 (picture 5). The biggest share of incoming commuters -more that 4 percent- were in the Zeeuws Vlaanderen and South Limburg border regions in the Netherlands in 2014. It is obvious that in regions closest to the border there is a higher number of commuters. Nonetheless infrastructure and economical and social climate play a great role as well.

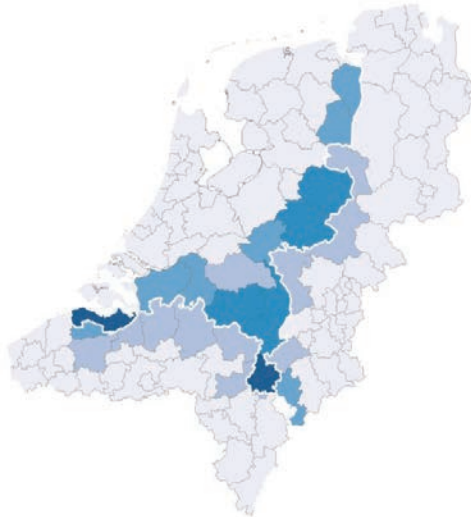
The cooperation of the statistical institutes will continue for the next couple of years facilitated by two Interreg-projects:

Picture 5. Incoming commuters NL-BE-DE, 2014

1. NL-DE Interreg Programme. This project aims to set up x-border labour market data, to improve indicators and to setting up a portal for Open Data with 5 years guarantee updates.

2. NL-VL Interreg Programme (proposal). Project to set up x-border labour market data with inclusion of BE-data and big data info on vacancies and competences. The projects also aims to develop internet analytics tool.

These projects intent to be pave the way having cross-border data on the labour market structurally available for these border regions.

3. Challenges to develop cross-border statistics

Initiatives as mentioned earlier are the basis to organise production of cross-border statistics. But for analysis of the cross-border processes it is essential to have periodic data at regional and local levels. Such data is in high demand by every institute involved in cross-border processes. Regarding content it is necessary to have information about infrastructure, economy and social life to define and measure the border effect impact on regions. For decision making in the area of labour market and economy it is necessary to have comparable information on:

- local (municipal) level;
- population stratification, economical structure and entrepreneurship, labour market and characteristics of its supply and

- demand (types of jobs, education, skills etc.);
- cross-border activities, which includes the population which is studying, working or looking for a job abroad. In this context we are talking not only about total numbers but about their characteristics as well, for instance: gender, age, education etc.

Dependent on the user structural data is needed on different levels. On the first level there is a need for some core indicators for certain EUREGIO's, for instance population stratification, structure of employment and commuters. This information may be implemented via download tables, charts and periodical publications. On the second level supporting and complementary indicators and detailed regional statistics. Since such information is only partly assessable because of reasons like confidentiality and quality, a tool is needed with which users are able to make maps and tables based on low-regional data themselves for area of their interests. The third level consists of microdata that is available for immediate and specific closer research.

Even though it is very clear for which type of information there is a necessity, it is not very easy to obtain that information. International comparable data is normally available through Eurostat. They lack regional detail since they are generally based on survey data. When it concerns labour data it is derived from a survey, the Labour Force Survey (LFS). LFS is based on sampling. Although LFS is the largest sample research in the EU, it only allows regional details limitedly. These numbers are available on NUTS2 level, which in the Dutch context implies provincial level. The size of these numbers is too big to describe border regions. For this purpose NUTS3 would be minimally required. To serve all users it is necessary to provide data on a municipal level.

Because of the fact that the international coordinated source is only usable very restrictedly, national sources should be used. In particular administrative sources are useful as they allow a low-regional level of detail. The problem with these sources is that comparability across the border is not guaranteed. The content of these sources differ per country because they depend strongly on national laws and regulations. Even when the function or title of a register is the same it does not mean data is comparable. It is necessary to find out how comparable information is and in how the comparability may be achieved. There are possibilities to produce acceptable results. For instance, our experi-

ences show that the Netherlands, Belgium and Germany have relatively comparable administrative data on employees. These files concern people that are insured through their employer. It still needs to be investigated whether these populations are comparable among each other.

A final complication concerns the measurement of (cross-border) movements or activities. This is extremely relevant in the context of cross-border statistics. Capturing this is not easy. Generally, official statistics mainly concentrate on a specific statistical situation at a certain moment and specific location. Measuring movements within a country is difficult. Between countries it is even more complex. To solve this, appropriate methods need to be developed.

Using big data is very important in the context of cross-border statistics, because it has the potential to solve some issues with production of cross-border statistics. Using big data has high potential. It has clear advantages, like:

- producing statistics at very low aggregation level (f.i. on regional and urban areas);
- using international standards;
- measuring activities or movements rather than static situations;
- allowing faster production of statistics;
- producing flexible indicators;
- covering new themes;
- reducing the administrative burden for companies and for individuals;
- improvements in efficiency and quality.

95

Currently CBS is investigating the possibility of using big data sources for monitoring cross-border processes. CBS has been using big data in its production of statistics for a number of years. One of the results was that in the middle of 2015, CBS became the first statistics bureau in the world to launch official traffic statistics produced with big data.

Collaboration between statistical institutes is needed to deal with the challenges mentioned above. We need to develop international methods and to join forces to deal with the methodological challenges. Statistical institutes are willing and able to collaborate in this area. To prove this, a pilot project is carried out for DG Regio to develop methods to produce cross-border statistics. The project is carried out by a consortium led by Statistics Netherlands and includes the following NSI's of other countries:

Belgium, France, Germany (coordinated by North-Rhine Westphalia), Denmark, Poland, Slovenia and Italy. The project starts around mid-2017 and lasts for 12 months. The project aims to fulfil that request by focusing on several actions that will be review several data sources in parallel: (1) Labour force survey (LFS) data, micro-data level, (2) Administrative data and census and (3) Mobile phone data (Big data). In the current project we will compare the existing regional data at NUTS3 level from the 8 NSIs, analysing key overlap in outcomes and methodological approaches, and value added in terms of enhancing cooperation activities, also in terms of the European Statistical System network developments.

Conclusions

Cross-border processes are a very important part of socio-economic climate of countries, especially of their bordering regions. Currently national government is paying not enough attention on these processes. However there is a great interest on international, regional and local levels. Therefore Statistics Netherlands (CBS) in cooperation with statistical institutes of the German and Belgium border regions are working towards the goal to provide stakeholders on all levels with comparable, systematic and high quality cross-border statistics to ensure evidence-based decision making. It is a very challenging process with a lot of issues, both institutional and methodological. Mutual data projects showed that it is possible to manage some issues and come closer to producing cross-border statistics, but to ensure high quality and periodic data more investments and research are needed. Collaboration between statistical institutes is required to deal with these challenges effectively. The perfect situation would be if cross-border statistics becomes compulsory for statistical institutes making its production and monitoring possible.

References:

Official web-site of the EUREGIO <http://www.euregio.eu/en/about-euregio>
Official web-site of the Ministry of the Interior and Kingdom Relations: <http://kennisopenbaarbestuur.nl/thema/grensoverschrijdende-samenwerking/>

Транскордонна статистика як інструмент управління регіональним розвитком

Cross-border statistics as a management tool of regional development

Abstract: The article defines the role and place of cross-border cooperation in modern terms, the tools of objective sociological research, and article describes the specific formation of cross-border statistics. The classification of groups, by which statistics should be gathered, are defined in article. The author outlines the prospects and challenges analyzed of the development of cross-border cooperation.

Keywords: cross-border cooperation (CBC), cross-border statistics, sociological studies, European integration, tools of cross-border cooperation.

Дослідження проблематики транскордонного співробітництва, визначення його місця і ролі в сучасних умовах надзвичайно актуальне. Адже глобальна фінансово-економічна криза стала черговим викликом світовій цивілізації, обумовила невизначеність перспектив глобальної та національних економік, прискорила пошук шляхів модернізації суспільних систем.

Різновекторні геополітичні впливи на Україну в умовах неефективності гарантій її безпеки, наявності біля кордонів «заморожених» конфліктів, а також критичної зовнішньої залежності національної економіки від енергоносіїв обумовлюють уразливість України, послаблюють її роль на міжнародній арені та виштовхують на периферію світової політики¹.

Інтеграцію національних економік у сучасні світогосподарські процеси в цілому та міжнародну торгівлю товарами та послугами зокрема сьогодні можна, без перебільшення, назвати ключовим чинником динамічного соціально-економічного розвитку кожної країни незалежно від масштабів її економічного потенціалу.

1 Модернізація України – наш стратегічний вибір: Щорічне послання Президента України до Верховної Ради України .– К.: НІСД, 2011. – С.167-168.

Україна не є винятком. Сьогодні вже не треба нікому доводити той факт, що саме міжнародна торгівля створює практично необмежені можливості як для задоволення внутрішнього попиту за рахунок товарів і послуг іноземного походження, так і реалізації товарів та послуг національного виробництва на світових ринках, що в кінцевому підсумку веде до зростання добробуту кожної країни. Підтвердженням цієї тези є результати аналізу економічних наслідків функціонування економіки України в останні роки².

Спрощене сприйняття ринково-суспільних відносин призводить до примітивних поглядів на світ загалом, як наслідок, піддається критиці так званий ринковий фундаменталізм, ідеологія панування світового ринку. Слід враховувати, що ринок не підкорюється ні державам, ні їх об'єднанням, ні наднаціональним органам. Водночас анархія ринку, виснажуючи ресурси, породжує конфлікти за їх володіння. Проте ринок не знищує держави. Тому ні концепція ринку, ні концепція сильної держави не повинні нав'язуватись сучасному світові³.

98

Глобальні особливості сучасних торговельно-економічних відносин, в яких задіяна Україна, ще раз підтверджують актуальність проблематики соціологічних досліджень ТКС.

Відомий американський вчений Дж. Морено свого часу зазначав, що одним з найвизначніших досягнень суспільної думки XIX ст. є виникнення соціології як прикладної науки⁴. Відомо, що намагання пізнати, осмислити суспільство, реалізувати своє ставлення до нього супроводжувало людство на всіх етапах його історії. На цій хвилі й постала у 30-х рр. XIX ст. соціологія як наука про функціонування і розвиток суспільства та його структурних елементів.

Термін «соціологія», як відомо, походить від латинського

- 2 БУРАКОВСЬКИЙ, І. Аналіз економічних наслідків вступу України до СОТ / І. Бураковський, В. Мовчан, О. Бетлій та ін. / за ред. І. Бураковського, В. Мовчан. – К., 2008. – 129 с.
- 3 Філософія інтеграції: монографія / За заг. ред.. В.Д. Бондаренка та Ф. Г. Ващука. – Ужгород: ЗақДУ, 2011. – С.282-287.
- 4 ПАВЛІЧЕНКО, П.П. Соціологія: навч. посіб. / П.П. Павліченко, Д.А. Литвиненко. – К.: Лібра, 2002. – 256 с.; Ряузов Н.Н. Развитие социально-экономической статистики: избранные труды / Н.Н. Ряузов; ред. коллегия: А.Н. Романов, В. М. Симчера, Д.Е. – М.: Наука, 2009. – 259 с.

слова «societas» (суспільство) та грецького «logos» (слово, вчення). Впровадив його до наукового вжитку у 30-х рр. XIX ст. французький філософ, соціолог Огюст Конт, який ототожнював соціологію з суспільствознавством, що охоплює всі галузі знань про суспільство⁵.

Як відомо, предмет та об'єкт соціології нетотожні. Об'єктом є все, на що спрямоване дослідження. Предмет завжди чітко окреслює сферу і мету дослідження. Тому предметом соціології є окремі аспекти, особливості, відносини об'єкта дослідження. Таким чином, соціологія – це наука про становлення, розвиток і функціонування суспільства, його елементів, соціальних відносин і соціальних процесів та механізми і принципи їх взаємодії.

Місце соціології в системі соціальних, гуманітарних наук зумовлене тим, що вона є наукою про суспільство, його процеси та явища, і охоплює загальну соціологічну теорію, яка виступає як теорія та методологія всіх інших суспільних і гуманітарних наук. У системі суспільних наук соціологія найтісніше взаємодіє з історією. Об'єктом і предметом досліджень історії і соціології є суспільство, закономірності його розвитку та функціонування у конкретних часових вимірах.

Для дослідження проблематики методології та інструментаріїв соціологічного аналізу транскордонного співробітництва слід враховувати те, що соціологія «працює» на межі з економічною наукою, предметом якої є вивчення закономірностей і форм функціонування й розвитку відносин, що складаються в процесі виробництва, обміну й розподілу матеріальних благ. Це дає підстави зробити висновок, що соціологію економіки можна розглядати як систему наукового аналізу складних проблем, розв'язання яких потребує виходу за межі певної наукової дисципліни⁶.

Транскордонне співробітництво України спрямоване на вирішення національних проблем: соціальних, економічних, екологічних, а також на забезпечення конкурентоспроможності України в європейському та світовому співтовариствах. Саме тому соціологічний аналіз складових транскордонного співробітництва

5 Соціологія: підручник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. В.Г. Городяненка. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – С.9.

6 ЖОЛЬ, К.К. Соціологія: навч. посіб. – К.: Либідь, 2005. – С.371.

є надзвичайно важливою методологічною складовою об'єктивного визначення сучасного стану проблем та перспектив його розвитку.

Особливо важливим фактором об'єктивності соціологічних досліджень є аналіз зовнішніх багатогалузевих зв'язків України з прикордонними територіями регіонів сусідніх країн. Адже у прикордонних територіях, перш за все, виникають та реалізуються спільні інтереси України і сусідніх держав.

Прикордонні території України, де реалізується транскордонне співробітництво, охоплюють 76,4% її території; на них проживає 71,4 % населення. 19 із 25 областей України межують із сусідніми державами. Протяжність сухопутного кордону України – 5638,6 км, морського – 1050 км. Найдовші ділянки спільного кордону з Росією – 22,95 км, Молдовою – 12,92 км, Білорусією – 1084 км. З країнами ЄС прикордонні території сягають: з Румунією – 608 км, Польщею – 542 км, Угорщиною – 136 км, Словаччиною – 98 км.

Довідково:

1. Українсько-польські прикордонні переходи: Краківець – Корчова, Мостиська – Пшемисль, Смільниця – Кресьценко, Рава-Руська – Гребенне, Рава-Руська – Верхрата, Устилуг – Зосін, Хирів – Кресьценко, Шегині – Медика, Ягодин – Дорогуськ, Володимир Волинський – Хрубешув, Лудин, Ізов.

2. Українсько-словацькі прикордонні переходи: Ужгород – Вишне-Немецьке, Малий Березний – Убля, Чоп (Страж) – Чіерна над Тисою, Малі Селменці – Руська, Павлове – Матьовце, Ужгород (пункт контролю).

3. Українсько-угорські прикордонні переходи: Вилко – Тісабеч, Лужанка – Берегшурань, Косино – Барабаш, Дзвінкове – Лонья, Чоп (Тиса) – Захонь, Чоп (Дружба) – Захонь, Батьово (пункт контролю), Соловка-Еперешке.

4. Українсько-румунські прикордонні переходи: Дякове – Хелмеу, Солотвино – Сігету Мармацією, Тересва – Кимпулунгла Тиса, Ділове – Валя Вишеулуй, Кілія – Кілія Веке, Рені – Галац, Ізмаїл-Плаур, Вилкове-Переправа, Руська – Улма, Біла Криниця – Климоуці, Шепіт – Ізвоареле Сучевей, Порубне – (Сірет), Дяківці – Раковець, Красноільськ – Вікову де Сус, Вадул – Сірет (Вікшани).

Розширення ЄС у 2004 та 2007 р. і виникнення спільного

українсько-євросоюзівського кордону об'єктивно зумовили для України сприятливу ситуацію для використання її геостратегічного положення, відкриваючи додаткові інтеграційні можливості. У першу чергу це стосується використання існуючих транскордонних газових, транспортних, енергетичних артерій – газопроводи «Прогрес», «Уренгой – Помари – Ужгород», нафтопровід – «Дружба», енергосистема – «Мир», третій та п'ятий міжнародні Критські автотранспортні коридори та розгалужену прикордонну залізничну мережу та ін.

Виходячи з того, що транскордонне співробітництво відіграє ключову роль у системі регіонального розвитку в умовах євроінтеграційних процесів України, соціологічний моніторинг проблем, що існують, є надзвичайно важливим і актуальним. Для того, щоб сформувати систему моніторингу стану транскордонного співробітництва, виконавці проекту «Кордони очима людей» за програмою ЄС ЄСП «Угорщина–Словаччина–Румунія–Україна» (2013-2014 рр.) прагнули використати існуючу методологію та інструментарій соціологічного аналізу цього напрямку складової зовнішньоекономічної політики держави.

101

Говорячи про особливості формування транскордонної статистики, український вчений-дослідник проблематики державної регіональної політики України З.Варналій зазначав, що специфіка формування транскордонної статистики полягає в тому, що об'єктом дослідження є суміжні території двох або кількох країн, кожна з яких підпорядковується національному законодавству, податковій, фінансовій та іншим системам і забезпечується національною статистичною інформацією. Крім того, транскордонні регіони на кордонах з Європейським Союзом вже послуговуються методологією Євростату⁷.

Тому важливо впровадити національні статистичні органи, збір та обробку транскордонної статистики відповідно до рекомендацій Євростату. У процесі формування системи регіональної статистики в Україні низка авторів вводить класифікацію регіонів на дві групи:

7 Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: моногр. / за ред. З.С. Варналія. – К.: НІСД, 2007. – С.708.

- регіони первинного (базового) територіального поділу;
- регіони вторинного територіального поділу. Цю класифікацію, на думку З.Варналія, слід розширити за рахунок введення у неї транскордонної статистики.

Враховуючи, що єврорегіональна співпраця є досить поширеним явищем, а транскордонна статистика формується переважно як дослідження та оцінки діяльності єврорегіонів, у монографії «Державна регіональна політика України» пропонується збір та обробка транскордонної статистичної інформації проводити за такими групами:

1. Загальні статистичні дані. Основною є база інформація транскордонного співробітництва, така, як площа, населення та зайнятість, разом з іншими специфічними даними щодо демографічних процесів, транспорту, прикордонної комунікаційної інфраструктури, довкілля, туризму та сільського господарства тощо. Такі загальні статистичні дані подаються в розрізі учасників єврорегіону та порівнюються за територією учасника і між учасниками.

2. Другу групу показників оцінки діяльності єврорегіонів можна отримати на базі статистичної інформації, яка стосується соціально-економічного та екологічного розвитку транскордонного регіону.

3. Група «Прикордонна інфраструктура» охоплює такі показники: довжина спільного кордону, кількість пропускних пунктів через кордон (існуючі та запроєктовані): залізничні, автомобільні, пішохідні, водні, повітряні, туристичні стежки тощо та їх статус (міжнародний, міждержавний, місцевий, спрощений); потужність переходу (з обох сторін); рівень технічного забезпечення (високий, середній, низький) з обох сторін; рівень розвитку під'їзних шляхів.

4. Група «Заходи (проекти) у різних сферах співробітництва» в рамках єврорегіону включає інформацію щодо заходів у політичній, екологічній, економічній, туристичній, культурно-освітній сферах, в розбудові транспортної інфраструктури тощо.

Програмою інтеграції України до Європейського Союзу передбачено заходи щодо адаптації законодавства України

до законодавства ЄС, серед яких і необхідність: узгодити з Євростатом методологію розрахунку показників, призначених для обміну статистичними даними, та продовжити роботу з впровадження уніфікованої статистичної методології та стандартів ЄС за окремими галузями статистики. Тому для розроблення методики збору та обробки транскордонної статистичної інформації розглянемо статистику, яку застосовує Євростат щодо прикордонних і транскордонних регіонів.

Швидке розгортання транскордонного співробітництва на прикордонних територіях суміжних держав викликає суспільну і приватну зацікавленість з обох сторін кордону щодо представлення змісту та результатів такого співробітництва. Тому в офіційних статистичних органах територіально-адміністративних одиниць різного рівня виникли нові специфічні потреби у транскордонній статистичній інформації, яка повинна базуватися на точних та інформативних спільних даних, щоб:

- достовірна та порівняльна транскордонна статистична інформація була доступна структурам прикордонних і транскордонних регіонів (євро регіонів), регіональним та місцевим органам влади, органам самоврядування та бізнес-структурам;
- дослідники та плановики, які займаються розвитком прикордонних та транскордонних регіонів, повинні володіти базою порівняльних статистичних даних для регіонального аналізу, прогнозу і розробки програм соціально-економічного розвитку.

Важливо враховувати, що порівняльні дані транскордонної статистики необхідні регіональним органам влади для забезпечення управління в прикордонних та транскордонних регіонах, а саме:

- для аналізу, який проводиться муніципалітетами, районами та областями з обох сторін кордону;
- для облаштування території і планування розвитку регіону у всіх сферах, включаючи потреби первинних соціоекономічних утворень;
- для забезпечення регіональної науки.

Надзвичайно важливим інструментарієм об'єктивного

соціологічного аналізу транскордонного співробітництва, на нашу думку, є науково-практична розробка концепції підвищення ефективності транскордонного співробітництва, що її здійснює Інститут транскордонного співробітництва за підсумками виконання другого етапу проекту «Кордони для людей», який дозволяє використовувати методологію кількісної та якісної оцінки ТКС та на цій основі формувати систему індексації та моніторингу ТКС сусідніх регіонів Угорщини, Словаччини, Румунії та України⁸.

В рамках названого проекту запропоновано визначати загальний індекс ТКС за 10-бальною шкалою на основі особливих індексів та їх індикаторів. У дослідженні пропонуються такі особливі індекси⁹:

- географічні, природно-кліматичні;
- демографічні;
- історичні, політичні та духовні чинники;
- конфліктогенні: ризики і загрози;
- інфраструктурні та організаційні;
- контакти між людьми та інституційне партнерство;
- соціально-економічний потенціал і конкурентоспроможність регіону;
- криміногенні явища і боротьба з ними;
- стан та охорона навколишнього середовища.

Враховуючи напрацювання Інституту транскордонного співробітництва на чолі з С. Устичем, маємо всі підстави стверджувати, що реалізація наукового проекту «Кордони очима людей», важливим елементом якого є визначення методології та інструментаріїв соціологічного аналізу транскордонного співробітництва, збагатила наукову складову проблематики транскордонного співробітництва України в умовах глобальних викликів сучасності.

Разом з тим, оцінюючи стан та перспективи розвитку

8 Оптимізація системи транскордонного співробітництва: концепція та її пілотна імплементація / відп. ред. С.І. Устич; Інститут транскордонного співробітництва. – Ужгород, 2012. – 118 с.

9 Посібник з індексації та моніторингу транскордонного співробітництва / відп. ред. С.І. Устич; Інститут транскордонного співробітництва. – Ужгород, 2012. – С.6.

транскордонного співробітництва загалом, хочемо привернути увагу шановних сучасників конференції на:

- фактичну відсутність налагоджених належним чином комунікаційних зв'язків між різними сегментами ТКС та ефективної взаємодії між органами місцевого самоврядування і представниками підприємницького та громадського середовища. Зокрема, слід відзначити факти недостатнього розуміння одними учасниками транскордонного співробітництва тих проблем та мотивів, якими керуються інші його суб'єкти;
- недосконалість інформаційної складової системи транскордонного співробітництва українських регіонів, яка потребує організаційного посилення та оновлення системи інформаційно-технічного оснащення усіх суб'єктів, що задіяні у цій сфері, особливо у роботі з іноземними партнерами та представниками місцевих громад. Пріоритетним напрямом виходу з цієї ситуації є лібералізація зовнішньоекономічної діяльності та вирівнювання життєвих стандартів в Україні;
- повільні темпи адаптування законодавства України до законодавства Європейського Союзу та його інституцій в царині регіонального розвитку і транскордонного співробітництва.

Погоджуємось з фахівцями-дослідниками ТКС, які пропонують, щоб транскордонне співробітництво визначалось як особлива сфера міжнародної діяльності місцевих органів державної влади і регулювалося спеціальними нормативними актами. Особливо це актуально в умовах євро інтеграційного поступу України, що є сьогодні головним зовнішньополітичним пріоритетом нашої держави.

Джерела та література:

БУРАКОВСЬКИЙ, І. Аналіз економічних наслідків вступу України до СОТ / І. Бураковський, В. Мовчан, О. Бетлій та ін. / за ред. І. Бураковського, В. Мовчан. – К., 2008. – 129 с.
Державна регіональна політика України: особливості та

стратегічні пріоритети: моногр. / за ред. З.С. Варналія. – К.: НІСД, 2007. – С.708.

ЖОЛЬ, К.К. Соціологія: навч. посіб. – К.: Либідь, 2005. – С.371.

Модернізація України – наш стратегічний вибір: Щорічне послання Президента України до Верховної Ради України. – К.: НІСД, 2011. – С.167-168.

Оптимізація системи транскордонного співробітництва: концепція та її пілотна імплементація / відп. ред. С.І. Устич; Інститут транскордонного співробітництва. – Ужгород, 2012. – 118 с.

ПАВЛІЧЕНКО, П.П. Соціологія: навч. посіб. / П.П. Павліченко, Д.А. Литвиненко. – К.: Лібра, 2002. – 256 с.; Рязов Н.Н. Развитие социально-экономической статистики: избранные труды / Н.Н. Рязов; ред. коллегия: А.Н. Романов, В.М. Симчера, Д.Е. – М.: Наука, 2009. – 259 с.

Посібник з індексації та моніторингу транскордонного співробітництва / відп. ред. С.І. Устич; Інститут транскордонного співробітництва. – Ужгород, 2012. – С.6.

Соціологія: підручник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. В.Г. Городяненка. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – С.9.

Філософія інтеграції: монографія / За заг. ред. В. Д. Бондаренка та Ф. Г. Ващука. – Ужгород: ЗақДУ, 2011. – С.282-287.

**Трансформаційні процеси та етнополітичні
проблеми країн центральної та південно-східної
Європи в кінці ХХ - початку ХХІ ст.**

(на прикладі країн «Вишеградської групи»)

Transformation processes and Ethnopolitical problems of Central and South-Eastern Europe in the late XX - XXI century.
(Example of the “Visegrad Group”)

Abstract: The process of democratic transformation of the Visegrad countries (Poland, Slovakia, Hungary, Czech Republic) covers a very long period. This period is filled with step- by-step adaptation to the Visegrad countries of the European Union. Comprehensive coverage of experience solving interstate and international contradictions member countries of the Visegrad Group is a significant scientific and practical interest in view of European integration steps Ukraine. In this article the author touches the specific issues and characteristics of transformation in Central and South-Eastern Europe after the collapse of the socialist bloc in the late twentieth century. In particular, in overcoming ethnic and political problems that have been and continue to be relevant in international relations in the region.

Keywords: national minorities, ethnic policy, post-socialist transformation, “Visegrad Group”.

На етапі виникнення вишеградського співробітництва мотиви країн-засновниць мали системний характер. Можна констатувати, що чинники розгортання регіональної інтеграції стосувались як історичних традицій, так і актуального геополітичного становища, економічних, політичних та соціокультурних інтересів народів Польщі, Угорщини, Чехії, Словаччини.

Передусім треба було спільними зусиллями мінімізувати зовнішній вплив СРСР, який знаходився в стадії занепаду, зробити

безпечнішою регіональну ситуацію в контексті розпаду Югославії¹.

Важливо також було зберегти регіональну стабільність в умовах настання на етапі закінчення доби “холодної війни” суцільного геополітичного хаосу в Європі². Однак в умовах потреби масштабної суспільно-політичної трансформації мова не могла йти про збереження “досягнень” попередньої “соціалістичної інтеграції”, яка впродовж 1949-1989 рр. відбувалась у форматі Ради Економічної Взаємодопомоги (РЕВ)³. Мова, звичайно, йшла про можливість стабілізації рівноправних партнерських коопераційних зв'язків, якщо вони були спроможні залишатись конкурентноспроможними в умовах радикального переходу до ринкових механізмів функціонування економіки.

Крім того, слід було створити своєрідний “підготовчий клас”, в якому, наполегливо співпрацюючи між собою, країни Центральної Європи могли не “штовхатись ліктями” на шляху до ЄС, а мати справді партнерські стосунки⁴.

Зрештою, вишеградське об'єднання мало стати важливим чинником з точки зору цивілізаційної ідентифікації центральноєвропейського регіону, який в роки війни насильницькими засобами був відірваний від Великої Європи, а після падіння комунізму намагався повернутись до лона материнської Європейської цивілізації. Спроможність зберегти та надати нову якість регіональному співробітництву була своєрідним тестом на готовність центральноєвропейських країн погоджувати різні аспекти національних інтересів заради досягнення спільної мети. Адже така логіка поведінки національних держав в умовах розгортання процесу глобалізації була ключовою для успіху всього проекту європейської інтеграції⁵.

1 Вандич П. Ціна свободи. Історія Центрально-Східної Європи від Середньовіччя до сьогодення. – К., 2004. – С.340.

2 Буш Дж., Скоукрофт Б. Мир стал другим / Пер. с англ. – М.: Международные отношения, 2004. – 504 с.

3 Авраменко С. Различные оценки «объединенной Европы» // Международная жизнь. – 199а5. - №11-12. – С.23.

4 CEFTA and the European Union. – Warsaw: Elipsa, 1999. – p.15.

5 Бек У. Что такое глобализация? / Пер. с нем. – М.: Прогресс-традиция, 2001. – С.123.

На нашу думку, аналізуючи чинники посткомуністичної центральноєвропейської інтеграційної співпраці у жодному разі не можна ігнорувати великий історичний досвід.

Нагадаємо, що ще у XIV ст. польські та чеські королі неодноразово збирались у Вишеграді, аби розв'язати актуальні двосторонні проблеми. Регіональна центральноєвропейська ідентичність значною мірою визначалась за доби Австро-Угорської монархії⁶. Тому не був випадковим той факт, що у лютому 1991 р. саме тут було прийнято рішення про створення Вишеградського блоку.

Інтенсивний розпад Югославії ставив під великий знак питання та тривоги збереження миру й стабільності всього континенту⁷. Центральноєвропейські посткомуністичні країни повинні були будь-що консолідуватись заради збереження перспективи мирного еволюційного шляху розвитку демократії.

Не менш важливим чинником регіональної співпраці в Центральній Європі став процес бурхливої “регіоналізації” Європи⁸. Цілком зрозуміло, що суто політичні мотиви бажання країн Вишеградської групи інтегруватись до ЄС були очевидними. Впродовж віків ці країни були об’єктами боротьби імперій. А після Другої світової війни ці країни перетворились на зовнішній пояс безпеки радянської імперії. Внаслідок закінчення епохи “холодної війни” Польща, Угорщина, Чехія та Словаччина мріяли отримати гарантії незворотності позитивних змін⁹. Тому слід було знайти оптимальний варіант організації регіонального співробітництва, який би забезпечив стабільний інтерес ЄС до країн регіону та гарантував їхнє поетапне просування до європейських та євроатлантичних структур. Зрештою, лише повноправне членство в ЄС та НАТО могло гарантувати незворотність позитивних історичних тенденцій.

В. Гавел виступаючи у польському Сеймі 30 січня 1990 р.

6 Тейлор А.Дж. Габсбурзька монархія 1809-1918. Історія Австрійської імперії та Австро-Угорщини. – Львів, 2002. – С.9.

7 Гуськова Е.Ю. История югославского конфликта (1990-2000). – М.: Русский национальный фонд, 2001. – С.72.

8 Семиноженко В.П. Новый регионализм. – К.: Наукова думка, 2005. – С.16.

9 Лыкошина Л.С. Политические элиты в Восточной Европе. – М.: Российская академия наук, 1997. – С.99.

закликав не втрачати історичного шансу оновлення Серединної Європи, яка за старими геополітичними оцінками знаходилась між сучасною Росією і Західною Європою. Гавел пропонував створити структури, які б дозволили запустити загальноєвропейські механізми¹⁰. Ситуацію загострили бурхливі події 1991 року, котрі позиції Угорщини, Польщі та Чехословаччини, які до цього багато в чому були несхожі, значно зблизили¹¹.

Серйозну небезпеку не лише центральноєвропейській, а й загальноєвропейській системі безпеки становив процес розпаду Радянського Союзу, який прискорився влітку 1991 року. Водночас такий стан речей давав можливість інтенсивно покінчити зі структурами радянського домінування в Центральній Європі. Не слід забувати і про диспропорційно направлену зовнішньоекономічну діяльність країн Центральної Європи на Радянський Союз¹².

Слушність створення Вишеградського блоку підтверджувалась іншими регіональними утвореннями. Зокрема, 5 березня 1992 р. з метою сприяння економічному розвитку та зміцненню зв'язків з Європейським Союзом була заснована Рада Балтійських держав. У липні 1994 р. в Трієсті 10 країн Центральної та Східної Європи створили Центральноєвропейську ініціативу (ЦЄІ).

Тим часом розпад Чехословаччини і утворення, починаючи з 1 січня 1993 р. Чеської Республіки і Словацької Республіки об'єктивно уповільнили темп розвитку Вишеградського блоку, який з трійки держав членів перетворився на четвірку.

На той час вже досить чітко прослідковувалась тенденція, коли чим меншими є країни, тим більшим стає рівень їх економічної відкритості, тим сильніше її залучення до центральної зони інтеграційного поля ЄС У березні 1993 р. була підписана Угода про створення центральноєвропейської зони вільної торгівлі¹³.

Європейський Союз відразу приступив до договірно-правової

10 Копійка В.В. Європейський Союз: досвід розширення і України. – К, 2005. – С.227.

11 Там само. - с.228.

12 Шишков Ю.В. Интеграционные процессы на пороге XXI века. – М., 2001. – С.97.

13 CEFTA-Staaten. Kompendium der wichtigsten Daten aus Politik, Wirtschaft und Wissenschaft. Polen, Tschechen, Ungarn, Slowakei, Slowenien, Rumänien. – 1997. – s.10.

підготовки процесу поетапної інтеграції центральноєвропейських країн. Важливим етапом на цьому шляху стало укладання європейських угод про асоціацію. Так 16 грудня 1991 р. такі угоди були підписані з Польщею, Угорщиною, Чехословаччиною. Після розпаду останньої аналогічні угоди були 4 жовтня 1993 р. окремо укладені з Чеською Республікою та Словацькою Республікою¹⁴.

У цьому контексті також слід зазначити, що у вересні 1990 р. Європейська комісія залучила центральноєвропейські країни (Польщу, Угорщину, Чехословаччину) до реалізації програми PHARE, яка була спрямована на сприяння ринковим реформам та формуванню громадянського суспільства і засад демократії¹⁵.

Можемо констатувати, що основними чинниками, які обумовили розвиток Вишеградського блоку стали наступні фактори: історичний (спільний спадок Австро-Угорщини, потреби консолідації заради відродження центральноєвропейської тотожності), політичний (повернення в об'єднану Європу, забезпечення гарантій незворотності позитивних зрушень та реформ, зміцнення миру, безпеки і стабільності, розбудови стабільного громадянського суспільства та консолідованої демократії), економічний (формування нових ринкових засад конкурентної спроможності регіону в умовах європейської інтеграції та розгортання процесу глобалізації), соціокультурні чинники (відродження центральноєвропейської ідентичності як основи конкурентної спроможності центральноєвропейського регіону в об'єднаній Європі). Системна взаємодія зазначених об'єктивних чинників, а також суб'єктивне розуміння елітами центральноєвропейських країн актуального історичного порядку денного обумовили заснування Вишеградського блоку та розуміння головних завдань зазначеного регіонального об'єднання.

«Вишеградське співробітництво» впродовж 1991-2004 років виявився досить ефективною формою регіонального співробітництва

14 Арах М. Европейский Союз. Видение политического объединения. – М.: Экономика, 1998. – 467 с.

15 К.Херпфер. Новый индекс демократії. Демократизація громадськості в п'ятнадцяти державах Європи (1991-1998) // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2001.- №3. - С.123.

постсоціалістичних країн, яке серйозно допомогло Польщі, Словаччині, Угорщині і Чехії в інтеграції до ЄС і НАТО. Вишеградська група продовжує діяти як координуючий механізм і після вступу цих держав до Євросоюзу. Попри це, зараз Вишеградська група виконує також функцію своєрідного форпосту в реалізації нової східної політики ЄС у цілому, в тому числі щодо України.

Демократизація національної політики у країнах Вишеградської групи супроводжувалася запровадженням європейських норм у етнополітиці. Зазначений процес відбувався одночасно у декількох сферах. На етапі становлення традицій співробітництва у форматі Вишеградської групи пріоритетне значення мав національний рівень етнополітичного менеджменту. Він трансформувався по мірі запровадження європейських норм захисту національних меншин у національне законодавство Польщі, Словаччини, Чехії, Угорщини. Зазначений процес був асинхронним і залежав від конкретних внутрішньополітичних умов, які впродовж 1989-2004 рр. склалися у цих державах. Не менше значення мали особливості двосторонніх відносин між країнами Вишеградської групи та їхніми сусідами. Зокрема, Польща і Чехія перманентно погоджували свою етнополітику із Німеччиною, адже непроста історія Центральної Європи обумовила появу чималої кількості трагічних фактів у німецько-польських і німецько-чеських відносинах. Натомість формування національного етнополітичного менеджменту у Словаччині та Угорщині відбувалося під суттєвим впливом напруженості у ставленні до угорців у Словаччині і словаків в Угорщині.

На початку 1990-х рр. Євросоюз опинився під тиском етнополітичних конфліктів на Балканах. Тому стабілізація міжнаціональних відносин у Центральній Європі була принципово важливим чинником для прогресу процесу європейської інтеграції. Структури Євросоюзу і Ради Європи зробили все можливе, аби послідовно запроваджувати у політичну культуру країн Вишеградської групи норми толерантності і принципи мультикультурності¹⁶.

16 Гидденс Э. Социология. – М., 2000. – С.184.

Соціально-етнічні конфлікти супроводжують більшу частину історії Центральної Європи. Конфліктогенність у регіоні обумовлена різними причинами: нерівномірністю соціально-політичного та економічного розвитку, диференціацією у доступі до різних ресурсів та соціальних можливостей, намаганнями вирішувати різні проблеми за рахунок «інших» етносів, психологічного неприйняття «чужих». Спроби етнічної асиміляції також провокують загострення етнополітичних відносин. На заваді цьому стоїть Європейська хартія регіональних мов або мов меншин.

Етнополітичні проблеми в процесі демократизація країн Вишеградської групи вирішувалися під посиленням впливом європейського інтеграційного процесу. Формування Європейського Союзу після 1993 р. спричинило до появи транснаціонального соціального простору, внаслідок чого центральноєвропейські етнополітичні проблеми й опинилися під впливом ЄС¹⁷.

А, як відомо, демократичне самовизначення можливе тільки тоді, коли народ певної держави перетвориться на націю громадян цієї держави, котрі самі візьмуть у руки свою політичну долю¹⁸. Тож формат співпраці в рамках Вишеградської групи можна вважати інструментом адаптації центральноєвропейських національних держав до нових умов взаємодії із наднаціональними структурами.

Зразком толерантної етнополітики 1 січня 1993 року стала мирна трансформація Чехословаччини у дві національні держави – Чеську Республіку та Словацьку Республіку. Зрештою, завдяки послідовній реалізації європейського вибору 1 травня 2004 р. чехи й словаки опинилися у одному Європейському Союзі, але зберегли свою окремішню ідентичність.

Етнополітичні проблеми, які виникли після розпаду східноєвропейського соціалістичного блоку, можна умовно класифікувати за критерієм етнічних проблем всередині Вишеградського блоку, та проблем між його державами-учасниками та сусідніми державами¹⁹. Історично у Польщі наявні

17 Теория политики / Под ред. Б.А. Исаева. – СПб., 2008. – 267 с.

18 Габермас Ю. Постнаціональна констеляція. Політичні есе. – Львів, 2010. – С.75.

19 Блев М. Про чеську демократію і «декрети Бенеша» // Європа та її болісні минувшини. – К., 2009. – С.127.

німецька, українська, білоруська національні меншини, у Словаччині - угорська та чеська, у Чеській Республіці національні меншини представлені словаками, поляками, німцями, а в Угорщині відповідно ромами, німцями, хорватами, словаками, румунами²⁰.

Перше коло етнічних проблем становили відносини між словаками та угорцями. Угорщина, яка була територіально усічена за підсумками Другої світової війни, мала також етнічні колізії із Румунією та меншою мірою із Сербією. Друге коло етнічних проблем формували відносини країн Вишеградського блоку із Німеччиною. Мова йде про німецько-польські відносини, німецько-чеські відносини.

В Угорщині процес демократичної трансформації у травні 1990 р. започаткував коаліційний уряд Й.Анталла. На виборах у травні 1994 р. до влади прийшла ліволіберальна коаліція соціалістів і вільних демократів на чолі з Д.Хорном. Політика уряду стала більш прагматичною. У 1998 р. на чергових виборах перемогли правоцентристи ФІДЕС (Союз молодих демократів – Угорський демократичний форум), яких підтримали націоналістичні угорські організації. 1 січня 2002 р. набув чинності закон про закордонних угорців. Їм були надані соціальні пільги, право на роботу в Угорщині впродовж трьох місяців на рік, вузівські стипендії, тощо. Це викликало гучні протести в Чехії, Словаччині, Сербії, Хорватії, Словенії, Румунії. Румунські політики назвали цей закон дискримінаційним та анахронічним. Словаччина запровадила законодавчі обмеження щодо дії зазначеного угорського закону на своїй території.

Менш конфліктогенно відбувався процес формування демократичної етнополітики у Польщі. Обраний у грудні 1990 р. президентом Польщі Лех Валенса підтримав демократизацію етнополітики. Після виборів 1995 р. цей курс був продовжений президентом О.Квасьневським.

У другій половині 1990-х рр. у Чехії посилювалися націоналістичні настрої. Мешканці міст висловлювали претензії до ромського населення. Європейський Союз закликав Прагу вирішувати

20 Етнічні меншини Східної та Центральної Європи: компаративний аналіз становища та перспектив розвитку. За ред. В.Євтуха. – К., 1994. – 207 с.

проблеми «циганських гетто». Проблемними залишалися відносини чеських властей із нащадками депортованих судетських німців. У першій половині 1990-х рр. непротими були чесько-словацькі двосторонні відносини.

У Словаччині в 1994 р. коаліційний уряд лівих сил очолив Володимир Мечіар, який у той час орієнтувався як на західноєвропейські країни, так і на Росію. У вересні 1998 р. Словаччина пережила політичну кризу, пов'язану зі зміною правлячої коаліції. Новий уряд очолив Мікулаш Дзуринда. За його правління Словаччина взяла курс на Євросоюз. Парламентські вибори, які відбулися у Словаччині у вересні 2002 р., остаточно розгорнули країну до Євросоюзу.

Як висновок можемо констатувати, що глобалізація, яка проявляється в теперішніх економічних, політичних, культурно-інформаційних перетвореннях, а також глибоких соціальних трансформаціях у світі, ставлення до національних меншин стало індикатором спроможності певної держави адаптуватись до реалій сьогодення і принципів міждержавного добросусідства.

Сформована внаслідок демократичної трансформації країн Вишеградської групи сучасна система етнополітичного менеджменту має й далі удосконалюватися як на національному, так і наднаціональному рівнях влади.

Література і джерела:

- Авраменко С. Различные оценки «объединенной Европы» // *Международная жизнь*. – 1995. - №11-12. – С.23.
- Арах М. Европейский Союз. Видение политического объединения. – М.: Экономика, 1998. – 467 с.
- Бек У. Что такое глобализация? / Пер. с нем. – М.: Прогресс-традиция, 2001. – С.123.
- Блев М. Про чеську демократію і «декрети Бенеша» // *Європа та її болісні минувшини*. – К., 2009. – С.127.
- Буш Дж., Скоукрофт Б. Мир стал другим / Пер. с англ. – М.: *Международные отношения*, 2004. – 504 с.
- Вандич П. Ціна свободи. Історія Центрально-Східної Європи від Середньовіччя до сьогодення. – К., 2004. – С.340.

- Габермас Ю. Постнаціональна констеляція. Політичні есе. – Львів, 2010. – С.75.
- Гидденс Э. Социология. – М., 2000. – С.184.
- Гуськова Е.Ю. История югославского конфликта (1990-2000). – М.: Русский национальный фонд, 2001. – С.72.
- Етнічні меншини Східної та Центральної Європи: компаративний аналіз становища та перспектив розвитку. За ред. В.Євтуха. – К., 1994. – 207 с.
- К.Херпфер. Новий індекс демократії. Демократизація громадськості в п'ятнадцяти державах Європи (1991-1998) // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2001.- №3. - С.123.
- Копійка В.В. Європейський Союз: досвід розширення і України. – К, 2005. – С.227.
- Лыкошина Л.С. Политические элиты в Восточной Европе. – М.: Российская академия наук, 1997. – С.99.
- Семиноженко В.П. Новий регіоналізм. – К.: Наукова думка, 2005. – С.16.
- Тейлор А.Дж. Габсбурзька монархія 1809-1918. Історія Австрійської імперії та Австро-Угорщини. – Львів, 2002. – С.9.
- Теория политики / Под ред. Б.А. Исаева. – СПб., 2008. – 267 с.
- Шишков Ю.В. Интеграционные процессы на пороге XXI века. – М., 2001. – С.97.
- CEFTA and the European Union. – Warsaw: Elipsa, 1999. – p.15.
- CEFTA-Staaten. Kompendium der wichtigsten Daten aus Politik, Wirtschaft und Wissenschaft. Polen, Tschechen, Ungarn, Slowakei, Slowenien, Rumänien. – 1997. – s.10.

Multikultúrna situácia východného Slovenska so zvláštnym zameraním na Rusínov-Ukrajincov a Rómov

The multicultural situation of eastern Slovakia with a special focus on Rusyns-Ukrainians and Roma

Abstract: In my contribution I will describe and explain the multiethnic situation in eastern part of Slovakia. Special attention I will devote to the situation of two national minorities – Ruthenians-Ukrainians and Roma. Described situation is interesting also thanks to similarity with the situation of Barents Euro-Atlantic Region, which use multi-ethnicity as a column of regional cooperation. In the case of these two national minorities I will explain their contemporary position and I will present their potential for possible Slovak-Ukrainian cross-border cooperation.

Keywords: ethnicity, Russian-Ukrainians, Roma, eastern Slovakia

Barentsová Euro-Atlantická Rada (Barents Euro-Arctic Council)¹, ktorá vyvíja svoju činnosť v prihraničnom tzv. Barentsovom regióne Nórska, predstavuje oblasť zahŕňajúcu 14 krajov na severnom pohraničí Nórska, Švédska, Fínska a Ruska a rozprestiera sa na celkovej ploche 1 755 800 km². Aj napriek svojej obrovskej rozlohe v tomto regióne žije 5,3 mil. obyv..

V kontexte nami sledovanej témy, je uvedený región zaujímavý z hľadiska multikultúrnej variability. Okrem príslušníkov majoritných štátnych národov (Nóri, Švédi, Fíni a Rusi), menšiny ktorých sa vyskytujú aj v susedných štátoch, je v tomto regióne aj celý rad menších národov a národností, ktoré spoločne vytvárajú celkový multietnický obraz tohto územia – jednak tradične národy a národnosti t. j. také, ktoré na tomto území žijú dlhodobo a sú na ňom považovaní za pôvodné obyvateľstvo; ale v jednotlivých štátoch žijú aj početné komunity

1 Informácie o Barentsovej Euro-Atlantickej Rade je možné získať na stránke tejto inštitúcie: <http://www.barentscooperation.org/en>. (Navštívene 18.2.2017)

tzv. nových národov alebo národností (migranti, utečenci a pod.), ktorí tu žijú iba relatívne krátku dobu.

Pravdepodobne najväčšou tradičnou národnostnou menšinou Barentsovoho regiónu sú Saamovia (staršie označovaní ako Laponci). Ich celkový počet v regióne je cca 85 000 obyv., väčšina z ktorých žije v Nórsku. Ide o jeden z mála pôvodných kočovných európskych národov – v Nórsku tvoria asi 0,5% obyv., vo Švédsku majú dokonca aj samostatný kraj (samostatnú administratívnu jednotku) – Lapland – aj v tejto však predstavujú Saamovia menšinu.² Významnú autochtónnu národnostnú menšinu v tomto regióne tvoria aj Nenci (Ненцы), bývajúci prevažne v Ruskej časti regiónu. V Archangelskej oblasti Ruskej Federácia majú aj svoj okres (Ненецкий автономный округ). Podobne ako Saamovia v Laplande aj Nenci v tejto administratívnej jednotke tvoria menšiu. Z celkového odhadovaného počtu približne 45 000 Nencov, ktorí žijú v rámci Ruskej Federácie³, v uvedenom okrese žije 7 000 (čo je asi 18% z celkového počtu obyvateľstva tohto okresu). V ruskej časti regiónu býva aj ďalšia tradičná autochtónna národnostná menšina – Vepsovia (Вепсы). Približne 6 000 príslušníkov vepskej národnosti⁴ býva v Karelskej republike, ktorá taktiež patrí do nami sledovaného Barentsovoho regiónu.

118

V kontexte vyššie uvedenej stručnej charakteristiky Barentsovoho regiónu už na prvý pohľad môžeme zistiť niekoľko komparabilných charakteristík, resp. paralel s Karpatským regiónom, do ktorého patrí aj nami sledované východné Slovensko.

Skôr ako sa dostaneme k analýze národnostnej situácie na východnom Slovensku, je nevyhnutné uviesť niekoľko základných (a podľa nášho názoru dosť zásadných) teoretických prístupov k všeobecnému vnímaniu problematiky resp. otázok spojených s národom a etnicitou. V súčasnosti v domácom kultúrno jazykovom kontexte je dostupných množstvo prameňov a literatúry. Za všetkých by som spomenul napr. klasickú prácu Ernesta Gellnera *Národy a nacionalizmus*⁵ alebo zborník

2 V prípade Švédska je počet príslušníkov jednotlivých národov a národností veľmi otázný, lebo táto krajina takéto štatistiky takmer nevedie. Dlhodobý multikultúrny kontext tohto štátu viedol k skutočnosti, že etnicita (tak ako je vnímaná u nás) hra v bežnom živote iba veľmi marginálnu úlohu.

3 Pozri http://www.gks.ru/free_doc/new_site/population/demo/per-itog/tab5.xls

4 Pozri http://www.gks.ru/free_doc/new_site/population/demo/per-itog/tab5.xls

5 GELLNER, Ernest. *Národy a nacionalizmus*. Praha : Hříbal, 2003, s. 158.

esejí od tohto istého autora *Nacionalizmus*⁶, čítanku textov k tejto problematike od Miroslava Hrocha *Pohledy na národ a nacionalismus*⁷ a i. Môžeme skonštatovať, že v rámci tejto témy, je v našom prostredí dostupný aj pohľad severských akademikov. Od roku 2012 je v češtine dostupná práca nórskeho kultúrneho antropológa Thomasa Hyllanda Eriksena *Etnicita a nacionalismus*⁸.

Ak by sme veľmi zjednodušene chceli predstaviť nami akceptovaný teoretický prístup k sledovanej téme, môžeme povedať, že tzv. „klasická“ definícia národa (známa aj ako Stalinova alebo Leninova, u nás prevažovala v období pred rokom 1989) v akademickom diskurse už nie je všeobecne akceptovaná. Musíme však povedať, že v laickom (a bohužiaľ aj politickom) diskurse je tento prístup stále významne prítomný.

Uvedená definícia pracuje z predstavou, že národ je konkrétna a jasne vymedzená skupina ľudí, ktorá má „exaktné definovateľné znaky“ – „*Národ bol definovaný ako historická forma etnického spoločenstva ľudí založená na jednote jazyka, územia a hospodárskeho života, na zvláštnostiach tradícií národnej kultúry, na jednotnom národnom povedomí.*“⁹ V aktuálnom akademickom diskurse prevláda názor, podľa ktorého je národ skupina ľudí, ktorá má spoločnú etnicitu. t.j. subjektívny pocit vzájomne „zdieľanej spolupatričnosti“.¹⁰ Tento „subjektívny pocit“ sa môže (ale nie nevyhnutne) opierať o „objektívne prvky“, ktoré sa dajú s väčšou alebo menšou presnosťou vedecky exaktné definovať (napr. jazyk, územie, administratívne členenie, dejiny a pod.) avšak ich výber je „individuálnym rozhodnutím každého jednotlivca“. Paralelne s vyššie uvedenou skutočnosťou však platí, že vzhľadom na fakt, že ľudia v rám-

6 GELLNER, Ernest. *Nacionalizmus*. Praha : CDK, 2003, s. 133.

7 HROCH, Miroslav. *Pohledy na národ a nacionalismus*. Praha : SLON, 2003, s. 451.

8 ERIKSERN, Thomas Hylland. *Etnicita a nacionalismus*. Praha : SLON, 2012, s. 352.

9 Pozri napr. ŠRAJEROVÁ, Oľga. Identifikácia Slovákov v ČR s menšinovým postavením. In *Človek a spoločnosť* [online]. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 2000, č. 3. Internetový časopis. Dostupné na: <http://www.saske.sk/cas/archiv/3-2000/srajeroва.html>. (Navštívené 30.3.2017)

10 Pozri napr. KANOVSKÝ, Martin. Národ a etnická príslušnosť podľa vedy. In *História, revue o dejinách a spoločnosti*, 2004, roč. 4, č. 3-4, str. 23-24. Dostupné aj na adrese: <http://www.historiarevue.sk/index.php?id=2004kanovsky24>. (Navštívené 30.3.2017) alebo GOURBIN, Gilles. „Čo je to národ?“. In *JeToTak.sk* [online]. Bratislava, 22.03.2009. Dostupné na: <http://www.jetotak.sk/autonomna-zona/co-je-to-narod->. (Navštívené 30.3.2017)

ci určitej skupiny vyrastajú, sú vychovávaní, vzájomne medzi sebou komunikujú a pohybujú sa v podobnom kultúrnom kontexte, aj „výber prvkov“ na základe ktorých si „budujú“ svoj pocit spolupatričnosti bude u mnohých z nich veľmi podobný (často až identický).

Ako sme už uviedli vyššie, región východného Slovenska a Barantsov región vykazujú mnoho podobností. Ak hovoríme o východnom Slovensku, platí preň skutočnosť, **že bolo a stále je multietnické**. Platí to však rovnako pre zvyšok Slovenska ale aj Európy ako celku.

Z administratívneho hľadiska v prípade východného Slovenska, v súčasnosti hovoríme o prešovskom¹¹ a košickom¹² kraji. Najpočetnejším etnickým spoločenstvom sú príslušníci slovenského národa, ktorý je vnímaný a prezentovaný nielen ako autochtónny národ obývajúcí toto územie, ale aj ako národ štátotvorný.¹³ Aj keď sa jedná na prvý pohľad o homogénnu skupinu ľudí, v skutočnosti je tvorená heterogénnou skupinou jednotlivých tzv. tradičných etnografických regiónov a oblastí. Podobne ako v prípade iných kultúrnych prvkov, aj v prípade etnografických regiónov nepanuje „všeobecná zhoda“ a o mnohých fenoménoch (napr. definovanie hraníc jednotlivých regiónov, a pod.) pretrvávajú dlhodobé a stále aktívne diskusie. Medzi dominantné etnografické regióny na východnom Slovensku patria Spiš, Šariš, Zemplín a Abov, pričom jednotlivé kultúrne odlišnosti sú medzi nimi v mnohých oblastiach výraznejšie ako medzi nimi a iným národmi či národnosťami. Podľa zisťovania Sčítania obyv. domov a bytov, je na Slovensku viac ako 80% všetkých obyv., ktorí sa hlásia k slovenskej národnosti. Sčítanie obyvateľstva, však nezaznamenáva identifikáciu sa obyv. s jednotlivými etnografickými regiónmi. Prípadné potreby jednotlivcov identifikovať sa nie na súhrnom národnom princípe ale na základe lokálnej etnicity eviduje Sčítanie iba v kategórii „iné národnosti“, rozpis ktorých však Štatistický úrad SR (ŠÚ SR) nezverejňuje.

K tradičným menšinám (t. z. dlhodobo obývajúce určité kompaktné

11 Rozloha 8 993 km²; 820 697 obyvateľov; 13 okresov a 664 obcí (z toho 23 miest).

12 Rozloha 6 753 km²; 796 650 obyvateľov; 11 okresov a 461 obcí (z toho 17 miest).

13 Pozri napríklad preambulu Ústavy Slovenskej republiky, ktorá začína vetou: „My, národ slovenský, pamätajúc na politické a kultúrne dedičstvo svojich predkov...“ Ústava Slovenskej Republiky z 1. septembra 1992. In: *Národná rada Slovenskej republiky* [online]. Bratislava, 1992. Dostupné na: http://www.nrsr.sk/web/Static/sk-SK/NRSR/Doc/zd_ustava_20170313.pdf. (Navštívené 30.3.2017)

územie), ktoré obývajú región východného Slovenska patria príslušníci maďarskej a rusínsko-ukrajinskej národnostnej menšiny. V prípade týchto dvoch menšín, ide v zásade o etnické presahy z tzv. materských štátov alebo regiónov. Príslušníci maďarskej národnostnej menšiny obývajú južné oblasti pri hraniciach s Maďarskou republikou a čiastočne aj južné prihraničné regióny s Ukrajinou a predstavujú približne 8,5% obyv. Slovenska (458 467 obyv.). Aj keď sa v tomto príspevku nebudeme bližšie venovať maďarskej národnostnej menšine, je vhodné na tomto mieste poznamenať, že stále sú aktuálne diskusie aj o presnosti výsledkov Sčítaní. Dominantná línia týchto diskusií sa vedie v rovine presnosti početného zastúpenia príslušníkov maďarskej menšiny, pričom jedna strana ich vníma ako podhodnotené a druhá ako nadhodnotené.

V prípade Rusínov-Ukrajincov, je situácia mierne odlišná, resp. vykazuje určité špecifiká. Ak budeme ignorovať aktuálne (a v prípade Slovenska nie príliš početné) migračné vlny z Ukrajiny, autochtónne obyvateľstvo, ktoré sa nazýva Rusíni alebo Rusíni-Ukrajinci obýva územie nie len v severnej časti slovensko-ukrajinského pohraničia, ale primárne oblasť na severe prešovského kraja v poľsko-slovenskom pohraničí. Dôvodom tohto stavu je skutočnosť, že Rusíni-Ukrajinci, obývali primárne hornaté oblasti Karpát od Zakarpatskej oblasti Ukrajiny až po juhovýchod Poľska a severovýchod Slovenska. Na Slovensku tak obývajú územie, ktoré má rozlohu približne 160x40 km. V tomto „úzkom koridore“ (až na niektoré výnimky) sa nachádza približne 260 obcí, ktoré sú považované za rusínsko-ukrajinské. Opäť je nevyhnutné zdôrazniť, že uvedený počet obcí nie je exaktný ale ide iba o najrozvírenejší a najviac akceptovaný odhad. Čo do početnosti predstavujú približne iba 0,7% obyv. Slovenska (33 482 Rusínov a 7 430 Ukrajincov).

Rusínsko-ukrajinské etnikum prešlo v minulosti špecifickým národnoobrodeneckým vývojom, výsledkom ktorého bola značná rôznorodosť etnickej identifikácie. V kontexte dejinného vývoja a vzhľadom na geopolitický kontext a záujmy jednotlivých skupín sme sa v rámci tejto skupiny mohli stretnúť s rôznymi etnickými interpretáciami a orientáciami. Takýmto spôsobom v jednotlivých obdobiach a medzi jednotlivými skupinami dominovali napr. tzv. veľko-ruská národnostná orientácia, uhro-rusínska orientácia, ukrajinská orientácia, rusínska orientácia a pod.¹⁴

14 Pozri viacej napr.: MUŠINKA, Mikuláš – MUŠINKA, Alexander. *Národnostná*

Pre súčasnú situáciu tohto etnika, veľký vplyv mali revolučné zmeny v roku 1989. V tomto období došlo v rámci etnických sebaidentifikačných procesov tejto skupiny k vzniku minimálne dvoch dominantných názorových prúdov, ktoré sú vo vzájomnej antagonistickej pozícii. Veľmi často sú tieto procesy prezentované ako vnútorný spor alebo rozkol vo vnútri tohto etnika. Jednotlivé názorové orientácie, alebo „strany sporu“ sú najčastejšie nazývané ako *pro-ukrajinská orientácia* a *pro-rusínska orientácia*.

Na tomto mieste nie je účelne detailne rozpisovať vznik, vývoj a prejav tohto sporu, avšak, ak by sme veľmi zjednodušene chceli vysvetliť jeho podstatu, môžeme ho popísať ako spor o interpretáciu pojmu *Rusín*. Ani jedna z uvedených dominantných orientácií nespochybňuje, že vyššie uvedené etnikum patrí do skupiny východných Slovanov, a že na našom území sa tradične nazývajú termínom Rusín. Základný rozpor je v tom, ako by sa mal je tento pojem interpretovať. Tzv. pro-ukrajinská časť etnika ho vysvetľuje ako pojem, ktorý popisuje špecifický región alebo etnografickú časť ukrajinského národa (podobne ako pojem Šarišan alebo Spišiak popisuje obyvateľa špecifického etnografického regiónu považovaného za súčasť slovenského národa). Preferujú preto používať pre ich označenie termín Rusín-Ukrajinec. Naproti tomu tzv. pro-rusínska časť interpretuje termín Rusíni ako termín označujúci samostatný – štvrtý – východoslovanský národ. Podľa ich názoru, k takým východoslovanským národom akými sú Rusi, Ukrajinci a Bielorusi, je nevyhnutné započítať aj Rusínov. Na potvrdenie svojich tvrdení obidve strany používajú rôzne tzv. „objektívne“ dôkazy alebo „objektívne správne“ interpretácie. V kontexte vyššie uvedených teoretických prístupov, takýto spor nemá jednoznačné riešenie.

Východné Slovensko je centrom kultúrno-spoločenského života tejto národnostnej menšiny. Nachádzajú sa tu ich najvýznamnejšie inštitúcie. Medzi tzv. „pro-rusínse“ patria občianske združenie *Rusínska obroda na Slovensku* (Prešov), *Múzeum rusínskej kultúry* (Prešov), *Divadlo Alexandra Duchnoviča*¹⁵ (Prešov), periodiká *Rusín*, *Narodny Novinky*, *InfoRusyn* (všetky Prešov), *Múzeum moderného umenia Andyho Warhola* (Medzilaborce), *Ústav rusínskeho jazyka a kultúry Prešovskej univerzity*

menšina pred zánikom? Štatistický prehľad rusínsko-ukrajinských obcí na Slovensku v rokoch (1773) 1881 – 2001. Prešov, CAV, 2010, s. 588.

15 Bývalé Ukrajinské Národné Divadlo.

(Prešov), *Poddukelský umelecký ľudový súbor – PULS*¹⁶ (Prešov) a iné. Ako „pro-ukrajinské“ sa prezentujú (alebo sú takto vnímané) občianske združenie *Zväz Rusínov-Ukrajincov Slovenskej republiky* (Prešov), periodika *Nove žyttja* a *Dukľa* (Prešov), *Spojená Základná škola a Gymnázium T. Ševčenka s vyučovacím jazykom ukrajinským* (Prešov), *Múzeum ukrajinskej kultúry* (Svidník), *Spolok ukrajinských spisovateľov na Slovensku* (Prešov), *Asociácia ukrajínistov Slovenska* (Prešov), *Zväz skautov „PLAST“ ukrajinsko-rusínskej národnosti na Slovensku* (Košice), *Inštitút ukrajínistiky a stredoeurópskych štúdií FF PU* (Prešov) a iné. V košickej redakcie Slovenského Rozhlasu a televízie pôsobia redakcie pripravujúce pravidelné vysielanie v rusínskom a ukrajinskom jazyku.

K ďalším tradičným alebo pôvodným národnostiam na východnom Slovensku patrí **rómska národnostná menšina**. Za tradičnú ju môžeme považovať aj napriek predstávam o jej neskoršom (v kontexte slovanských etník) príchode na toto územie. Z historického hľadiska je prítomnosť Rómov na našom území jednoznačne doložená už v 14. storočí.

Vzhľadom na historický kontext, na rozdiel od Maďarov alebo Rusínov-Ukrajincov, netvorí Rómovia tzv. etnický presah z materského štátu (za ten je všeobecne považovaná India) a taktiež neobývajú ani jednotné kompaktné územie.

V rámci dlhodobých diskusií k problematike počtu Rómov na Slovensku predstavuje problém definovania cieľovej skupiny jednu z primárnych otázok – diskusie o otázke, kto je alebo koho považovať za Róma, prebieha v akademickom i laickom prostredí už niekoľko desaťročí. V súčasnom období v tomto kontexte (a to nielen na Slovensku) dominujú dva protichodné prístupy. Prvý prístup kladie dôraz na **sebaidentifikáciu jednotlivca** a druhý vychádza z princípu **tzv. pripísanej etnicity**.¹⁷ S konceptom sebaidentifikácie pracuje ŠÚ SR. Druhý prístup pracuje s odhadmi o počtoch ľudí, ktorí sú na konkrétnom území

16 Pôvodne Poddukelský ukrajinský ľudový súbor.

17 Bližšie k tejto problematike pozri článok: MUŠINKA, Alexander – MATLOVIČOVÁ, Kvetoslava. Atlas rómskych komunit na Slovensku 2013 ako pramenná databáza pre analýzu situácie Rómov na Slovensku a jeho potenciál pre ďalšie výskumy a analýzy. In Podolinská, Tatiana – Hrustič, Tomáš (eds). *Čierne-biele svety Rómovia v majoritnej spoločnosti na Slovensku*. Bratislava: VEDA, 2015, s. 600. V tomto článku sa tejto problematike venujeme detailnejšie a argumenty v ňom uverejnené využívame aj v tejto štúdii.

vnímaní ako príslušníci etnických skupín a práve túto perspektívu použil aj výskum *Atlas rómskych komunít na Slovensku 2013*¹⁸ (ďalej Atlas 2013), z ktorého čerpáme dáta aj pre túto analýzu. Uvedený výskum sledoval odhady počtov Rómov na celom území Slovenska (bez ohľadu na etnicitu uvádzanú v SODB).

Rómovia na Slovensku tvoria druhú najpočetnejšiu národnostnú menšinu. Platí to bez ohľadu či použijeme metodológiu tzv. deklarovanej etnicity alebo tzv. pripísanú etnicitu, ktorý použil Atlas 2013. Otázkou, ktorá z uvedených perspektív je lepšia a ktorá horšia nepovažujeme za relevantnú.¹⁹ V rámci SODB 2011, sa k rómskej národnosti prihlásilo 105 738 osôb.²⁰ Podľa kvalifikovaných odhadov Atlasu 2013, žije na Slovensku minimálne 402 810 obyv., ktorí sú okolím vnímaní ako Rómovia (bez ohľadu na to k akej národnosti sa prihlásili pri Sčítaní obyvateľstva).

Východné Slovensku zohráva v prípade rómskej národnostnej menšiny veľmi významnú úlohu. Z celkového počtu **1070 miest a obcí** evidovaných Atlasom 2013, sa 499 nachádza v Prešovskom (243) a Košickom (256) kraji. V týchto krajoch sa tak nachádza 46,6 % obcí s rómskou komunitou. V absolútnych číslach najviac Rómov býva v Košickom kraji (odhadom 126 606 obyv.) a v Prešovskom kraji (odhadom 114 207 obyv.). Spolu na východnom Slovensku býva odhadom 240 813 Rómov, čo predstavuje takmer 60% z odhadovaného počtu Rómov na Slovensku.

Priemerná rómska komunita na východnom Slovensku má odhadom menej ako 483 obyv. (v Prešovskom kraji to je 467 obyv. a v Košickom kraji 495 obyv.) – priemer na Slovensku predstavuje odhadom 376 obyv. Z celkového počtu, **je iba 89 (47 miest a 42 obcí) takých v ktorých má miestna rómska komunita viac ako 1000 obyv.** Na východnom Slovensku je takýchto miest a obcí celkovo 64 (v Košickom kraji 30 z ktorých je 13 miest a 17 obcí; a v Prešovskom kraji 34 z ktorých je 12 miest a 22

18 MUŠINKA, Alexander et al. *Atlas rómskych komunít na Slovensku 2013*. Bratislava, UNDP, 2014, s. 120.

19 Na tomto mieste je nevyhnutné zdôrazniť, že obidve perspektívy prinášajú rovnako kvalitné a relevantné dáta. Čo je však zásadné, obe odpovedajú na iné výskumné otázky a reprezentujú realitu etnickej skupiny z iných perspektív.

20 Zdroj: ŠÚ SR. https://slovak.statistics.sk/wps/wcm/connect/1f62189f-cc70-454d-9eab-17bdf5e1dc4a/Tab_10_Obyvatelstvo_SR_podla_narodnosti_scitanie_2011_2001_1991.pdf?MOD=AJPERES

obcí). Celkovo v týchto „mnohopočetných“ rómskych komunitách býva odhadom 186 717 Rómov, čo predstavuje až 46,4 % z celkového počtu Rómov na Slovensku. Na východnom Slovensku v takto definovaných komunitách žije celkovo podľa odhadov 66 388 Rómov (v Prešovskom kraji 23 995 Rómov; v Košickom kraji 42 393), čo predstavuje 27,6% z celkového počtu Rómov regiónu (v prípade Prešovského kraja je to 21 %; v prípade Košického kraja je to 33,5 %).

Zaujímavý pohľad prináša Atlas 2013 aj v otázke **urbanizácie rómskeho obyvateľstva**. Vo všeobecnosti sa prezentuje, že Rómovia na Slovensku bývajú primárne v dedinskom prostredí, t. z. že miera urbanizácie je veľmi nízka. Mestá boli zastúpené iba v 120 prípadoch, čo predstavuje 11,2 % zo všetkých sledovaných miest a obcí. Celkovo však v týchto mestách podľa odhadov bývalo 146 771 Rómov, čo predstavuje až 36,4% z celkového počtu Rómov na Slovensku. Obdobná situácia je aj v prípade východného Slovenska. Z celkového počtu 499 sledovaných miest a obcí, mestá predstavovalo iba 39 (7,8%) prípadov (v Prešovskom kraji to bolo 22 (9%) prípadov a 17 (6,6%) prípadov v Košickom kraji). Celkovo v sledovaných mestách východného Slovenska bývalo podľa odhadov 74 407 Rómov, čo predstavovalo 30,9 % z celkového odhadovaného počtu Rómov regiónu (v Prešovskom kraji to je 30 101 (26,4 %) Rómov a v Košickom kraji to je 44 306 (35 %) Rómov). Uvedené údaje jasne potvrdzujú veľmi nízku mieru urbanizácie rómskeho obyvateľstva, a to aj pri porovnaní s veľmi nízkym priemerom na Slovensku, ktorý predstavuje iba približne 54% mieru urbanizácie, pričom vo vyspelých krajinách je to obvykle viac ako 70%.²¹

Atlas 2013 sledoval aj **geografickú lokalizáciu jednotlivých typov rómskych osídlení**, pričom rozlišoval ich štyri formy – Rómovia **žijúci v rozptyle** medzi majoritným obyvateľstvom, Rómovia **žijúci v osídleniach vo vnútri miest a obcí**, Rómovia **žijúci v osídleniach na okraji miest a obcí** a Rómovia **žijúci v segregovaných osídleniach**. V rámci celoslovenského priemeru až 46,5 % všetkých Rómov (celkovo to predstavuje 187 305 obyv.) býva v rozptyle medzi majoritným obyvateľstvom. Z toho počtu až 74 120 Rómov býva v rozptyle na východ-

21 WEISENPACHER, Peter. Hladové doliny ako pozostatok socializmu. In Trend.sk, Bratislava, 16.07.2014. Dostupní na: <https://blog.etrend.sk/iness/hladove-doliny-pozostatok-socializmu.html>. (Navštívené 30.3.2017)

nom Slovensku – v Prešovskom kraji to je odhadom 25 432 Rómov, čo predstavuje 22,3% z celkového odhadovaného počtu Rómov kraja; a v Košickom kraji to je 48 688 Rómov, čo predstavuje 38,4% z celkového odhadovaného počtu Rómov kraja. Zostávajúcich odhadom 53,5% Rómov na Slovensku býva v etnicky homogénnych osídleniach. Celkovo to predstavuje 215 505 obyv. Na Slovensku je úhrnom 803 etnicky homogénnych rómskych osídlení (ulice alebo štvrte, osady a pod.), pričom 246 z nich sa nachádza z geourbanistického hľadiska vo vnútri mesta alebo obce, 324 osídlení sa nachádza na okraji miest a obcí a iba 233 z nich bolo zaradené do kategórie segregovaných osídlení, t. j. takých, ktoré sú oddelené od „domovskej“ obce (sú od nej vzdialené). V osídleniach vo vnútri obce celkovo býva podľa odhadov 46 496 Rómov, čo predstavuje 11,5 % z celkového odhadovaného počtu Rómov na Slovensku. Najpočetnejší typ na Slovensku predstavujú osídlenia na okraji obce a býva v nich aj najviac Rómov (ak nepočítame Rómov bývajúcich v rozptyle) – celkovo to predstavuje 95 020 obyv., čo je odhadom 23,6 % z celkového odhadovaného počtu Rómov Slovenska. Aj napriek stereotypným predstavám v laickom diskurze o dominantnom zastúpení Rómov v segregovaných rómskych osídleniach (osadách), v tomto type osídlenia býva celkovo iba 73 920 Rómov Slovenska, čo je odhadom 18,4 % z celkového počtu Rómov na Slovensku.

Situácia na východnom Slovensku je obdobná avšak odhadované počty Rómov bývajúcich v jednotlivých typoch etnicky homogénnych osídlení je vyššia na úkor odhadovaného počtu Rómov bývajúcich v rozptyle. Uvedené konštatovanie platí aj v absolútnych číslach aj v percentuálnom vyjadrení. V Prešovskom kraji je celkovo 243 etnicky homogénnych osídlení, z ktorých:

- 46 sa nachádza vo vnútri miest a obcí a býva v nich odhadom 14 565 Rómov, čo predstavuje 12,8 % z odhadovaného celkového počtu Rómov v kraji;
- 128 sa nachádza na ich okraji a býva v nich odhadom 45 177 Rómov, čo predstavuje 39,6 % z odhadovaného celkového počtu Rómov v kraji;
- 80 sú kategorizované ako segregované osídlenia a býva v nich odhadom 29 033 Rómov, čo predstavuje 25,4 % z odhadovaného celkového počtu Rómov v kraji.

V Košickom kraji je celkovo 230 etnicky homogénnych osídlení, z ktorých:

- 52 sa nachádza vo vnútri miest a obcí a býva v nich odhadom 8 764 Rómov, čo predstavuje 6,9 % z odhadovaného celkového počtu Rómov v kraji;
- 102 sa nachádza na ich okraji a býva v nich odhadom 34 884 Rómov, čo predstavuje 27,5 % z odhadovaného celkového počtu Rómov v kraji;
- 76 sú kategorizované ako segregované osídlenia a býva v nich odhadom 34 270 Rómov, čo predstavuje 27,1 % z odhadovaného celkového počtu Rómov v kraji.

V sledovanom regióne, je sústredených značný počet kultúrnych a spoločenských inštitúcií, reprezentujúcich rómsku národnostnú menšinu. Pravdepodobne jednou z nosných špecifik je skutočnosť, že na rozdiel od iných národnostných menšín na Slovensku, Rómovia nemajú jednu alebo dominantnú národnostnú inštitúciu, ktorá by ich reprezentovala na verejnosti ako aj voči štátu. Túto úlohu do určitej miery stále plní Úrad splnomocnenca vlády Slovenskej republiky pre rómske komunity, so sídlom v Bratislave. Splnomocnenec vlády, ako už samotný názov naznačuje, je štátny úradník, ktorý sa venuje primárne otázkam sociálneho postavenia Rómov na Slovensku, pričom otázky spojené s kontextom národnostnej menšiny tvoria iba minoritnú časť jeho agendy. Aj keď sídla tohto úradu je v Bratislave, na východnom Slovensku existujú jeho regionálne kancelárie – v Košiciach, Prešove, Spišskej Novej Vsi.

V Košiciach pracuje aj štátna Redakcia národnostno-etnického vysielania Rádia Patria, ktorá vysiela aj v rómskom jazyku. Dlhodobou (od roku 2001) v Košiciach pracuje aj *Rómska tlačová agentúra* (momentálne vystupuje pod označením Roma media – ROMED). Sídli tu aj profesionálne rómske národnostné divadlo *ROMATHAN* (od roku 1992). V Prešove od roku 1990 vychádza najstaršie rómske periodikum *Romano Nevo Lil*. Od roku 2012 v rámci národného projektu, pracuje pri Štátnej vedeckej knižnici v Prešove ako odborné pracovisko *Dokumentčno-informačné centrum rómskej kultúry* (DICRK).

Samostatnou kapitolou je problematika národnostného školstva. Aj napriek skutočnosti, že ide o druhú najpočetnejšiu národnostnú menšinu, nemajú de-facto svoje štátne národnostné školstvo. Ško-

ly alebo školské inštitúcie, ktoré sa orientujú na vzdelávanie Rómov z pozície blízkej národnostnému školstvu, nájdeme takmer výlučne medzi súkromnými školami. V materiáloch MŠ SR o vzdelávaní Rómov v sekcii *Výchova a vzdelávanie národnostných menšín*²² nedozvieme nič, avšak sekcia *Špeciálne a inkluzívne vzdelávanie* sa na problematiku vzdelávania Rómov odvoláva pomerne často. Táto skutočnosť názorne ukazuje prevládajúci spôsob ako vníma slovenská spoločnosť vzdelávanie Rómov – vzdelávanie nie na národnostnom princípe ale výchovu a vzdelávania žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia²³. V podobnom duchu sú orientované aj aktivity štátnej inštitúcie *ROCEPO - Rómske vzdelávacie centrum v Prešove*²⁴, ktoré je integrálnou súčasťou Metodicko-pedagogického centra v Prešove s celoslovenskou pôsobnosťou. Vzniklo v roku 2001.

Register škôl a školských zariadení MŠ SR²⁵ eviduje iba jednu školu, v ktorej je výuka realizovaná v slovenskom a rómskom jazyku – *Súkromné gymnázium Zefyrína J. Mallu*²⁶ v Kremnici. V skutočnosti existuje ešte niekoľko ďalších škôl poskytujúcich vzdelávanie, ktoré by sa dalo charakterizovať ako blízke národnostnému školstvu. Väčšina z takýchto škôl sídli práve na východnom Slovensku. Napríklad *Súkromná základná škola a Súkromné gymnázium* na ulici Galaktická 9 v Košiciach, kde sa rómsky jazyk vyučuje ako regulárny predmet (vznikla v r. 2006). V súčasnosti vyučuje iba na elokovanom pracovisku v Kežmarku. V Košiciach pôsobí od roku 2009 aj *Súkromné hudobné a dramatické konzervatórium* na ul. Požiarnická 1 v Košiciach²⁷. Jeho súčasťou sú elokované praco-

22 V tejto sekcii je iba jeden dokument s názvom *Výňatky z platných všeobecne záväzných právnych predpisov ohľadom zabezpečenia výchovy a vzdelávania detí a žiakov patriacich k národnostným menšinám v Slovenskej republike* (https://www.minedu.sk/data/files/6098_vynatky_z_predpisov.pdf) v ktorom sa rómske národnostne školstvo spomína iba raz v konštatovaní: „Maďarská, rusínska, ukrajinská, nemecká a rómska národnostná menšina si v SR uplatnila právo na vzdelávanie v materinskom jazyku alebo materinského jazyka a literatúry národnostnej menšiny.“ (str. 24)

23 <https://www.minedu.sk/dokumenty-pre-oblast-vychovy-a-vzdelavania-deti-a-ziakov-zo-socialne-znevychodneneho-prostredia/>

24 <http://www.rocepo.sk/modules/ktosme/>

25 http://www.cvtisr.sk/cvti-sr-vedecka-kniznica/informacie-o-skolstve/registre.html?page_id=9229

26 Internetová stránka uvedeného gymnázia je: <http://sgkca.edupage.sk/>

27 <https://shdkke.edupage.org/>

viská v Bardejove a v Hnúšti (resp. Rimavskej Sobote). V roku 2004 vznikla *Súkromná sociálnoprávna akadémia pre rómske komunity*, od roku 2007 premenovaná na *Súkromnú pedagogickú a sociálnu akadémia*.

V súčasnosti na žiadnej slovenskej vysokej škole neexistuje študijný odbor romistika, alebo odbor, ktorý by vychovával učiteľov rómskeho jazyka, literatúry a reálií. Pravdepodobne najbližšie k uvedenej výchove má Univerzita Konštantína filozofa v Nitre, kde na Fakulte sociálnych vied a zdravotníctva existuje *Ústav romologických štúdií*. Jedná sa o najstaršie romistické pracovisko na Slovensku zriadené ešte v roku 1990.²⁸

Na východnom Slovensku pôsobí od roku 2011 ďalšie romistické pracovisko na Prešovskej univerzite – *Ústav rómskych štúdií* (momentálne súčasť Centra jazykov a kultúr národnostných menšín). Ide o vedecko-výskumné pracovisko, ktoré zatiaľ nemá akreditovaný samostatný študijný odbor. Na pedagogickej fakulte Prešovskej univerzity je však akreditovaný študijný odbor *Predškolská a elementárna pedagogika sociálne znevýhodnených skupín*²⁹, ktorý však nemá charakter národnostného školstva. Pre úplnosť je potrebné dodať, že na Vysokej škole zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, je akreditovaný samostatný študijný odbor *Sociálna práca so zameraním na sociálno-zdravotnícku prácu s rómskou národnostnou menšinou*, ktorý zabezpečuje Ústav rómskych európskych štúdií v Banskej Bystrici a Detašované pracovisko bl. Z. G. Mallu v Košiciach. V tomto prípade, však už zo samotného názvu odboru vyplýva, že sa nejedná o pedagogický smer.

Literatúra:

- ERIKSERN, Thomas Hylland. *Etnicita a nacionalismus*. Praha : SLON, 2012, s. 352.
- GELLNER, Ernest. *Národy a nacionalismus*. Praha : Hříbal, 2003, s. 158.
- GELLNER, Ernest. *Nacionalismus*. Praha : CDK, 2003, s. 133.
- GOURBIN, Gilles. „Čo je to národ?“. In *JeToTak.sk* [online]. Bratislava, 22.03.2009. Dostupné na: <http://www.jetotak.sk/autonomna-zo-na/co-je-to-narod->. (Navštívené 30.3.2017)
- HROCH, Miroslav. *Pohledy na národ a nacionalismus*. Praha : SLON, 2003, s. 451.

28 <http://www.urs.fsvaz.ukf.sk/index.php?page=o-katedre>

29 <http://www.unipo.sk/public/media/22794/akreditovane-studijne-programy-2015.docx>

- KANOVSKÝ, Martin. Národ a etnická príslušnosť podľa vedy. In *História, revue o dejinách a spoločnosti*, 2004 , roč. 4, č. 3-4, str. 23-24. Dostupné aj na adrese: <http://www.historiarevue.sk/index.php?id=2004kanovsky24>. (Navštívené 30.3.2017)
- MUŠINKA, Alexander – MATLOVIČOVÁ, Kvetoslava. Atlas rómskych komunít na Slovensku 2013 ako pramenná databáza pre analýzu situácie Rómov na Slovensku a jeho potenciál pre ďalšie výskumy a analýzy. In Podolinská, Tatiana – Hrustič, Tomáš (eds). *Čierne-biele svety Rómovia v majoritnej spoločnosti na Slovensku*. Bratislava : VEDA, 2015, s. 600.
- MUŠINKA, Alexander – ŠKOBLA, Daniel – HURLE, Jacob – MATLOVIČOVÁ, Kvetoslava – KLING, Jaroslav. et al. *Atlas rómskych komunít na Slovensku 2013*. Bratislava, UNDP, 2014, s. 120. Dostupné aj na: http://www.unipo.sk/public/media/18210/Atlas_romkom_web.pdf. (Navštívené 30.3.2017)
- MUŠINKA, Mikuláš – MUŠINKA, Alexander. *Národnostná menšina pred zánikom? Štatistický prehľad rusínsko-ukrajinských obcí na Slovensku v rokoch (1773) 1881 – 2001*. Prešov, CAV, 2010, s. 588.
- ŠRAJEROVÁ, Oľga. Identifikácia Slovákov v ČR s menšinovým postavením. In *Človek a spoločnosť* [online]. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 2000, č. 3. Internetový časopis. Dostupné na: <http://www.saske.sk/cas/archiv/3-2000/srajeroва.html>. (Navštívené 30.3.2017)
- Ústava Slovenskej Republiky z 1. septembra 1992. In: *Národná rada Slovenskej republiky* [online]. Bratislava, 1992. Dostupné na: http://www.nrsr.sk/web/Static/sk-SK/NRSR/Doc/zd_ustava_20170313.pdf. (Navštívené 30.3.2017)
- WEISENPACHER, Peter. Hladové doliny ako pozostatok socializmu. In *Trend.sk*, Bratislava, 16.07.2014. Dostupní na: <https://blog.etrend.sk/iness/hladove-doliny-pozostatok-socializmu.html>. (Navštívené 30.3.2017)

**Словацько-українське транскордонне
співробітництво в Карпатському регіоні:
інституційний потенціал глобалізації та
кластерного розвитку**

Slovak-Ukrainian cross-border cooperation in the Carpathian region:
institutional capacity of globalization and cluster development

Abstract: The article analyses modern factors Ukrainian-Slovakia cross border cooperation in the region of Carpathians, pre-condition of the growth of macropolitical support of his transition on innovative principles. Generalized legal base of the states and regions collaboration and international initiatives of governments in relation to intensification of activity of Carpathians European Region and other euroregional structures. The ways of joint activity of European Union, governments and frontier regions of Slovakia and Ukraine, are examined in relation to overcoming of depressed and asymmetry of potentials, increase of human capital and softening consequences of migration and “outflow of brains”, by stimulation of development of international clusters. It is suggested to put the instruments of cross border collaboration in basis realization of Carpathian European Region Strategy 2020 and Slovakia-Ukrainian cross border Strategy, recommendation of Local and regional Congress «Sustainable development of mountain regions and experience of Carpathians mountains» .

Keywords: European region, cross-border cooperation, institutional potential, clusters, subregion.

На взаємодії регіонів українсько-словацького прикордоння після вступу Словацької Республіки до ЄС (1 травня 2004 р) у повній мірі продовжують позначатися такі стратегічно важливі виміри як геополітичний (поява нового і в середньостроковій перспективі незмінного східного кордону об'єднаної Європи), регіональний і субрегіональний (що потребує перегляду діючої до 2004 р. системи дво- і багатостороннього співробітництва регіонів

України та Словаччини), міжрегіональний і транскордонний (чия роль зростає з точки зору забезпечення українських перспектив загальноєвропейської інтеграції та входження Словацької Республіки до структур нової спільноти світового рівня).

Вплив державного кордону та прикордонних регіонів і адміністративно-територіальних одиниць Словацької Республіки та України на регіональний розвиток та прилеглий соціокультурний простір за всіх часів несе на собі відбиток соціально-економічного стану великого і самобутнього центральноєвропейського регіону на відрогах Карпат, Татр та Бескидів.

У представників різних народів, що його населяють більш ніж тисячолітньої писемна історія, значний людський та природно-ресурсний потенціал, вигідне географічне і транзитне становище господарських систем. У спільній історичній пам'яті – досвід проживання в складі трьох супердержав, чотирьох монархій, двох диктатур та двох парламентських республік, створення трьох власних державних і квазідержавних утворень.

132

Менталітету населення по обидві сторони кордону притаманні міжнаціональна толерантність, орієнтація на європейські та релігійні цінності, нон-патерналізм і підприємливість, конструктивний конформізм та висока життєздатність. Характерні для активного населення та молоді Східної Словаччини та українського Закарпаття висока рухливість, компактність території та близькість кордонів дозволяють доволі успішно компенсувати аграрний уклад життя та невисокий рівень урбанізації.

Починаючи з 1990-х років Карпатський регіон, єдиний такого роду регіон континенту, де проходять кордони чотирьох країн-членів ЄС Україною, позиціонувався як плацдарм європейської інтеграції, реалізує численні програми Східного партнерства ЄС, а також став площиною створення першої на пострадянському просторі міжнародної структури транскордонного співробітництва - Карпатського єврорегіону у складі прикордонних територій Румунії, Словаччини, Угорщини та України. Спільна ініціатива по його створенню у 1993 р. була підтримана Міністерствами закордонних справ обох країн та Радою Європи¹.

1 Role of the Carpatian Euroregion in the Strengthening Security and Stability in

Практика показує, що по роках партнерства в реалізації міжрегіонального та транскордонного співробітництва як словацька, так і українська сторони намагаються інтегрувати його до цілісного, ретельно прорахованого механізму регіонального розвитку, що має базуватися на просторовому підході та розвиненому інституційному підґрунті, давати довгостроковий стійкий ефект у вигляді гармонізованого комплексного розвитку держав і їх регіонів та поглиблення їх участі в міжнародних інтеграційних процесах.

Значним кроком уперед у справі створення механізму регулювання українсько-словацьких транскордонних стосунків і взагалі новацією в міжнародно-договірній практиці варто вважати підготовлену за абсолютно новими загальноєвропейськими стандартами і підписану в Братиславі 5 грудня 2000 р. “Угоду між Кабінетом Міністрів України і Урядом Словацької Республіки про транскордонне співробітництво”.

Широким є перелік основних сфер, у яких буде забезпечуватися координація українсько-словацького транскордонного співробітництва, зокрема, міський і регіональний розвиток, транспорт і зв'язок, прикордонна торгівля, енергетика, спільні проекти розвитку туризму, економічні проекти (спільні підприємства) тощо (Ст.9).

Це був перший міжнародно-правовий документ України щодо транскордонного співробітництва, де центральна виконавча влада бере на себе конкретні зобов'язання, в т.ч. перед територіальними общинами, регіональними й місцевим органами влади про сприяння транскордонній співпраці. Продуманим і раціональними є визначені Ст.Ст. 6-8 Угоди координуючі структури двостороннього транскордонного співробітництва - національні і змішані комісії, робочі групи експертів ².

Central and Eastern Europe. Sanatorium Karpaty (Ukraine) November 23-25, 2000. - Prešov-Uzhgorod: Research Center of the Slovak Foreign Policy Association, Strategies Studies Foundation, 2001; Role of the Carpatian Euroregion in Mitigating the Possible Negative Effects of Schengen. The čierny orol building, Prešov, Slovakia, October 12, 2001. - Prešov-Uzhgorod: Research Center of the Slovak Foreign Policy Association, Strategies Studies Foundation, 2001.

2 Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Словацької Республіки про транскордонне співробітництво // Поточний архів Міністерства економіки і європейської інтеграції України. - Вх. № 29-33/009 від 10 січня 2002 р. - С.1-5;

Рекомендовані Радою Європи стандарти використовуються також в практиці стосунків між Україною та ЄР для підготовки угод про транскордонне співробітництво на регіональному і місцевому рівнях. На сьогодні між двома країнами на міжрегіональному рівні укладено близько 50 угод про співпрацю на різних рівнях - як областей, так і районів та муніципалітетів. Окрім того, укладено близько 30 документів про співпрацю між навчальними закладами, виконання яких забезпечує контакти на мікрорівні – між конкретними структурами, підприємствами, університетами, школами, науковими інститутами, закладами культури, бібліотеками тощо.³

Позитивно впливають на зміцнення інституційного потенціалу Карпатського регіону міжнародні ініціативи України та Словаччини у галузі єврорегіонального співробітництва. Так, у 2003 р. ними було підписано, а у 2006 р. введено в дію Карпатську конвенцію, що стала основою для співпраці та координації регіональної політики різних країн (у т. ч. у сфері співпраці місцевих громад, неурядових організацій, регіональних і національних урядів, ЄС та ООН). Карпатську конвенцію підписали також Чехія, Угорщина, Польща, Румунія, Сербія, та Україна. Серед пріоритетних напрямів міждержавного міжрегіонального співробітництва визначено: комплексний підхід до управління земельними ресурсами на засадах сталого розвитку, просторове планування, розвиток транспортно-логістичних мереж та інфраструктурних об'єктів; сприяння розвитку туризму, промисловості та енергетики, культури та освіти.

Пріоритетні напрями міждержавного міжрегіонального співробітництва визначені також у Рекомендації 296 «Сталий розвиток гірських регіонів та досвід Карпатських гір» Конгресу місцевих та регіональних влад (2010 р.). Відповідно до положень цього документа управлінський склад Карпатського Євро регіону має активно залучати громадськість до процесу прийняття рішень, зокрема у сферах територіального планування,

Dohoda medzi vládou Slovenskej republiky a Kabinetom ministrov Ukrajiny o cezhraničnej spolupráci // Zbierka zákonov č. 172/2001. - Čiastka 73. -S.1926-1927.

3 Журба І.Є.Пріоритетні форми трансформації транскордонного співробітництва в умовах наближення України до Європейського Союзу: монографія / І.Є.Журба.-Хмельницький: ХНУ,2012.- С.191-192

захисту навколишнього природного середовища, заощадливого використання природних ресурсів гірських територій; у напрямі реалізації дієвої соціальної політики, стимулювання розвитку регіональної економіки та покращення ситуації на місцевому, регіональному ринку праці. Конгрес рекомендував органам місцевої та регіональної влади активізувати⁴.

Необхідність та доцільність розробки Стратегії Карпатського Євро регіону у нових геополітичних умовах була висловлена на засіданні керівників регіональних влад країн-учасниць КЕ під час проведення в Ужгороді 8-10 вересня 2010 року Міжнародної конференції «Сталий розвиток Карпат та інших гірських регіонів Європи». Впродовж 2013-2015 рр. у процесі експертного та громадського обговорення, в т.ч. за участю і консультацій представників української експертної групи, була розроблена «Стратегія Карпатського Євро регіону -2020», у якій представлено багатоваріантні сценарії трансформації Карпатського Євро регіону та середньострокового планування його діяльності, шляхи інтенсифікації включення проектів транскордонного співробітництва членських регіонів до Європейських фінансових механізмів транскордонної співпраці у 2014 -2020 рр.⁵.

У актуальній практиці транскордонної співпраці зустрічаються приклади змін інституційних форм від Євро регіонів до Європейських угруповань територіального співробітництва або ж до Об'єднань Євро регіонального співробітництва. Відповідну нормативну базу щодо їх функціонування було започатковано ухваленням Європейським парламентом і Радою Європи Регламенту № 1082/2006 щодо Європейських угруповань територіального співробітництва (ЄУТС) (від 5 липня 2006 р.).

ЄУТС утворюються, щонайменше, двома державами-членами ЄС, а території третіх країн (не членів ЄС, у т. ч. країн, що отримали статус асоційованого члена ЄС) можуть долучатися до ЄУТС, якщо це не суперечить чинному національному законодавству. ЄУТС мають

4 Стратегія Карпатського Євро регіону - 2020 [Електронний ресурс] - Режим доступу :<http://iardi.org/wp-content/uploads/2011/10/StrategKarpattia.jpg>.

5 Стратегія Карпатського Євро регіону - 2020 [Електронний ресурс]. - Режим доступу :<http://iardi.org/wp-content/uploads/2011/10/StrategKarpattia.jpg>.

статус юридичної особи. Більшість ЄУТС у просторовому вимірі є порівняно невеликими, що значно спрощує процес управління та фінансування проектів регіонального розвитку у їх межах⁶.

Пошук нових орієнтирів українсько-словацького співробітництва веде до неминучої констатації, що економіки України та Словаччини, зокрема їх прикордонні регіони являють собою один з найпривабливіших в Центральній та Східній Європі плацдармів світового аутсорсінгу, зокрема в таких галузях машинобудівництва як автомобільна електротехнічна і електронна промисловість, виробництво необхідних для них компонентів. Українсько-словацьке прикордоння, як привабливий плацдарм світового аутсорсінгу, спирається на розмаїті транспортно-логістичні можливості для забезпечення усього комплексу мультимодальних перевезень, близькість підприємств України та Словаччини до потенційних споживачів, високий рівень розвитку існуючої транспортної мережі у вигляді залізниць, автомобільних доріг, водних та повітряних шляхів та їх високий інвестиційний рейтинг, закріплений належністю до 5-го Критського транспортного коридору.

136

Широкі можливості для конкретизації транскордонного співробітництва, створення нових робочих місць надають інвестиційні проекти в транспортно-логістичній та енергетичній галузях, реалізація яких здійснюється чи передбачена на українсько-словацькому кордоні. Це, насамперед, експлуатація діючих та будівництво нових ліній електропередач, які постачають електроенергію на експорт в Словацьку Республіку та інші країни ЄЕС в рамках європейського енергетичного острова, а також міжнародні проекти будівництва автомагістралей 5-го та 7-го транспортних коридорів⁷.

Українською стороною вже здійснюються комплексні будівельні роботи в рамках великого інвестиційного проекту по реконструкції

6 Біла С. О., Романова В. Карпатський Євро регіон, як чинник європейської інтеграції України. In: Стратегічні пріоритети, №3 (28), 2013. [Електронний ресурс] - <http://sp.niss.gov.ua/content/articles/files/12-1437130683.pdf> p. 83

7 Бобрик В.О., Голонич Я. Зовнішньо-економічні аспекти міжнародної співпраці регіонів в контексті зближення України та європейського співтовариства. In Палінчак М. Україна в системі європейської інтеграції. Ужгород: Тов. «Рік-У», 2016, с. 157-176.

Бескидських залізничних тунелів на територіях Закарпатської та Львівської областей за кошти міжнародних фінансових організацій, зокрема Європейського Банку Реконструкції і Розвитку. Словацька сторона докладає зусиль до завершення будівництва мережі нових автомагістралей в рамках п'ятого транспортного коридору з кінцевою точкою перетину на українсько-словацькому кордоні.

Великий простір для співпраці в інноваційному розвитку представляють прикордонні регіони обох країн, які мають значний і в недостатній мірі використовуваний для цих цілей науково-технічний потенціал. Цій меті відповідає розгортання в прикордонних регіонах діяльності мережі державних, комунальних та корпоративних регіональних інноваційних центрів, інвестиційних агентств та агентств регіонального розвитку.

У рамках Карпатського регіону започаткована Асоціація університетів та здійснюються заходи щодо створення транскордонного освітньо-наукового кластеру⁸. Постійною інтелектуальною та методологічною платформою в інтенсифікації інвестиційно-інноваційної складової транскордонного співробітництва здатні стати регіональні Торгово-Промислові Палати. В цьому плані варто відзначити активну спільну роботу представників митних органів і Словацько-Української торгово-промислової палати в рамках спільного проекту «SlovakAid» та МЗС Словаччини «Україна в міжнародній торгівлі після вступу до СОТ».

Успіх створення індустріальних парків та кластерів на території Словацької Республіки та позитивні передумови формування кластеру автомобільної і електронної промисловості в Карпатському регіоні України (на території Закарпатської, Львівської, Волинської та Івано-Франківської областей, аналіз виробничої кооперації, поставок сировини, компонентів, технологій та know-how між словацькими та українськими підприємствами енергетики, гірничо-металургійної, автомобільної і електронної промисловості, заходів урядів обох країн щодо подолання депресивності прикордонних

8 Химинець В.В. Карпатський євро регіон: проблеми та перспективи /В.В.Химинець // Збірник наукових праць Хмельницького кооперативного торговельно-економічного інституту. - Кам'янець-Подільський : 1111 «Медобори-2006», 2014. - С. 513-523.

та гірських регіонів робить надзвичайно актуальним питання про формування міжнародних кластерів у цих галузях та супровід цих проектів у вигляді відповідних міжурядових угод і програм.

На нашу думку, як вже зазначали і інші експерти, при визначенні територіальної зони застосування принципів малого прикордонного руху, словацькій та українській сторонам не варто ігнорувати значний потенціал усіх цих проектів з точки зору переборення депресивності власних прикордонних територій обох країн.

Отримання та наповнення Україною у співпраці з її європейськими партнерами статусу країни-асоційованого члена ЄС відкриває перед нашою державою нові можливості щодо участі в операційних програмах ЄС, які стосуються всіх сфер регіонального розвитку. Українські центральні та регіональні органи влади, органи місцевого самоврядування мають узгодити свою діяльність і за підтримки громадськості й бізнес-структур, що діють на місцевому, регіональному рівні, забезпечити імплементацію кращого європейського досвіду функціонування єврорегіонів в українській частині їх функціонування.

138

Інституційний потенціал Карпатського регіону як всеосяжної платформи словацько-української транскордонної співпраці має організаційно-інституційний вимір, що передбачає узгодження діяльності української сторони Карпатського регіону із стратегічними пріоритетами європейської інтеграції України, міждержавних відносин Словаччини та України, а також практичне залучення можливостей, що надаються українській та словацькій сторонам у рамках міжнародних ініціатив та проектів Євросоюзу.

У цьому руслі доцільно узгодити базові стратегічні пріоритети розвитку Закарпатської, Львівської, Івано-Франківської та Чернівецької областей із стратегічними пріоритетами партнерських областей Словаччини та інших країн Вишеградської групи, зокрема у рамках стимулювання ТКС у межах Карпатського регіону, виконанням Рекомендації 296 Конгресу місцевих та регіональних влад «Сталий розвиток гірських регіонів та досвід Карпатських гір».

Алгоритм такої роботи передбачає також узгодження пріоритетів державної стратегії євроінтеграції України з регіональними ініціативами євроінтеграції (у т. ч. – на основі залучення наявного

потенціалу українського представництва Карпатського Єврорегіону та українських громад-членів Асоціації ЄУТС «Унр-Тіса-Тур-Слана-Горнад-Будва-Шінва», що об'єднує на території ЄС органи місцевого самоврядування Угорщини, Словаччини Румунії.

Можна стверджувати, що в межах території Словаччини – мм. Кошіце, Пряшевом, України – між мм. Ужгородом, Мукачевом, Виноградовим, Угорщини – мм. Ніредьхазою, Мішкольцем, Загоню створилися передумови для створення європейського субрегіону міжнародного транскордонного кластерного розвитку, що сприятиме зростанню конкурентоспроможності залучених транснаціональних та національних виробництв, малих та середніх підприємств, позитивно впливатиме на просування словацьких, українських товарів та спільної продукції на європейські ринки.

Потужний фундамент щодо прискорення процесів євроінтеграції України має створити організаційно-інституційна підтримка стимулювання виробничих процесів та розвиток виробничої кооперації, контрактингу та аутсорсингу на всеохоплюючій території регіону Карпат, що сприятиме створенню нових робочих місць, дасть змогу активізувати економічне зростання на місцевому, регіональному рівнях.

139

У цілому на сучасному етапі в розвитку Карпатського Єврорегіону та інших єврорегіональних структур після розширення Євросоюзу настав переломний момент, коли від переважно політико-декларативного єврорегіонального співробітництва необхідно прискорено переходити до пріоритетів економічної співпраці і реалізації конкретних спільних господарських транскордонних проектів. У цьому сенсі варто вважати геополітичні зміни, що відбулися чи навіть лише відбуваються зараз, позитивним стимулом до розвитку і вдосконалення співробітництва в рамках Карпатського Єврорегіону.

Не можемо погодитись із “катастрофічними” прогнозами про можливість згорання транскордонного співробітництва через Карпатський Єврорегіон після вступу деяких центральноєвропейських держав Євросоюзу. Адже транскордонне співробітництво розглядається ними як один із найбільш перспективних напрямів взаємодії з українською державою з метою включення її до загальноєвропейських інтеграційних процесів. Відповідно і Україна вважає розвиток мережі транскордонних і єврорегіональних контактів на західному напрямі додатковим ваго-

ним стимулом власного наближення до ЄС. Таким чином в умовах економічних, правових та статусних асиметрій, притаманних Словаччині та Україні, їх транскордонним та партнерським регіонам та адміністративно-територіальних громадам, зростає запит на компенсуючу функцію транскордонного та єврорегіонального співробітництва.

Література:

- Біла С. О., Романова В. Карпатський Єврорегіон, як чинник європейської інтеграції України. In: Стратегічні пріоритети, №3 (28), 2013. [Електронний ресурс].- <http://sp.niss.gov.ua/content/articles/files/12-1437130683.pdf> p. 83.
- Бобрик В.О., Голонич Я. Зовнішньо-економічні аспекти міжнародної співпраці регіонів в контексті зближення України та європейського співтовариства. In Палінчак М. Україна в системі європейської інтеграції. Ужгород: Тов. «Рік-У», 2016, с. 157-176.
- Dohoda medzi vládou Slovenskej republiky a Kabinetom ministrov Ukrajiny o cezhraničnej spolupráci. // Zbierka zákonov č. 172/2001. - Čiastka 73. -S.1926-1927.
- Журба І.Є. Пріоритетні форми трансформації транскордонного співробітництва в умовах наближення України до Європейського Союзу. Хмельницький: ХНУ, 2012, - С.191-192.
- Role of the Carpathian Euroregion in the Strengthening Security and Stability in Central and Eastern Europe. Sanatorium Karpaty (Ukraine) November 23-25, 2000. - Prešov-Uzhgorod: Research Center of the Slovak Foreign Policy Association, Strategies Studies Foundation, 2001;
- Role of the Carpathian Euroregion in Mitigating the Possible Negative Effects of Schengen. The čierny orol building, Prešov, Slovakia, October 12, 2001. - Prešov-Uzhgorod: Research Center of the Slovak Foreign Policy Association, Strategies Studies Foundation, 2001.
- Химинець В.В. Карпатський єврорегіон: проблеми та перспективи В Збірник наукових праць Хмельницького кооперативного торговельно-економічного інституту. Кам'янець-Подільський :Медобори, 2014, –С. 513-523.
- Стратегія Карпатського єврорегіону- 2020 [Електронний ресурс] - :<http://iardi.org/wp-content/uploads/2011/10/StrategKarpatia.jpg>.

Степан Віднянський, Іван Вовканич

Україна і Європа: проблеми формування та реалізації євроінтеграційного курсу України

Ukraine and Europe: The Problem of Forming and Implementing the Development of Ukraine's Eurointegration

Abstract: The article studies the specific features of formation and main stages of the European integration course of Ukraine as a strategic direction of its foreign policy since the early days of independence and as an important factor of the country's European modernization and reaching stability of its international position. Special attention is paid to the practical issues of implementing the European choice of Ukraine both through bilateral relations with the European countries, and in terms of mutual relations with the European institutions, including the European Union. There are emphasized the slow nature of social transformations and contradictory results of reforms in Ukraine and the pro-Russian character of the Western policy and the ambiguous attitude of the EU leading countries towards the European integration prospects of Ukraine as the main reasons hindering the progress of Ukraine along the European way of development.

Keywords: Ukraine, Europe, European Union, European integration, foreign policy.

Ще на світанку української незалежності європейський напрям зовнішньої політики України був визначений як пріоритетний і орієнтований на однаково важливі складові: розвиток двосторонніх міждержавних відносин з європейськими державами та розширення участі у європейському регіональному співробітництві. «З огляду на своє геополітичне становище, історичний досвід, культурні традиції, багаті природні ресурси, потужний економічний, науково-технічний та інтелектуальний потенціал, - зазначалося в ухваленій 2 липня 1993 року постанові Верховної Ради України «Основні напрями зовнішньої політики України», - Україна може і повинна стати впливовою світовою державою, здатною виконувати значну

роль в забезпеченні політико-економічної стабільності в Європі»¹. Пріоритет європейського напрямку зовнішньої політики зумовлений не лише історичним розвитком українського народу в самому центрі Європи як невід'ємної складової загальноєвропейського цивілізаційного процесу, але він з перших років незалежності України був необхідною умовою досягнення стабільності її міжнародного становища та розвитку збалансованих зовнішніх зв'язків. «Європейський вибір» для України був і залишається магістральним шляхом розв'язання внутрішніх і зовнішньополітичних, економічних і соціокультурних проблем, утвердження у світі як незалежної, потужної, авторитетної і конкурентоспроможної держави. Про незмінність європейського вибору України, стратегічний характер її відносин із Європейським Союзом заявляли всі президенти України в посланнях до Верховної Ради, на різних міжнародних форумах і дво- та багатосторонніх зустрічах на найвищому рівні. А в Законі України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 1 липня 2010 р. окремо зафіксовано «забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі»².

Інша справа – реальна практика реалізації європейського вибору України, адже впродовж 25 років нашої незалежності часто європейська інтеграція залишалася у нас поняттям декларативним, використовувалася як інструмент у політичній боротьбі і не була усвідомленим стратегічним пріоритетом. В силу історичних, політичних, економічних та психологічних обставин європейський шлях України виявився складною і звивистою дорогою, дорогою політичного маневрування між Заходом і Сходом. Попри декларації про геополітичну значимість орієнтації на європейські держави й структури, Україна протягом тривалого часу не мала життєздатної стратегії європейської інтеграції як на основі двосторонніх зв'язків, так й інституційної.

- 1 Основні напрями зовнішньої політики України (м. Київ, 2 липня 1993 року) // Відомості Верховної Ради України. – 1993. - № 37 (14 вересня). – С. 942.
- 2 Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» (м. Київ, 1 липня 2010 року). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>

Щодо розвитку двосторонніх міждержавних відносин з європейськими країнами, який домінував у зовнішній політиці України в перші роки незалежності, то слід наголосити, що Україну й українців з багатьма державами й народами Європи об'єднують тісні історичні, економічні, культурні зв'язки. Мабуть не випадково серед 68 держав світу, що визнали незалежну Україну вже впродовж першого місяця після Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 р., майже половина – 31 держава – були європейськими, в тому числі всі держави “Великої сімки”. Тому цілком природно, що визначальною рисою зовнішньої політики України щодо цих держав було встановлення з ними відносин політичного і військового партнерства, розвиток взаємовигідного економічного співробітництва, відновлення давніх і широких культурних, наукових, духовних зв'язків із європейською цивілізацією. Зокрема, особливим пріоритетом у сфері двосторонніх відносин України було визначено активний розвиток всебічної співпраці з прикордонними державами Центрально-Східної Європи – найближчим зовнішнім середовищем, від взаємодії з яким безпосередньо залежить мир і стабільність по всій периферії кордонів України, її нормальний внутрішній розвиток, безперешкодне і широке спілкування із зовнішнім світом. До того ж, із країнами цього європейського регіону Україну пов'язують не лише життєво важливі інтереси, а й наявність в них досить чисельної громади етнічних українців. При цьому першочерговим завданням у цій сфері було укладання повномасштабних договорів про добросусідство і співробітництво з усіма прикордонними державами “з метою остаточного підтвердження існуючих державних кордонів, створення атмосфери взаємної довіри і поваги, розбудови дружніх і взаємовигідних партнерських відносин в усіх галузях”³.

Початок цьому, не завжди простому процесу із сусідніми державами було покладено вже 6 грудня 1991 р. підписанням першого такого принципово важливого політичного документа – Договору про основи добросусідства та співробітництва між

3 Основні напрями зовнішньої політики України (м. Київ, 2 липня 1993 року) // Відомості Верховної Ради України. – 1993. - № 37 (14 вересня). – С. 939.

Україною і Угорською Республікою, ратифікація і набуття чинності якого через сильний опір частини депутатів Державних Зборів Угорщини затяглася майже на півтора роки: якщо українською стороною він був ратифікований 1 липня 1992 р., то угорською – майже через рік – 11 травня 1993 р., а обмін ратифікаційними грамотами відбувся 16 червня 1993 р. Ще більш складніше відбувався процес підготовки подібного базового договору України з Румунією, який було підписано лише 2 червня 1997 р.

Непросто розбудовувалися відносини України із провідними державами Західної Європи, які на початку 1990-х років не сприймали Україну як повністю незалежну державу та розглядали її переважно через призму російських інтересів. Лише з другої половини 90-х рр. ХХ ст. співпраця між ними та Україною активізувалася і не в останню чергу завдяки розв'язання двох основних проблем, які домінували у відносинах із Заходом, і зокрема, західноєвропейськими державами: відмова України від ядерної зброї і визнання її незалежності й територіальної цілісності з наданням відповідних гарантій безпеки. Загалом, співпраця України з європейськими державам, незважаючи на існуючі проблеми двосторонніх міждержавних відносин, дозволяє здійснювати т. зв. “м'яке входження” України до європейських інтеграційних процесів.

Інший напрямок відносин України з європейськими інтеграційними структурами пов'язаний із співпрацею з Радою Європи, Центральноєвропейською ініціативою, Організацією чорноморського економічного співробітництва та Організацією з безпеки та співробітництва. Підписання Україною 26 лютого 1992 р. Гельсінського Заключного акта Наради з безпеки та співробітництва в Європі (НБСЕ) стало юридичним оформленням приєднання нової держави до загальноєвропейського процесу. В грудні 1994 Україна підтримала перетворення НБСЕ в Організацію з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЕ), членами якої стали 54 країни. 21 березня 1995 р. в Парижі Україна підписала Пакт стабільності в Європі, спрямований на будівництво єдиної і солідарної Європи, відкритої для діалогу та співробітництва. Розбудовуючи Україну як незалежну європейську державу, український народ повертається

до історичних традицій, які визначають природне місце його країни як повноправного учасника європейської спільноти. Україна вважає умовами створення стабільності в Європі генезис демократичних політичних інститутів влади, розвиток громадянського суспільства, захист цінностей свободи та дотримання прав людини. Сприяння в подоланні та остаточному знятті бар'єрів між Заходом і Сходом Європи буде головним внеском України в будівництво стабільної, нової і єдиної Європи. 6 грудня 2005 на нараді міністрів закордонних справ країн ОБСЄ Україна виступила за посилення ролі зазначеної організації у відстоюванні демократичних цінностей у світі.

26 вересня 1995 р. Україна стала повноправним членом Ради Європи. Вступ до цієї авторитетної і впливової європейської міжурядової структури стало надзвичайно важливим кроком для України. Цим вона не лише вкотре підтвердила свою належність до європейської сім'ї народів, а й одержала підтвердження вірності обраного шляху до побудови справді демократичного, правового суспільства. Вступ до Ради Європи прискорив процес прийняття нової Конституції України. Протягом кількох років Україна повинна узгодити своє національне законодавство з критеріями Ради Європи. Протягом 1996 р. Україна підписала та ратифікувала більшість конвенцій Ради Європи з питань захисту прав людини.

Демократичні принципи Ради Європи поступово впроваджуються у внутрішньополітичне життя України, чому сприяє діяльність Європейської комісії за демократію через право (Венеціанської комісії) та тимчасового Моніторингового комітету Парламентської асамблеї Ради Європи (ПАРЕ) по Україні. У травні 2005 р. на третьому (варшавському) саміті Ради Європи було вирішено, що за результатами парламентських виборів у березні 2006 р. мала закінчитись процедура моніторингу за виконанням зобов'язань, які Україна брала на себе як передумову вступу до Ради Європи. Внаслідок російської агресії проти України в березні 2014 було призупинено членство Росії в Раді Європи. У 2014-2017 Україна консолідувала позицію країн-членів Ради Європи навколо засудження російської гібридної війни проти України.

Значну увагу Україна також приділяє розвитку інтеграційного процесу з європейськими субрегіональними, регіональними і міждержавними угрупованнями, особливо важливого для

створення транспортних коридорів та розвитку співробітництва між європейськими регіонами. У 1994 р. Україна стала асоційованим членом Центральноєвропейської ініціативи (ЦЄІ) – регіональної організації, членами якої на сьогодні є 17 країн. Активна участь України в програмах економічного, транспортного, культурного співробітництва з країнами-членами ЦЄІ сприяла її залученню до інтеграційних процесів у Центральній та Східній Європі. 1 липня 1996 р. Україна стала повноправним членом ЦЄІ. На саміті країн-членів ЦЄІ в Зальцбурзі в липні 1996 р. Президент України Л. Кучма наголосив на особливому значенні для України співробітництва з країнами цього європейського регіону. ЦЄІ фінансує, зокрема, проект побудови транс'європейської магістралі, яка пройде територією України. В стадії реалізації перебувають також проекти співробітництва в галузі малого і середнього бізнесу, науки і культури, тощо.

Як член Чорноморського економічного співробітництва (ЧЕС) з часу його утворення в червні 1992 р., Україна виступає важливою ланкою в процесі налагодження зв'язків між цією регіональною міждержавною організацією, що об'єднала інтереси держав Чорноморського басейну, та ЦЄІ. Україна разом з іншими державами ЧЕС ініціювала підготовку програм екологічного захисту Чорного моря, підтримала створення у 1998 р. Чорноморського банку реконструкції та розвитку в Салоніках, діяльність якого спрямована на реалізацію спільних програм співробітництва організацій і структур країн-членів ЧЕС та інших зацікавлених держав. У вересні 2000 в рамках ініціативи Парламентської асамблеї Організації Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС) (нова назва організації згідно Статуту, прийнятому 9 червня 1998 р.) була створена Асоціація столиць чорноморського регіону. Україна вважає, що ОЧЕС продовжує й поглиблює кращі традиції багатівікового співробітництва сусідніх народів у басейні гостинного Чорного моря, дає можливість ефективно використовувати національні ринки та транспортні й транзитні потенціали країн регіону.

Проблема створення транспортних коридорів та розвитку співробітництва між європейськими регіонами посідає важливе місце в роботі ЦЄІ та ОЧЕС. Україна широко використовує

транскордонний механізм міжнародного співробітництва для поглиблення європейського інтеграційного процесу, зокрема участь в розбудові європейських регіонів. З середини 90-х років ХХ ст. за участю прикордонних областей України успішно діють, сприяючи розв'язанню конкретних проблем економічної, екологічної та культурної співпраці держав-сусідів, європейські регіони «Буг», «Верхній Прут», «Нижній Дунай» та «Карпатський євро регіон».

У контексті розвитку транспортних коридорів важливе значення для України має відновлення судноплавства на Дунаї, яке перебувало в кризовому стані протягом 1990-х рр. унаслідок міжнародних конфліктів навколо Югославії. Цьому питанню українська дипломатія приділяє значну увагу як в процесі роботи Дунайської комісії, так і в рамках реалізації Пакту стабільності для Південно-Східної Європи, затвердженому в липні 1999 р. у Сараєво. Україна намагається стати одним із гарантів стабільності та безпеки транспортних комунікацій у балтійсько-чорноморсько-каспійському регіоні, який є одним з найперспективніших для міжнародного економічного співробітництва у ХХІ столітті.

Серед європейських інституцій, що відіграють провідну роль у формуванні нової архітектури Європи, зокрема її економічної структури, вирізняється Європейський Союз (ЄС) – найвпливовіша інтеграційна структура на Старому континенті, вступ до якої залишається перспективною метою зовнішньої політики України. Але взаємовідносини України і ЄС, початок яким було покладено 2 грудня 1991 р. Декларацією Євросоюзу, в якій містився заклик до України підтримувати з ЄС відкритий і конструктивний діалог, розвивалися не просто. Загалом, в історії безпосередніх відносин України з Європейським Союзом можна виділити принаймні 5 етапів.

Перший етап - 1991-1994 рр. – період ініціативно-динамічних зовнішньополітичних зусиль з боку України щодо налагодження співробітництва з Європейським Союзом і байдужості та нейтральної пасивності з боку ЄС. По суті, єдиною знаковою подією того періоду було те, що 14 червня 1994 р. Україна першою серед пострадянських країн підписала Угоду про партнерство і співробітництво з Європейськими Співтовариствами, яка заклала правові основи для поступової інтеграції України до

європейських структур. Щоправда, ця угода, яка набула чинності 1 березня 1998 р. і була розрахована на 10 років, не передбачала євроінтеграційних перспектив у вигляді членства України в ЄС.

Другий етап - 1995-1999 рр. – період започаткування постійного партнерського діалогу між Україною і ЄС, проголошення і закріплення євроінтеграційного курсу України. Зокрема, у листопаді 1995 р. Україна стала повноправним членом Ради Європи, а вже в січні 1996 р. Президент України Л. Кучма у своєму першому виступі на засіданні РЄ вперше заявив про наміри України стати повноправним членом Європейського Союзу.

Важливу роль у процесі зближення України з ЄС почали відігравати консультації на найвищому політичному рівні – саміти Україна-ЄС, перший з яких відбувся 5 вересня 1997 р. у Києві, результати якого спонукали українське керівництво до активних дій у напрямку євроінтеграції. Уже 8 червня 1998 р. на першому засіданні передбаченої УПС Ради з питань співробітництва між Україною та ЄС українською стороною було офіційно заявлено про бажання України набути асоційованого членства в ЄС, а 11 червня того ж року Указом Президента України було затверджено “Стратегію інтеграції України до ЄС”, яка складалася з 140 розділів і визначала основні напрями роботи органів виконавчої влади з метою отримання Україною у 2007 р. статусу асоційованого члена Європейського Союзу, що визначалось “головним зовнішньополітичним пріоритетом України у середньостроковому вимірі”. Тобто цей документ можна розглядати як офіційне проголошення й закріплення євроінтеграційного курсу України.

Тоді на хвилі українського європейського романтизму здавалось, що Україна не набагато відстане від інших країн Центральної Європи в просуванні до асоційованого та повноправного членства в ЄС. Тому вже на другому саміті Україна-ЄС у Відні в жовтні 1998 р. українська сторона запропонувала розпочати переговори про надання Україні статусу асоційованого члена. Це змусило ЄС погодитися на розробку перспективної стратегії відносно з Україною і 10 грудня 1999 р. на Гельсінській сесії Ради Європейського Союзу було схвалено Спільну стратегію ЄС щодо України, пріоритетами якої були: допомога в реформах, стимулювання демократії, зміцнення

правової держави, інтеграція України у європейський соціально-економічний простір тощо. У відповідь Україна активізувала свої євроінтеграційні зусилля і 14 квітня 2000 р. Указом Президента України була затверджена детальна Програма інтеграції України до ЄС, відповідно до якої український уряд почав розробляти щорічні Плани дій щодо її реалізації. Наприклад, у вересні 2000 р. Президент Л. Кучма своїм указом створив й очолив Національну раду з питань адаптації законодавства України до законодавства ЄС, а урядом була прийнята Державна програма інформування громадськості з питань європейської інтеграції України. І вже наприкінці 2000 р. соціологічні опитування засвідчили, що на запитання “Чи потрібно Україні вступати до ЄС?” позитивно відповіли 57% громадян України.

Третій етап у взаємовідносинах України і ЄС - 2000-2004 рр. – т. зв. “смутий час”, коли, з одного боку, Президентом України Л. Кучмою були зроблені нові організаційно-законодавчі кроки щодо розвитку євроінтеграційного стратегічного зовнішньополітичного курсу, а з іншого – посилились авторитарні тенденції його правління і залежність (переважно негативна) зовнішньої політики України від серйозних внутрішньополітичних випробувань (корупція, тіньова економіка, придушення свободи слова – т. зв. справа Гонгадзе тощо), що викликало розчарування з боку західних партнерів.

Зокрема, у квітні 2002 р. указом Президента була створена Державна рада з питань євроатлантичної та європейської інтеграції України, а 18 червня 2002 р. Л.Д. Кучма виступив у новообраній, проєвропейсько орієнтованій Верховній Раді України з Посланням “Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002 – 2011 роки”, де були визначені практичні кроки в напрямі європейської інтеграції для створення необхідних передумов з метою набуття повноправного членства в ЄС. Наступного дня Верховна Рада України прийняла Звернення до парламентів, урядів та громадськості держав-членів Європейського Союзу, в якому закликала їх підтримати курс нашої держави на європейську інтеграцію.

Звичайно, Євросоюз не міг не реагувати на таку активність України у євроінтеграційному напрямі і у березня 2003 р. оприлюднив нову Спільну стратегію ЄС щодо України, так звану

Стратегію “спеціального сусідства”. Реакцією на запропонований формат взаємовідносин стала заява Президента України Л. Кучми від 19 травня 2003 р. про те, що Україна довела обґрунтованість своєї заявки на членство в ЄС і розраховує на те, що на наступному саміті Україна-ЄС питання про асоційоване членство України може бути переведене в практичну площину. Через декілька днів, нібито на підтвердження цієї заяви, вперше спочатку в Києві, а потім і в інших містах України відзначався День Європи. До громадян України звернувся Президент, який у черговий раз наголосив на безальтернативності залучення України до процесу європейської інтеграції, але із жалем змушений був констатувати, що натомість поки що Україна має в ЄС статус “конструктивної невизначеності”.

На сьомому саміті Україна-ЄС, що відбувся у жовтні 2003 р. в Ялті, Євросоюз запропонував Україні свій План дій, розрахований на 3-5 років, в якому містилися переважно вимоги до України і знову не передбачалося очікуваного надання їй статусу асоційованого членства в ЄС у разі його виконання. Це викликало насторожену реакцію офіційного Києва, тим більше, що це був час гострої політичної боротьби в Україні напередодні президентських виборів. Врешті влада пристала до проекту т. зв. Єдиного економічного простору, ініційованого Росією, що ще більше загострило політичну ситуацію в Україні, чому сприяла і заява Л. Кучми на сторінках книги “Україна – не Росія” про те, що “Україна йде в Європу разом з Росією”⁴. Це ще більше ускладнило взаємини між Україною та ЄС, однак для цього були й більш глибокі причини.

Багаторічна профанація європейського вибору українською владою, що продовжувала проводити т. зв. багатовекторну, а по суті двовекторну, зовнішню політику (Росія-ЄС), мала своїм результатом не тільки втрату дорогоцінного часу, а й серйозне погіршення умов повернення до Європи. По-перше, сталася часткова дискредитація європейської ідеї та демократичних цінностей, накопичився європесимізм, розчарування результатами співпраці із західними партнерами та Євросоюзом загалом, про що свідчили результати тодішніх соціологічних

4 Кучма Л. Україна – не Росія. – Москва, 2003. – С. 490.

опитувань. Мабуть не випадковими були заява Президента України Л. Кучми від 15 червня 2004 р. про те, що на цьому етапі Україна не готова вступити до НАТО і перебуває на такій самій відстані від нього, як від Євросоюзу і вилучення ним у липні того ж року із Закону України «Про національну безпеку України» 2003 р. положення про членство України в НАТО й інтеграцію до ЄС як стратегічних цілей держави.

Отже, в останні роки правління президента Кучми політична ситуація в Україні не виглядала спрямованою на виконання задекларованих заяв і введення євростандартів. Водночас, мабуть мають рацію експерти, які у зв'язку з цим зазначають, що “у тому, що до подій помаранчевої революції нашу державу фактично ігнорували країни ЄС, – провина не лише внутрішньої та зовнішньої політики України, невиконання нею копенгагенських критеріїв. Зворотна сторона медалі – це політика провідних держав ЄС щодо України. Йдеться насамперед про політику Франції та Німеччини”. Експерти німецького та французького міністерств закордонних справ, наприклад, вже тоді дійшли висновку, що «Україна ніколи не буде прийнятою до ЄС, оскільки це призводило до ізоляції... Росії»⁵. Власне саме проросійськість західної політики, на думку багатьох фахівців-міжнародників, є основною причиною того, що Європа не зацікавлена у прийнятті України в члени ЄС.

Четвертим етапом були 2005-2013 рр. – т. зв. “переговорний період”, який, незважаючи на насиченість подіями у відносинах України з Європейським Союзом, можна назвати “часом нереалізованих можливостей”, адже наближення нашої держави до ЄС переважно тільки декларувалося й імітувалося, а реальних результатів практично не було, і не в останню чергу через занадто «обережну» позицію Євросоюзу.

Дійсно, після президентських виборів 2004 р. і перемоги представника опозиційних сил В. Ющенка, яку вітали європейські лідери, з'явилися надії на покращення відносин України з Євросоюзом. У своєму Зверненні до Верховної Ради України

5 Розмова з Богданом Гудем, директором Інституту європейської інтеграції: «Україна не повинна втягуватися в гонитву до Євросоюзу» // Львівська газета. – 2005. – 27 січня. – С. 7.

новообраний Президент визначив приєднання до ЄС головним стратегічним завданням України і навіть переконливі аргументи на користь саме європейської орієнтації України. На тлі європейської ейфорії, яка панувала в українському суспільстві після “Помаранчевої революції”, а також позитивного ставлення більшості європейців до європерспектив України, а отже – визнання ними європейської ідентичності українців, що засвідчили результати опитування громадської думки в семи провідних країнах ЄС на початку 2005 р., 21 лютого 2005 р. Президент України В. Ющенко підписав у Брюсселі “План дій Україна – Європейський Союз”, розрахований на 2005-2008 рр., а 25 лютого ЄС затвердив для України статус “Спеціального сусідства”. Нова програма передбачала інтенсифікацію діалогу з усіх питань співпраці, а кінцевою метою Плану дій мало стати укладення нової угоди про політичну асоціацію та економічну інтеграцію (ЗВТ) з ЄС, яка повинна була замінити чинну УПС після 2008 р. Не випадково саме в цей час в українському уряді Ю. Тимошенко вперше з’явилася посада віце-прем’єр-міністра з питань євроінтеграції. У квітні 2005 р. уряд України затвердив “Заходи щодо виконання Плану дій Україна-ЄС”, 1 вересня - скасував візовий режим для громадян ЄС. В листопаді 2005 р. розпочався вирішальний етап переговорів про реадмісію (повернення нелегальних мігрантів) та спрощення візового режиму для окремих категорій громадян України, а на початку березня 2007 р. розпочалися переговори щодо укладення нової посиленої угоди про політичну асоціацію та економічну інтеграцію між Україною та Євросоюзом. Додаймо також, що за підтримки ЄС, який у грудні 2005 р. прийняв політичне рішення визнати Україну державою з ринковою економікою, у травні 2008 р. Україна стала членом СОТ.

Водночас, і на цьому етапі європейська еліта не спромоглася адекватно оцінити можливості нової ситуації, створеної „Помаранчевою революцією”. Керівники й бюрократія Європейського Союзу, які аплодували революції та її лідерам, продовжували дотримуватися щодо України політики стримування і фактично ігнорували заклики Києва заявити про наближення перспектив європейської інтеграції України. Замість

цього нам, європейській країні, запропонували „Європейську політику сусідства”, тобто формат відносин того ж рівня, на якому перебувають середземноморські сусіди Європи у Північній Африці й на Близькому Сході, що багатьма фахівцями розглядалося як намір створити альтернативу статті 49 консолідованого Договору ЄС, яка надає всім європейським державам право на звернення із заявою про членство в ЄС. Не набагато краще виглядала і запропонована нам Євросоюзом у 2009 р. програма “Східного партнерства” – оновлена версія ЄПС, де також була відсутня перспектива членства України в ЄС.

Відсутність реальних реформ і результатів європейської інтеграції України посилили вплив євроскептиків і проросійських політичних сил в країні і привели до поразки євроналаштованих політиків на президентських виборах в Україні у 2009 р., а підписані 21 квітня 2010 р. новообраним Президентом України В. Януковичем т. зв. “Харківські угоди” щодо продовження терміну перебування Чорноморського флоту РФ на території України фактично розвернули Україну від ЄС назад в обійми Росії.

І все ж, головним питанням у взаємовідносинах України з ЄС у цей період була підготовка Угоди про асоціацію. Всього, протягом понад шести років (2007-2012 рр.) було проведено 39 раундів переговорів щодо підготовки Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Нарешті, 30 березня 2012 р. повний текст Угоди про асоціацію було парафровано сторонами, а його офіційне підписання було заплановано на 28 листопада 2013 р. у Вільнюсі на саміті ЄС - «Східне партнерство».

Слід зазначити, що змістовно Угода про асоціацію між Україною і Європейським Союзом суттєво відрізняється від подібних угод і є найбільшою серед коли-небудь укладених ЄС угод з іншими державами. Вона складається з преамбули, 7 частин, 43 додатків та 3 протоколів (понад 1 тис. стор.). І хоча в Угоді чітко зафіксовано, що “Україна як європейська країна поділяє спільну історію й спільні цінності з державами-членами Європейського Союзу і налаштована підтримувати ці цінності”, але водночас наголошується, що “ця Угода не визначатиме наперед і залишає відкритим майбутній

розвиток відносин Україна – ЄС”⁶. Але, незважаючи на це, Угода про асоціацію априорі повинна була стала фактом і чинником вирішального цивілізаційного вибору України.

Це й обумовило з боку Російської Федерації геополітичну, військову й політичну конфронтацію навколо її остаточного підписання та імплементації. Особливо посилилася ця конфронтація з літа 2013 р., до неї долучилися й антиєвропейські, проросійські сили в самій Україні. 21 листопада 2013 р. у неконституційний спосіб Кабінет Міністрів України, який 18 вересня односторонньо схвалив текст Угоди про асоціацію з Євросоюзом, несподівано прийняв рішення призупинити підготовку до її підписання. Щоби змінити це рішення, уряд М. Азарова вимагав від Євросоюзу то 100, то 20 млрд. євро фінансової допомоги. До самого вільнюського саміту європейські політики сподівалися, що угода буде підписана. Однак Президент України Янукович угоду так і не підписав, а брутальний розгін учасників протесту проти цього рішення 30 листопада 2013 р. стимулював активну фазу прямої демократії у вигляді Євромайдану, який згодом переріс у справжню революцію, яку гордо назвали “Революцією Гідності”, а сьогодні вже іноді називають «незавершеною революцією», яка, по суті, продовжується й нині в умовах війни.

На наш погляд, події кінця 2013 р., зокрема провальні для українського народу результати Вільнюського саміту ЄС “Східне партнерство”, продемонстрували повну неспроможність і непередбачуваність т. зв. “багатовекторної” зовнішньої політики тодішньої влади в Україні. Саме відмова від Угоди стала першим поштовхом до масових громадських протестів і подальшої політичної кризи в Україні, адже влада відмовила українцям у європейській перспективі та втратила значну частину легітимності й занурилась у безпрецедентний конфлікт із власним суспільством. Але водночас вони принесли надію, що саме європейські цінності все більше стають консолідуючою національною ідеєю всього українського народу, а європейська інтеграція – найбільш прийнятною перспективою для

6 Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (2014). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984_011

всіх регіонів і різних суспільних груп населення країни, реалізація якої на практиці рано чи пізно приведе Україну до об'єднаного, демократичного європейського співтовариства.

Нарешті, від 2014 р. розпочався принципово новий, але не менш складний період, пов'язаний із підписанням, ратифікацією й реалізацією Угоди про асоціацію між Україною і Європейським Союзом в умовах воєнного протистояння на сході України та кризи української державності і системної кризи й початку реформування самого ЄС.

Після зміни влади в Україні в наслідку Революції гідності в лютому 2014 р. і наступної анексії РФ АРК Європейський Союз виявив готовність надати Україні морально-політичну підтримку. 20 березня 2014 р. новий прем'єр-міністр України А. Яценюк підписав політичну частину Угоди про асоціацію між Україною та Євросоюзом. Обрання 25 травня 2014 р. в першому ж турі нового, проєвропейські налаштованого Президента України Петра Порошенка свідчило про певну консолідацію волі українського суспільства чинити спротив російській агресії і активізувати зусилля в реалізації європейського вибору України. Тому цілком очікувано й закономірно вже 27 червня 2014 р. у Брюсселі Президент України П. Порошенко разом із лідерами Грузії і Молдови підписав економічну частину Угоди про асоціацію.

16 вересня 2014 р. Верховна Рада України та Європейський парламент синхронно ратифікували Угоду про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. У Заяві "Про європейський вибір України" стверджувалося, що "Верховна Рада України розглядає ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом не лише як стимулюючий фактор для здійснення подальших реформ в Україні, але й як черговий крок на шляху до досягнення кінцевої мети європейської інтеграції – набуття повноправного членства в Європейському Союзі"⁷. Політична складова Угоди про асоціацію набула чинності 1 листопада 2014 р., а економічна – 1 січня 2016 року (це була поступка ЄС Росії) і розпочалося її тимчасове застосування. Першою Угоду про асоціацію між Україною і ЄС ратифікувала Румунія в липні 2014 р., а проведений в квітні

7 Голос України. – 2014. – 17 вересня. – С. 3.

2016 р. консультативний референдум в Нідерландах – останній із 28 країн-членів ЄС, тимчасово заблокував угоду.

Таким чином, фактично Українська Революція Гідності 2013-2014 років не лише підвела ризик під пострадянським періодом України, але за своїми геополітичними наслідками може мати набагато більше значення, ніж навіть розпад СРСР у 1991 році, адже підписавши УА з ЄС Україна остаточно визначилася зі своїм цивілізаційним вибором. В історичному контексті Угода про асоціацію є водночас функціональним викликом для українського суспільства та еліти на здатність одночасно проводити європейські реформи та реінтеграцію Донбасу й Криму. Тільки вирішення цих стратегічних завдань уможливить повноцінну заявку на вступ до Євросоюзу, що передбачено президентським планом впровадження європейських стандартів життя та забезпечення гідного місця України у світі – “Стратегією 2020”. Надто високу ціну Україна заплатила за таку можливість. Як справедливо наголосив у зв’язку з цим президент України П. Порошенко, “ніхто в Європі не платив таку ціну за європейський вибір, як Україна”.

156

Сьогодні, після анексії РФ АРК у березні 2014 р. і розгортання нею війни на сході України, для нашої країни надзвичайно важливе значення має дійова підтримка світовою громадськістю, зокрема Європейським Союзом та окремими країнами-членами ЄС боротьби за державний суверенітет, територіальну цілісність і реалізацію європейського вибору України. Євросоюз повинен підтримати Україну в цій боротьбі, а також на її шляху до членства в ЄС, щоб не сприяти ще більшій нестабільності на своєму східному кордоні, протяжність якого з Україною становить 1400 км. Зокрема, стабілізація демократичного політичного режиму в Україні залишається критично важливою насамперед для сусідніх центральноєвропейських держав, які належать до Вишеградської групи (Польща, Словаччина, Угорщина, Чехія). РФ намагається використовувати там своїх політичних лобістів, передусім в Угорщині і Словаччині, аби дискредитувати ідею неможливості існування стабільних демократичних політичних режимів в країнах Центрально-Східної Європи без демократичної України.

Втім, на жаль, не всі європейці усвідомлюють того факту, що великий проект формування об’єднаної Європи, започаткований

60 років тому, не може вважатися завершеним без України, і що незалежна Україна навіть в нинішніх умовах війни є не проблемою, а форпостом загальноєвропейської безпеки. Підтвердженням цьому є, наприклад, опубліковані у жовтні 2016 р. результати цікавого дослідження авторитетного європейського аналітичного центру «European Council for Foreign Relation» про рівень підтримки України державами-членами ЄС, які за цим критерієм були поділені на 3 умовні групи – «лідери підтримки», «спостерігачі», і «противники України». До першої групи були віднесені 12 держав ЄС (Німеччина, Велика Британія, Швеція, Польща, Литва, Латвія, Естонія, Данія, Фінляндія, Румунія, Словаччина, Болгарія). До країн-спостерігачів віднесені 13 країн (Франція, Нідерланди, Бельгія, Чеська Республіка, Ірландія, Угорщина, Португалія, Словенія, Іспанія, Хорватія, Люксембург, Мальта, Кіпр). А у найгіршу групу щодо ставлення до України попали Італія, Австрія, Греція. Далі автор цього дослідження Густав Гресель пропонує рішучі заходи щодо зміни підходу ЄС до підтримки України від «стурбованості» до «конкретної допомоги»⁸.

Така ситуація підриває, на наш погляд, ідею європейської солідарності та єдності, ефективність ЄС в цілому як політичного гравця. Не сприяє цьому і зтягування ЄС надання обіцяного Україні безвізового режиму і мабуть має рацію Президент Єврокомісії Ж.-К. Юнкер, емоційно заявивши після 18 саміту Україна-ЄС в Брюсселі у листопаді 2016 р., що «Європа втрачає довіру, втрачає Україну». Ще більш конкретно висловився нещодавно відомий французький філософ і письменник Бернар-Анрі Леві. На запитання щодо кризи проекту Європейського Союзу він відповів, що «є надія все ж зберегти Європу цілою й відродити цей проект. Наприклад, інтегруючи Україну. Це був би дуже добрий засіб наповнити ЄС новими смислами. В Європі чомусь усі думають, що Україна – це тягар, але я думаю, що Україна – це благословення для ЄС. З двох причин. Перша причина – ви, українці, вірите в Європу, а ми уже не віримо, або, принаймні, віримо вже менше,

8 От Германиии до Мальты: какие страны ЕС помогают Украине, а какие симулируют поддержку. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.euointegration.com.ua/rus/articles/2016/10/20/7056180/>

ніж раніше. По-друге, тому, що європейська ідея в особі українців набуває нового сенсу. Оскільки для нас об'єднана Європа все частіше стає порожнім звуком. Коли я чую думку про Європу українських інтелектуалів, я бачу, що це життєдайний смисл»⁹.

Дійсно, незважаючи на всі проблеми реалізації європейського вибору України, до яких сьогодні додалися ще т. зв. “нідерландський синдром”, “Brexit” та криза Європейського Союзу загалом, більшість українців залишаються єврооптимістами. Наприклад, наприкінці 2016 р. понад 70% опитаних українських громадян ідентифікували себе прихильниками європейського вибору і майже половина громадян України (49,7%) висловлюються за необхідність вступу України до ЄС¹⁰. Отже, для все більшої кількості українців аксіомою стає те, що якщо Україна хоче зберегти свою незалежність і відновити територіальну цілісність, зміцнити демократичність національної влади та підвищити добробут населення, вона має стати повноцінною європейською державою, а не проміжною, євразійською країною. На цьому особливо наголошувалось на парламентських слуханнях у Верховній Раді України на тему «Актуальні питання зовнішньої політики України», що відбулися 6 грудня 2016 р. Учасники слухань, зокрема, зазначали, «що послідовні зусилля на шляху інтеграції з ЄС продовжують залишатися чільним пріоритетом України. Україна зробила такий вибір не тільки з огляду на безпекові та економічні фактори. Євроінтеграція є передусім нашим вибором цінностей та моральних орієнтирів, це наш свідомий цивілізаційний вибір»¹¹.

Хоча треба відверто визнати, що повільність суспільних трансформацій і суперечливі результати трьох постмайданних років, збереження потужної зовнішньої загрози з боку Російської Федерації, об'єктивна інерційність соціальної динаміки поки що не

- 9 Леви: Институты ЕС не будут работать, пока не будет политической федерализации Европы. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.euointegration.com.ua/rus/interview/2016/10/10/7055333/>
- 10 Почти половина украинцев – за вступление в ЕС, а «безвиз» интересует меньше. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/rus/news/2016/09/27/7121887/>
- 11 У Верховній Раді відбулися парламентські слухання на тему: «Актуальні питання зовнішньої політики України». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://static.rada.gov.ua/zakon/new/par_sl/sl0712116.htm

дають підстав для висновків щодо незворотності проєвропейських змін в Україні. Про це говорив і Президент України П. Порошенко у Зверненні з нагоди Дня Гідності і Свободи і третьої річниці Євромайдану: «Метою Кремля є постійна внутрішня дестабілізація, анархія, отаманщина. Дострокові вибори в Україні і посилення проросійських сил в парламенті. А далі – ревізія європейського курсу. А ще потім – повна зміна зовнішньополітичного вектору держави. В фіналі - повернення України в імперське стойло». Але сьогодні, наголосив він, «Україна є найбільш єврооптимістичною країною в Європі. І коли в окремих країнах ЄС панує євроскептицизм – нехай вони у нас вчаться, як любити Європу, як боротися за європейські цінності і як реформувати державу»¹².

Література:

Основні напрями зовнішньої політики України (м. Київ, 2 липня 1993 року) // Відомості Верховної Ради України. – 1993. - № 37 (14 вересня). – С. 942.

Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» (м. Київ, 1 липня 2010 року). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>

Основні напрями зовнішньої політики України (м. Київ, 2 липня 1993 року) // Відомості Верховної Ради України. – 1993. - № 37 (14 вересня). – С. 939.

Кучма Л. Україна – не Росія. – Москва, 2003. – С. 490.

Розмова з Богданом Гудем, директором Інституту європейської інтеграції: «Україна не повинна втягуватися в гонитву до Євросоюзу» // Львівська газета. – 2005. – 27 січня. – С. 7.

Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (2014). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984_011

12 Звернення Президента України Петра Порошенка з нагоди Дня Гідності і Свободи. 20 листопада 2016 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/zvernennya-prezidenta-ukrayini-z-nagodi-dnya-gidnosti-i-svob-38796>

Голос України. – 2014. – 17 вересня. – С. 3.

От Германии до Мальты: какие страны ЕС помогают Украине, а какие симулируют поддержку. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.eurointegration.com.ua/rus/articles/2016/10/20/7056180/>

Леви: Институты ЕС не будут работать, пока не будет политической федерализации Европы. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.eurointegration.com.ua/rus/interview/2016/10/10/7055333/>

Почти половина украинцев – за вступление в ЕС, а «безвиз» интересует меньше. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.pravda.com.ua/rus/news/2016/09/27/7121887/>

У Верховній Раді відбулися парламентські слухання на тему: «Актуальні питання зовнішньої політики України». – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://static.rada.gov.ua/zakon/new/par_sl/sl0712116.htm

Звернення Президента України Петра Порошенка з нагоди Дня Гідності і Свободи. 20 листопада 2016 р. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.president.gov.ua/news/zvernennya-prezidenta-ukrayini-z-nagodi-dnya-gidnosti-i-svob-38796>

Детінізація економічних відносин як чинник ефективності Транскордонного співробітництва

Reduction of grey economic relationships as a factor of the effectiveness of cross-border cooperation

Abstract: The article analyses the impact of shadow economic relationships and corruption, as system phenomena in Ukraine, on the effectiveness of cross-border cooperation in the context of expanding Euro-integration processes. The article suggests an algorithm for the reduction of shadow economic relationships, with the aim of enhancing the effectiveness of cross-border cooperation.

Keywords: European integration of Ukraine, cross-border cooperation, shadow economy, corruption, reduction of shadow economic relationships.

Євроінтеграційні прагнення України стали невід'ємними реаліями політичного сьогодення. Європейські орієнтири набули практичного втілення у низці дій та рішень як української держави, так і офіційних органів Євросоюзу. Євроінтеграція України має сприйматися як інструмент реалізації стратегічних цілей і завдань національного соціально-економічного, громадсько-політичного, культурно-освітнього розвитку. Найбільш складні проблеми знаходяться в економічній сфері. ЄС як інтеграційне утворення є передусім відносно однорідним економічним простором, в якому діють єдині регуляторні норми, стандарти економічної політики та поведінки суб'єктів господарювання. Україна, проголосивши прагнення стати складовою цього простору, повинна довести свою спроможність дотримуватися цих норм і стандартів, бути чинником підтримування соціально-економічної стабільності в регіоні, підвищення конкурентоспроможності цього об'єднання на міжнародній арені, джерелом нових перспектив соціально-економічного та політично-гуманітарного розвитку регіону.

Орієнтир євроінтеграції, обраний Україною та офіційно утверджений низкою документів найвищого рівня, є адекватною

відповіддю на розгортання глобалізаційних процесів та еволюцію взаємовідносин країн Європейського регіону.

Розгортання соціально-економічних перетворень в Україні, стрімке зростання відкритості її економіки та посилення конкурентної боротьби на національному та міжнародному ринках створили умови, за яких формування в Україні сучасного громадського суспільства та конкурентоспроможної економіки європейського зразка – практично єдиний шлях збереження національної політичної та суспільної ідентичності та єдності. Альтернативою може бути лише випадіння України з-поміж суб'єктів світової геополітики, фрагментація її між сферами впливу основних регіональних сил, занепад національної економіки та соціальні катаклізми.

Одна з фундаментальних причин недостатньої послідовності та результативності дій, які здійснюються Україною у сфері європейської інтеграції – незавершеність економічних реформ в Україні, несформованість відповідного економіко-правового середовища, значне відставання у рівні економічного розвитку, системна корупція і тінізація економічних відносин.

162

Подальший євроінтеграційний процес передбачає серйозні виклики, пов'язані з проведенням глибоких соціально-економічних реформ та радикальних інституційних перетворень в Україні. Базовою передумовою успішної інтеграції до ЄС слушно визнано конвергенцію рівнів економічного розвитку. Адже у разі невиконання цієї умови у процесі євроінтеграції виникають:

- а) економічні втрати для відсталих країн;
- б) фінансові трансферти з боку передових країн ЄС.

Обов'язковою вимогою «підготовки до вступу» є розвиток інститутів демократичної держави і ринкової економіки, рівня національної конкурентоспроможності і обсягу середньодушових доходів.

Регіональна складова традиційно займає важливе місце в економічній політиці ЄС. В першу чергу це стосується вирівнювання пропорцій розвитку окремих регіонів на основі їх зближення за показниками соціально-економічного розвитку та якості життя населення. Одним з ключових засобів виступає розвиток транскордонного співробітництва, спрямований на

стимулювання транскордонних конвергентних процесів.

Враховуючи активізацію євроінтеграційних зусиль України, проблематика транскордонного співробітництва, у тому числі чинників його ефективності, сьогодні набуває дедалі більшої актуальності.

Транскордонне співробітництво є важливим елементом інтеграційного процесу економіки України та здійснюється шляхом встановлення і поглиблення економічних, соціальних, науково-технічних, екологічних, культурно-освітніх та інших відносин між територіальними громадами, їх представницькими органами, місцевими органами виконавчої влади та територіальними громадами, відповідними органами влади інших держав у межах компетенції, визначеної їх національним законодавством¹.

Підвищення ефективності транскордонного співробітництва є одним із стратегічних пріоритетів є одним із стратегічних пріоритетів держави та впливає на рівень її економічної безпеки, зменшуючи диспропорції в економічному і соціальному розвитку у порівнянні з іншими державами.

Першочерговим вектором розвитку проектів транскордонного характеру є подальше поглиблення українсько-словацького транскордонного співробітництва, яке відіграє вагомую роль у стимулюванні розвитку західного регіону України. Одним із серйозних недоліків транскордонного співробітництва України і Словаччини є тінізація економічних відносин.

Всесвітній економічний форум (ВЕФ) визнав поширення тіньової економіки одним із ключових глобальних ризиків сучасного десятиліття, поряд із обмеженістю ресурсів та макроекономічною розбалансованістю. Згідно з оцінками експертів ВЕФ передумовами зростання обсягів тіньової економічної діяльності виступають недієвість глобального управління, економічна нерівність та глобалізованість світогосподарських зв'язків. Парламентська Асамблея Ради Європи назвала проблему посилення тінізації глобальних ринків основним викликом економічного розвитку

1 Транскордонне співробітництво України: стан, проблеми, перспективи: монографія – За заг. ред. І.В.Артьомова. Ужгород: Гражда, 2012, 520 с.

у період подолання кризових явищ і забезпечення стійкості світової та національних фінансових систем, а тіньову зайнятість та тінізацію фінансових потоків визнано основними проблемами тінізації економічних відносин².

Серед глобальних ризиків, які визначатимуть наше найближче майбутнє на Форумі визнано зростання транскордонної злочинності та корупції.

На міжнародному рівні Україна набула репутації надзвичайно корумпованої держави, про що свідчить її високий рейтинг за рівнем корумпованості.

Масштаби тіньового сектору в Україні, а також рівень корупції в різних її галузях сьогодні є одним із серйозних факторів, які перешкоджають успішному розвитку нашої країни, її повноправній інтеграції в світовий економічний простір та входження в ЄС.

Відома аксіома, що масштаби нелегального бізнесу прямо пов'язані з низьким рівнем добробуту основної маси населення, отже, поки економічна ситуація кардинальним чином не покращиться, збережеться і поживне середовище тіньової економіки. Перуанський вчений Ернандо де Сото писав: «Тіньова економіка є стихійна і творча реакція народу на неспроможність корумпованої держави задовольняти основні потреби зубожілих мас»³.

В Україні корупція, як показують дослідження, набула системного характеру і стала самостійною політичною силою. Для неї зараз характерними є такі риси:

- а) державна політика прямо диктується приватними інтересами осіб, які знаходяться у владі, біля влади, або здатні впливати на владу;
- б) додаткові та тіньові доходи складають основу і необхідну частину доходу чиновників;
- в) корупційна поведінка стала нормою економічної і правової культури;
- г) виконавча влада активно використовує «тіньові» форми мобілізації доходів і стимулювання⁴.

2 The Global Risks 2011, Sixth Edition team includes the following individuals from the World Economic Forum (in alphabetical order). New-York, 2011, 60 p.

3 СОТО, де Э. Иной путь. Невидимая революция в третьем мире / Э. де Сото. М.: Catallaxy, 1995, с.58.

4 Корупція і тіньова економіка: політекономічний аспект: монографія . М.В.

Тіньова економіка і корупція є складними для дослідження явищами. Це феномен, який відносно легко визначили, але неможливо точно виміряти, оскільки практично вся інформація є конфіденційною і розголошенню не підлягає.

Тіньова економіка тісно взаємопов'язана і переплетена з корупцією. В свою чергу, корупція змушує тіньову економіку залишатися в тіні, вести нелегальний бізнес, створює основу для формування нових сфер і видів тіньової економіки. Отже, тіньова економіка є фінансовою основою корупції, а корупція – фінансовою основою тіньової економіки⁵.

Тіньова економіка – це викристалізований комплекс тіньових економічних відносин, які за своїм розмахом, розгалуженістю значно переважають тіньовий сектор економіки, вони є його причиною, а він – їх наслідком.

Тіньова економіка – сукупність тіньових відносин суспільства. Згідно такого підходу, з'ясування сутності тіньової економіки полягає у розкритті сутності тіньових економічних відносин.

Тіньові економічні відносини – це особливі економічні відносини, відмінною ознакою яких є суперечність в тій чи іншій мірі діючому законодавству; ці відносини здійснюються у всіх сферах і на всіх рівнях суспільного відтворення, охоплюючи як управлінські рішення, так і діяльність з їх виконання, вони опосередковують як повністю тіньову діяльність, так і окремі дії в межах легітимної діяльності, при цьому вони можуть мати індивідуальний або груповий, стихійний або організований характер.

Тіньові економічні відносини виникають і розвиваються на основі невідповідності життєвих інтересів людей в економічній сфері її законодавчо-нормативному регулюванню з боку держави.

На сьогоднішній день CPI (Corruption Perceptions Index – індекс сприйняття корупції) України складає 29 балів із 100 можливих, що лише на 2 бали більше, ніж минулого року. Згідно оцінки Transparency International в “The Global Corruption Barometer 2016” Україна

Фоміна, В.В. Приходько, М.Г. Каптуренко та ін.; кер. авт. колективу і наук. ред. М.В. Фоміна. Донецьк: Дон НУЕТ, 2012, 333 с.

5 ЕЧМАКОВ, С.М. Теневая экономика: анализ и моделирование. М.: Финансы и статистика, 2004, 408 с.

посідає 131 місце із 176 позицій. Минулого року країна була на 130-му місці із 168 позицій⁶.

Тіньові схеми в зовнішній торгівлі продовжують існувати і розвиватися. Традиційні стимули контрабанди та маніпуляцій митною вартістю, зокрема складні митні процедури, можливості мінімізації оподаткування та корупція, доповнилися новими, непослідовна кадрова політика в ДФС підтримала хабарництво на митниці та в податковій службі. Для отримання орієнтовних оцінок тіньових обсягів експорту та імпорту використовують метод дзеркальної статистики, який дозволяє порівняти дані з різних джерел інформації щодо певного потоку товарів між країнами. Наприклад, якщо аналізувати товарний потік з України до ЄС, то за українською статистикою це буде експорт з України, а за статистикою Євросоюзу – імпорт до ЄС. Дані експорту з України можна взяти на сайті Державної служби статистики, а дані імпорту до ЄС – на сайті служби статистики ЄС Евростат. Теоретично, дані повинні бути однаковими. Але на практиці, між ними є розбіжність, яка зазвичай пояснюється наявністю контрабанди або штучним заниженням чи завищенням цін. Українські експортери, як правило, занижують експортні ціни для того, щоб залишити частку своїх коштів за кордоном та зменшити доходи з метою мінімізації податку на прибуток. Вимоги щодо обов'язкового продажу валюти, стримування обмінного курсу нижче ринкового рівня та банкрутства банків мотивують підприємців до розміщення коштів за кордоном для того, щоб не втратити їх.

Як показує дзеркальна статистика з ЄС, заниження вартості імпорту має найбільші масштаби при імпорті споживчої та інвестиційної продукції. Заниження вартості одягу та взуття становить від 50 до 80 % від ціни придбаної у європейських компаній продукції. На значні суми занижується вартість імпорту інвестиційної продукції, - зокрема машин та обладнання – на 40 %, транспортних засобів – на 25-30 %⁷.

Заниження вартості інвестиційної продукції зумовлено тим, що підприємства намагаються мінімізувати податок на прибуток, це

6 CPI 2016 [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.transparency.org.

7 Рух до Європи в тіні [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://m.dt.ua/macrolevel/ruh-do-yevropi-v-tini>

своєрідний індикатор ефективності існуючої системи оподаткування.

Наведені явища не є унікальними для України, вони спостерігаються і в країнах ЄС, однак там їх масштаби є значно меншими. Українські виробники несуть додаткові тіньові трансакційні витрати, що знижує конкурентоспроможність порівняно з європейськими колегами.

Реалізація унікальних можливостей, які вітчизняні виробники отримують завдяки імплементації угоди про асоціацію, потребує серйозних зусиль держави в напрямі створення сприятливого бізнес-середовища, а не їх імітації. Умови ведення бізнесу мають максимально сприяти його виходу з «тіні» та здійсненню зовнішньоторговельних операцій у легальний спосіб.

Для Закарпаття характерною ознакою є великі «промислові» масштаби контрабанди, як на угорській, такі на словацькій ділянках нашого кордону. Відомі випадки, коли для переправки контрабанди до Словаччини використовували навіть вертольоти. Один із гелікоптерів, що нелегально курсував через українсько-словацький кордон, розбився в листопад 2015 р., інший вдалося затримати навесні 2016 р. А кілька років тому був розкритий «міждержавний тунель» для контрабанди цигарок, наркотиків та нелегалів, електрифікований та обладнаний вагонетками.

До Угорщини контрабанду ввозять, домовившись із угорськими митниками, через офіційні пункти перетину кордону. Спецслужби Угорщини здійснюють періодичні рейди, затримуючи митників, які співпрацюють із українськими контрабандистами (влітку 2015 р. – 18 митників, восени ще 20). «Успіх» словацького та угорського напрямків забезпечує закарпатська специфіка, де є давні традиції нелегального перетину кордону, а місцеві «князьки» контролюють багатьох прикордонників та митників (як з української, так і з ЄСівської сторони).⁸

Контрабандні цигарки в якості дипломатичного вантажу намагався перевезти з України через угорський кордон чоловік

8 Фінансові таємниці контрабандного тунелю під українсько-словацьким кордоном [Електронний ресурс] – Режим доступу:<http://karpatnews.in.ua/news/57775-finansovi-taiemnytsi-kontrabandnoho-tuneliu-pid-ukrainsko-slovatskym-kordonom-foto-video.htm>

першого секретаря Посольства України у Словаччині Оксани Ліщишин. Після отримання дозволу МЗС України на огляд автомобіля з дипломатичними номерами митники виявили і вилучили контрабанду (майже 60 тисяч пачок цигарок) та транспортний засіб загальною вартістю понад 880 тисяч гривень. Пізніше було встановлено, що Сергій Ліщишин, використовуючи «дипломатичне прикриття», здійснив через кордон десятки рейсів із, напевно, контрабандною метою. Гучний скандал навколо «дипломатичної» контрабанди закінчився відкликанням О. Ліщишин в Київ, президент звільнив О. Гаваші, посла України в Словаччині, але корупційна система, яка і далі панує в Україні, перемогла здоровий глузд: «дипломатів» не покарано, правосуддя «здійснено» на їхню користь⁹.

Детінізація економіки в Україні стримується низкою проблем, які негативно позначаються на показниках економічного розвитку країни в цілому. Це, зокрема:

- значне податкове навантаження на корпоративний сектор на тлі високої вартості залучення кредитних ресурсів;
- несприятлива зовнішньоекономічна кон'юнктура на ключових товарних ринках товарного експорту;
- скорочення внутрішнього попиту на вітчизняну продукцію, зростання витрат на імпортну сировину та матеріали через девальвацію національної валюти;
- наявність значних інвестиційних ризиків;
- загострення міжнародних відносин із Російською Федерацією, як країною – основним торгівельним партнером, втрата Україною її ринків;
- руйнування та зупинка виробничих потужностей, розрив логістичних зв'язків, а також зростання економічної контрабанди, що стали наслідками утворення територій, непідконтрольних владі у ході збройного конфлікту на сході України.

Підсумовуючи наведене, слід визнати, що процес детінізації економіки буде набувати належної результативності лише за умови формування державою стабільних, сприятливих умов

9 Контрабанда в законі [Електронний ресурс] –Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2016/09/21/7054839/>

для ведення бізнесу, у тому числі, шляхом розбудови такого інституційного середовища, тіньова діяльність для якого б стала неефективною.

Транскордонне співробітництво з ЄС виступає важливою ланкою європейської інтеграції України. Ключовим його завданням є зближення рівнів економічного розвитку прикордонних регіонів, розташованих по різні боки кордону, на основі поширення конвергентних процесів. У сучасних умовах стимулювання транскордонної конвергенції між Україною та ЄС має спрямовуватися насамперед на удосконалення інституційного середовища в межах відповідних транскордонних регіонів. Одним із найважливіших недоліків транскордонної співпраці є тінізація економічних відносин, яка проявляється на всіх рівнях фінансово-економічних відносин, у всіх сферах життєдіяльності суспільства, проникає в усі складові соціально-економічного розвитку.

Низька ефективність транскордонної співпраці пов'язана з системною тінізацією та корупцією в Україні.

Алгоритм успішної протидії з боку держави і суспільства корупції та тіньовим економічним відносинам:

- 1) легітимна еліта суспільства і держави;
- 2) ідеали і моральні установки, адекватні стану суспільства і його прогресивному розвитку, повинні насаджуватися у суспільну свідомість;
- 3) оздоровлення прозорих відносин суспільства, в тому числі у сфері економіки, надання їм потужного імпульсу стійкого прогресивного розвитку;
- 4) реформування нормативно-правової бази держави під кутом зору приведення її у відповідність з ідеалами та моральними установками, з одного боку, і реальними життєвими, в тому числі економічними, з іншого;
- 5) ослаблення тіньової сфери суспільства, тіньової сфери економіки;
- 6) ослаблення тіньових еліт і тіньових центрів влади;
- 7) ліквідація коренів тіньових і кримінальних сфер життєдіяльності суспільства, в тому числі і економічної.

Література:

- ЕЧМАКОВ, С.М. Теневая экономика: анализ и моделирование. М.: Финансы и статистика, 2004, 408 с.
- Корупція і тіньова економіка: політекономічний аспект: монографія . М.В. Фоміна, В.В. Приходько, М.Г. Каптуренко та ін. Донецьк: Дон НУЕТ, 2012, 333 с.
- СОТО, де Э. Иной путь. Невидимая революция в третьем мире / Э. де Сото. М.: Catallaxy, 1995, 249 с.
- Транскордонне співробітництво України: стан, проблеми, перспективи: монографія – За заг. ред. І.В.Артюмова. Ужгород: Гражда, 2012, 520 с.
- The Global Risks 2011, Sixth Edition team includes the following individuals from the World Economic Forum (in alphabetical order). New-York, 2011, 60 p.
- Фінансові таємниці контрабандного тунелю під українсько-словацьким кордоном [Електронний ресурс] – Режим доступу:<http://karpatnews.in.ua/news/57775-finansovitaiemnytsi-kontrabandnoho-tuneliu-pid-ukrainsko-slovatskym-kordonom-foto-video.htm>
- Контрабанда в законі [Електронний ресурс] –Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2016/09/21/7054839/>
- Рух до Європи в тіні [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://m.dt.ua/macrolevel/ruh-do-yevropi-v-tini>
- СРІ 2016 [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.transparency.org.

Практичні рекомендації суб'єктам як компонент реалізації проекту транскордонного співробітництва

Practical recommendations for subjects as a component of realization of cross-border cooperation

Abstract: The article proves that for successful implementation of the social system information received on the development of contemporary cross-border processes, including the CBC, the most important is the preparation and implementation of practical recommendations with optimization of cross-border processes (cross-border cooperation). At the same time the paper emphasizes the Concept of cross-border cooperation in the new Eastern border of the European Union, which was developed for the Brussels Center New York institute "East-West" in 2006, proposed the following practical recommendations for business management at different levels.

171

Keywords: European Union, cross-border cooperation, cross-border statistics, sociological studies, European integration.

Отримати адекватну, релевантну і вичерпну інформацію – це тільки частина роботи із імплементації результатів соціологічних досліджень транскордонного співробітництва.

Інша її частина полягає в тому, щоб:

- препарувати отриману інформацію, надати їй зручну для користувача форму;
- донести в прийнятний спосіб цю інформацію до суб'єктів управління транскордонним співробітництвом та переконати їх у необхідності її практичного використання;
- чітко градувати поставлені практичні завдання у часовому вимірі: коротко-, середньо- і довгостроковому.

Ці вимоги в найбільш загальному вигляді стосуються підготовки та реалізації практичних рекомендацій з оптимізації

транскордонних процесів (транскордонного співробітництва). Їх належне дотримання робить ці рекомендації по-справжньому важливими і дійовими¹.

Цей висновок підтверджується багатьма прикладами.

Скажімо, в Концепції розвитку транскордонного співробітництва на новому Східному кордоні Європейського Союзу, що була розроблена для Брюссельського центру Нью-Йоркського інституту «Схід-Захід» у 2006 році, запропоновані такі практичні рекомендації для суб'єктів управління різного рівня:

Європейській комісії, європейському парламенту, європейському економічному і соціальному комітету, комітету регіонів:

- При здійсненні нової східної політики Євросоюзу в належній мірі повинні враховуватися як соціально-економічні реалії, так і геополітичні, цивілізаційні, соціально-психологічні чинники, які істотно впливають на процеси транскордонної комунікації на новому східному кордоні ЄС.
- При дотриманні загальних принципів нової східної політики, уникаючи уніфікації і шаблонізації підходів, ухвалення некоректних політичних рішень слід прагнути до максимально можливого врахування значних відмінностей, специфіки транскордонних процесів на кордоні ЄС з Україною, Білоруссю, Росією. Для цього необхідно виробити системну методологію і методику порівняльного аналізу і на їх основі - налагодити моніторинг транскордонних потоків на різних ділянках нового східного кордону ЄС².
- Проголошені Європейським Союзом амбітні плани щодо транскордонного співробітництва з новими сусідами (сприяння поступальному економічному і соціальному розвитку прикордоння Європи, зокрема шляхом залучення економіки прикордонних регіонів «сусідів» до європейських ринків; спільне вирішення проблем охорони навколишнього середовища, охорони здоров'я,

1 Attitudes towards European Union Enlargement [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm.

2 Пелін О.В. Комбіновані методи дослідження соціальних проблем Карпатського євро регіону / Пелін О.В. – Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. – 2013. - Вип.59-60. - С.192-196.

організованої злочинності; забезпечення ефективності і безпеки кордонів, включаючи боротьбу проти нелегальної міграції; сприяння людським контактам на прикордонні) повинні підкріплюватися достатніми фінансовими ресурсами. Інакше їх практична реалізація може опинитися під загрозою.

- Слід підвищувати ефективність використання вже виділених коштів. Аналіз показує, що це можна зробити, по-перше, шляхом кращої координації існуючих програм фінансової допомоги, по-друге, більш якісної підготовки і продуманої селекції проектів, що фінансуються, по-третє, спрощенням процедур, максимально можливою «розбюрократизованістю» ухвалення рішень про виділення фінансової допомоги при забезпеченні належного контролю за подальшим цільовим використанням коштів, що надаються.
- У найчутливішому питанні - контактах жителів прикордонних територій після введення візового режиму Європейським Союзом по можливості повинна бути знайдена формула мінімізації його негативних наслідків для ТКС. Ця формула може включати: 1) оптимізацію роботи консульських установ країн ЄС, перш за все нових його членів, робота яких викликає чимало нарікань з боку громадян східноєвропейських держав; 2) лібералізацію в отриманні багаторазових і довгострокових віз для окремих категорій громадян (людей, що мають у зарубіжному прикордонні близьких родичів, діячів культури, науки, студентів, бізнесменів і т.п.).
- Для раціонального використання фінансових ресурсів на новому Східному кордоні, а також для апробації, відпрацювання нових механізмів співпраці, у тому числі і у візових питаннях, було б доцільно визначити найбільш підготовлені території - свого роду «експериментальні лабораторії». Успішні результати транскордонної співпраці на цих територіях були б демонстрацією перспектив, «візитною картою» ТКС. З іншого боку, вирішення проблем, які виникли, дозволили б уникнути можливих помилок суб'єктів транскордонного співробітництва на інших прикордонних територіях³.

3 Eurobarometr [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm.

- Доцільним є проведення за ініціативою і підєгідою Європейського Союзу Форуму транскордонного співробітництва, на якому разом з представниками ЄС взяли б участь функціонери національних урядів держав - нових членів ЄС, а також України, Білорусі, Росії, члени національних парламентів від прикордонних територій, керівники прикордонних регіонів, а також експерти. На такому Форумі могли б бути розглянуті стратегія й актуальні питання ТКС, проведено обмін досвідом, отримала б політичний імпульс сама ідея розширення й інтенсифікації транскордонного співробітництва на новому східному кордоні ЄС.

Центральним органам влади держав – нових членів Європейського Союзу необхідно:

- Після отримання статусу повноправних членів Європейського Союзу активніше домагатися в його інститутах ухвалення рішень, спрямованих на розширення і поглиблення транскордонних процесів на новому східному кордоні співтовариства, створення нових ефективних фінансових інструментів. Більше координувати свої зусилля в цьому напрямі, у тому числі з використанням регіональних об'єднань (таких, наприклад, як Вишеградська четвірка).
- Всіляко підтримувати, в тому числі фінансово, зусилля місцевих органів влади прикордонних зі східноєвропейськими країнами регіонів з розроблення спільних концепцій соціально-економічного розвитку, облаштування кордонів, вирішення екологічних проблем, розвитку гуманітарних зв'язків.
Центральним органам влади східноєвропейських держав:
- Завершити формування законодавчої і нормативно-правової системи транскордонної співпраці й організаційних механізмів її реалізації, формування ефективних форм і методів державної підтримки транскордонних зв'язків, виходячи із загально визнаних європейських стандартів.
- Чітко визначити правову основу і рамки участі місцевих органів державної влади, самоврядування і територіальних общин у системі міжнародної співпраці, забезпечивши підвищення рівня компетенції регіонів у зовнішніх зв'язках за європейською аналогією.
- У питаннях державного регулювання транскордонного співробіт-

ництва не допускати підміни регіональних і муніципальних органів влади, дріб'язкової опіки, паралелізму в діяльності.

- Забезпечити ефективний контроль за реалізацією державних програм розвитку транскордонного співробітництва, які визначають його стратегічні цілі і тактичні завдання, механізми управління і етапи реалізації. При потребі вносити в ці програми необхідні зміни.
- Синхронізувати ці програми з внутрідержавними економічними і соціальними проектами, які спрямовані, зокрема, на вирівнювання рівнів розвитку прикордонних регіонів.
- Забезпечити конкретність і результативність роботи двосторонніх міжурядових інститутів з питань транскордонного співробітництва.

Регіональним і місцевим органам влади прикордонних територій потрібно:

- Підтримувати ініціативи щодо налагодження взаємовигідного і плідного білатерального або багатостороннього транскордонного співробітництва, що виходять від різних суб'єктів економічного, політичного, суспільного життя регіонів.
- Прагнути розроблення концепцій економічного і соціального розвитку прикордонних територій як основи для спільних проектних пропозицій структурним фундаціям ЄС та іншим донорським організаціям.
- Сприяти створенню різноманітних інститутів транскордонного співробітництва, таких, як агентства регіонального розвитку, європейські інформаційні центри і т.п. і налаштування їх спільної конструктивної роботи.
- Активізувати діяльність органів місцевого самоврядування східноєвропейських територій, забезпечивши їх достатню незалежність від державних структур у питанні транскордонної співпраці.
- Вирішуючи загальні економічні і соціальні проблеми, постійно приділяти увагу створенню інститутів громадянського суспільства на прикордонних територіях як необхідної передумови демократизації суспільного життя регіонів, ефективного розвитку транскордонного співробітництва.
- Забезпечити виділення в місцевих бюджетах коштів для спільного фінансування проектів, представлених на розгляд ЄС.

Відрядно, що, дякуючи своїй релевантності і конкретності, абсолютна більшість із запропонованих практичних рекомендацій у тій чи іншій мірі або імплементована, або знаходиться у стадії практичної реалізації.

Соціологічні рекомендації для галузевих сфер науки і практики Варто навести ще один приклад підготовки практичних рекомендацій з прикладної проблеми аналізу ДТП. Важливою передумовою проведення системного дослідження та оптимізації управління сучасними транскордонними процесами є якісна статистична інформація.⁴ На жаль, така інформація є в наявності далеко не завжди.

Для оптимізації транскордонної статистики прикордонних регіонів Польщі, Словаччини, Угорщини, Румунії, України і Молдови партнерами та експертами за результатами реалізації проекту «Краще знання – краща співпраця» Вишеградського фонду були вироблені «Практичні рекомендації з удосконалення теорії і практики транскордонної статистики»⁵.

176

Ці Рекомендації адресовані центральним і регіональним органам державної влади, зокрема статистичній службі, органам місцевого самоврядування, суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності, учасникам транскордонного співробітництва та іншим користувачам статистичної інформації. Важливим є те, що вони були обговорені та схвалені на спеціальному засіданні, присвяченому проблемам транскордонної статистики, 59-го Всесвітнього статистичного конгресу (КНР, Гонконг, серпень 2013 року).

Довгострокові практичні рекомендації:

- зусилля державних інституцій і органів місцевого самоврядування, найперше органів офіційної статистики, фахівців із теорії і практики статистики повинні бути спрямовані на те, щоб статистика транскордонних процесів, євро регіональна статистика стала органічною і невід'ємною частиною спільної інформаційної системи, що формується Європейським Союзом та країнами –

4 Стегній О.Г. Методологічні складності крос-культурних досліджень / Стегній О.Г. // Український соціум. – 2013. - №2 (45). – С. 99 – 112.

5 Summary of the Hungarian-Ukrainian Case Study [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.tarki.hu/en/>.

- учасницями Програми Східного партнерства⁶;
- для цього слід продовжити роботу з трансформації статистичних систем обліку транскордонних процесів країн-учасниць Програми Східного партнерства у напрямі гармонізації із європейською статистичною системою.
- Середньострокові і короткострокові рекомендації⁷:
- органам офіційної статистики послідовно вирішувати методологічні й організаційні проблеми синхронізації діяльності статистичних офісів прикордонних територій, найперше в частині нормативно-правової адаптації транскордонної статистики України та Молдови до стандартів Європейського Союзу;
 - створити у прикордонних регіонах міжнародні Центри транскордонної статистики як інституції спільного аналізу актуальних і прогностичних проблем кількісної оцінки транскордонних процесів, обміну досвідом статистичного сервісу суб'єктів підприємницької діяльності, а також органів державної влади та місцевого самоврядування. Для цього використати позитивний досвід роботи Центру транскордонної статистики, який працює при Статистичному офісі Підкарпатського воєводства в м. Жешув (Польща)⁸;
 - сформувати двосторонні та багатосторонні інформаційні кластери з транскордонної статистики, використавши позитивний досвід роботи польських та українських експертів зі створення Scientific Informational-Statistical Cross-Border Cluster «Infostat Ukraine-Poland»;
 - приділяти належну увагу підготовці та перепідготовці висококваліфікованих кадрів для потреб статистичних органів прикордонних регіонів. З цією метою рекомендувати до впровадження в навчальний процес вищих навчальних закладів (зокрема економічних факультетів та факультетів міжнародних відносин) прикордонних регіонів Польщі, Словаччини, Угорщини,

6 Hjelle L., Ziegler D. *Personality Theories* / Hjelle L., Ziegler D. B.: McGraw-Hill Inc., 1992. – 467 p.

7 Практичні рекомендації з удосконалення теорії і практики транскордонної статистики // *Оптимізація транскордонної статистики. Збірник наукових праць. Відповідальні редактори: Йозеф Оленські, Марек Чьєрпяль-Волян, Ян Цупер, Василь Симчера.* – Ужгород: ІТС, 2014.

8 *Social Diagnosis* / Edited by Janusz Chapinski, Tomasz Panek. – Warsaw: The Council for Social Monitoring, 2008. - 246 p.

Румунії та України і Молдови навчально-методичний пакет із транскордонної статистики, підготовлений експертами проекту «Краще знання – краща співпраця»⁹.

Співробітництво між зазначеними країнами з розроблення проблем транскордонної статистики рекомендується зосередити на таких напрямках:

- окреслення сфер досліджень, зважаючи на основні явища, що відбуваються в прикордонних районах, у тому числі особливості і відмінності на рівні соціально-економічного розвитку того чи іншого регіону;
- стандартизація методів і форм моніторингу та досліджень;
- поширення результатів опитувань – на місцевому, регіональному, національному та міжнародному рівнях (мікро-мезо-макро-інтер).

Спільнуроботу з розбудови когерентної системи транскордонної статистики варто вести за такими основними напрямками.

1. Визначення специфічності і створення типології пунктів перетину кордону:

- уточнення факторів, що визначають інтенсивність прикордонного руху (наприклад, тип дороги, яка веде до пункту перетину кордону, кількість смуг, інфраструктура, розмір міст);
- використання обладнання для автоматичного вимірювання трафіку (співпраця з Генеральною дирекцією національних доріг та автострад, державними установами та органами місцевого самоврядування, AGH).

2. Визначення специфічності і створення типології прикордонних регіонів:

- специфікація найважливіших ендо- та екзогенних факторів, що впливають на економіку та регіональний розвиток (підприємництво, ринок праці, прикордонна торгівля, курси валют, рівні цін, охорона навколишнього середовища, умови життя, міграція, туризм і т.д.)¹⁰;

9 Українське суспільство 1992-2013. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг / За ред. д.ек.н. В.Ворони, д.соц.н. М. Шульги. – К.: Інститут соціології НАН України, 2013. - 566 с.

10 Токар П. Нові реалії сучасних кордонів/ Токар П. – Ужгород: КП «Ужгородська

- інвентаризація інформаційних ресурсів офіційної статистики;
- запровадження комплексної системи вибіркового дослідження, поєднуючи інформацію з адміністративних реєстрів і вибіркового досліджень.

3. Використання екстрастатистичних джерел інформації,

таких, як:

- дані операторів мобільного зв'язку;
- дані про повітряне сполучення, залізничні перевезення;
- дані бюро подорожей;
- дані регіональних служб – дозволи на роботу, видані для іноземців;
- дані агентств, що допомагають у працевлаштуванні громадян за кордоном іноземними роботодавцями;
- іноземні адміністративні джерела (Registration Scheme у Великобританії, система соціального страхування, Personal Public Service в Ірландії).

4. Просторове моделювання соціально-економічних явищ

у прикордонних районах:

- просторові моделі (моделі просторових помилок, моделі просторових затримок) дозволяють відстежувати попит і пропозиції явищ у часі і просторі. Вони дозволяють виявляти, чи є дифузія, обмін, взаємодія – чи можуть інші регіони «заразитися» або локальні зміни є відповіддю на зовнішні потрясіння;
- важаючи на розташування і сусідство, можна оцінити досить точно і всебічно позицію дослідженої територіальної одиниці порівняно з іншою – чи, наприклад, це «острів» серед інших, чи частина у складі більшої територіальної структури.

Головною метою майбутньої спільної роботи з розроблення проблем транскордонної статистики має бути створення методичної, інформаційної та ІТ-основи для аналізу, синтезу, моделювання та проектування соціально-економічних процесів у прикордонних районах¹¹.

міська друкарня», 2008. – 317 с.

11 Исакова Н., Красовская О., Грига В., Велтер Ф., Смоллбоун Д. Перспективы развития предпринимательства и трансграничное сотрудничество: анализ взаимовлияния на примере западноукраинских областей / Исакова Н.,

Конкретними цілями цієї роботи повинні стати:

- розроблення методології обстежень транскордонних районів;
- створення інформаційних ресурсів, що стосуються прикордонних районів;
- визначення областей прикордонного співробітництва за темами і розмірами потоків;
- створення бази даних кращих практик прикордонного співробітництва;
- виявлення потенціалів, розділених кордонами;
- надання інтегрованих джерел інформації для місцевих і регіональних властей.

Рекомендованою тематичною структурою майбутніх теоретичних і практичних розробок із транскордонної статистики може бути:

а) делімітація прикордонних районів на основі наявних у даний час показників у таких сферах:

- інфраструктура;
- просторовий розвиток;
- ринок праці;
- послуги;
- мобільність населення;
- безпека;

б) визначення об'єктів і районів, які стимулюють транскордонне співробітництво;

в) проведення додаткового опитування у вигляді анкет, які мають бути заповнені представниками місцевих органів влади, інтерв'ю і поглиблених тематичних досліджень.

Основними очікуваними результатами цієї роботи повинні стати:

- типологія спільнот з урахуванням використання ступеня наближеності до кордону;
- різноманітність спільнот з урахуванням рівня залученості до транскордонних ініціатив;
- визначення кращих практик транскордонного співробітництва;
- визначення потенційних областей і тем для співробітництва;

- зіставлення прикордонних районів з транскордонними функціональними територіями (вже існуючими або потенційними). Основними продуктами спільних розробок будуть:
- бази даних транскордонних регіонів, зокрема кластери транскордонної статистики;
- набір карт, що показують спектр та інтенсивність співробітництва;
- аналіз транскордонного співробітництва та рекомендації щодо його розвитку.

Висновки. За наявності необхідних передумов: інноваційного методологічного продукту (зокрема індексних і емпірично-соціологічних досліджень), правильного алгоритму імплементації та достатнього експертного потенціалу - головним завданням стає забезпечення організації та проведення системного (коротко-, середньо- та довгострокового) моніторингу транскордонного співробітництва на новому Східному кордоні в цілому і в окремих його сегментах зокрема.

При цьому повинен бути вироблений коректний алгоритм проведення моніторингу.

181

Для успішної соціальної імплементації отриманої системної інформації про розвиток сучасних транскордонних процесів, зокрема ТКС, дуже важливою є підготовка та реалізація практичних рекомендацій з оптимізації транскордонних процесів (транскордонного співробітництва). Щоб ці рекомендації були по-справжньому важливими і дійовими, вони повинні відповідати певним вимогам:

- 1) бути здатними своїм змістовим наповненням переконати користувача в їх важливості і потребності;
- 2) формулюватися у зручній та доступній для користувача формі;
- 3) бути донесеними до уваги користувача у прийнятний для нього спосіб;
- 4) бути градуйованими у часовому вимірі: коротко-, середньо- і довгостроковому.

Література:

Исакова Н., Красовская О., Грига В., Велтер Ф., Смоллбуон Д.

Перспективы развития предпринимательства и трансграничное

сотрудничество: анализ взаимовлияния на примере западноукраинских областей / Исакова Н., Красовская О., Грига В., Велтер Ф., Смоллбоун Д.– Социология: теория, методы, маркетинг. – 2008. - №2.- С. 151-164.

Кордонне дослідження 2011. - [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.ariosz.hu/>.

Пелін О.В. Комбіновані методи дослідження соціальних проблем Карпатського євро регіону / Пелін О.В. – Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. – 2013. - Вип.59-60. - С.192-196.

Практичні рекомендації з удосконалення теорії і практики транскордонної статистики // Оптимізація транскордонної статистики. Збірник наукових праць. Відповідальні редактори: Йозеф Оленські, Марек Чьєрпяль-Волян, Ян Цупер, Василь Симчера. – Ужгород: ІТС, 2014.

Стегній О.Г. Методологічні складності крос-культурних досліджень / Стегній О.Г. // Український соціум. – 2013. - №2 (45). – С. 99 – 112.

182

Токар П. Нові реалії сучасних кордонів/ Токар П. – Ужгород: КП «Ужгородська міська друкарня», 2008. – 317 с.

Українське суспільство 1992-2013. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг / За ред. д.ек.н. В.Ворони, д.соц.н. М.Шульги. – К.: Інститут соціології НАН України, 2013. - 566 с.

Attitudes towards European Union Enlargement [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm.

Eurobarometr [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm.

Hjelle L., Ziegler D. Personality Theories / Hjelle L., Ziegler D. B.: McGraw-Hill Inc., 1992. – 467 p.

Social Diagnosis / Edited by Janusz Chapinski, Tomasz Panek. – Warsaw: The Council for Social Monitoring, 2008. - 246 p.

Summary of the Hungarian-Ukrainian Case Study [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.tarki.hu/en/>.

Баренцева Регіональна рада: двадцятирічний досвід діяльності

Barents Regional Council: twenty years of experience

Abstract: This article covers the basic principles of the Barents Regional Council activity, the structure and mechanism of regulation of this organization. Also disclosed positive results and benefits of regional cooperation as a whole, and particularly in the case of the northern countries, who have gained a great prospects of joining the Barents Regional Council.

Keywords: regional cooperation, cross border relations, Barents Regional Council, Barents region

Перш за все, на мою думку, транскордонна співпраця між країнами – це запорука успішного та ефективного розвитку цих держав в різноманітних сферах життя: економіка, інвестиції, екологія, обмін культурами та традиціями та багато іншого. Я впевнена, що держави, які мають щось спільне між собою чи це кордони, чи однакові інтереси та цілі, чи схоже бачення майбутнього своєї країни повинні працювати разом для інтенсифікації та оптимізації своїх дій. Така співпраця навіть на регіональному рівні дає величезні перспективи як для самих держав чи її інститутів, так і, що не менш важливо, для населення цих регіонів: вона покращує рівень їхнього життя, розширює можливості для подальшого розвитку, деякою мірою змінює їх світогляд, зближуючи різні народи задля досягнення єдиної поставленої мети.

Метою моєї доповіді є розкрити основні принципи роботи та перспективи, які відкрили перед собою країни та регіони, що вступили до Баренцевої Регіональної ради. Хотілося б розпочати свою доповідь з історії створення та основних засад діяльності Баренцевої Регіональної ради. Вона була створена у той же час, коли і Баренцева Євроарктична рада у 1993 році шляхом підписання Киркенеської декларації, де регіональні представники, разом з

корінними народами підписали протокол про співпрацю, яким і була започаткована дана організація. Основна мета Баренцевої регіональної ради – це підтримка і сприяння співпраці та розвитку в Баренцевому регіоні.¹

Баренцев Регіональна Рада об'єднує керівників адміністративних одиниць, що формують Баренцевий регіон, а також представників корінних народів в північних районах Фінляндії, Норвегії та Швеції і північному заході Росії.

Баренцев регіон включає в себе наступних членів:

- в Фінляндії: провінції Кайнуу, Лапландія і Регіон Оулу, Північній Карелія;
 - в Норвегії: губернії Фінмарк, Нордланд і Тромс
 - в Росії: республіки Архангельськ, Карелія, Комі, Мурманській і Ненецьк.
 - в Швеції: губернії Норрботтен і Вестерботтен
- Корінні народи в Баренцевому регіоні представлені
- Самі (в Норвегії, Швеції, Фінляндії та Росії)
 - Ненецький (в Росії)
 - Вепси (в Росії)

184

Щодо основних принципів діяльності Баренцевої Регіональної ради, то варто зауважити, що головування у Раді здійснюється на демократичних принципах. На період дворічної ротації у Раді головує один із регіонів.²

На сьогодні в Баренцевій регіональній раді головує регіон Кайнуу, Фінляндія, який перейняв естафету від Архангельської області (Росія) 14 жовтня 2015 року. Кайнуу очолить Баренцеву Регіональну раду протягом двох років.

За словами нового голови Баренцевої Регіональної Ради, представника провінції Кайнуу, Тімо Корхонена, новий етап співпраці Баренцевого регіону сфокусований на підвищення транскордонної мобільності населення та туристичної привабливості регіонів, розвитку інвестиційного потенціалу Арктики, транспорту та

1 Електронний ресурс: Режим доступу - <http://www.barentsinfo.org/Barents-region/Cooperation>

2 Електронний ресурс: THE BARENTS REGIONAL COUNCIL. Режим доступу - <http://www.barentscooperation.org/en/Barents-Regional-Council>

логістики. Радою вже розроблені та діють програми прикордонного співробітництва такі як «Коларктик» та «Карелія», які є основними фінансовими інструментами Баренцевого співробітництва.³

Регіональна рада розробляє так звану «Баренцеву програму співпраці», де визначені пріоритетні напрямки роботи. До Програми входять проекти за такими основними напрямками: розвиток промисловості і інфраструктури, підвищення кваліфікації кадрів та підвищення рівня освіти, охорона навколишнього середовища та охорона здоров'я, добробут і культура, корінні народи.

Основна увага в стратегії Баренцева 2010 року була приділена галузевим програмам, які були строго зорієнтовані на потенціал природних ресурсів в регіоні. Були запущені програми шести секторів: програми сектора по лісовому господарству, програми сектора з видобутку корисних копалин, програми сектора по нафті і газу, програми сектору туризму, програми сектора логістики та програми сектора вищої освіти. Конкретний регіон займає провідну роль в кожній програмі. Програма Баренц 2014-2018, була прийнята Регіональною радою 2 червня 2013 року.

З метою поглиблення співпраці в Регіональній раді діють робочі групи з пріоритетних напрямів роботи. Існує всього десять робочих груп, підзвітних Баренцевій регіональній раді:

1) три регіональних тематичних робочі групи з питань навколишнього середовища, інвестицій та економічного співробітництва, а також транспорту і логістики.

2) Спільна робоча група корінних народів, створена на постійній основі і має консультативний характер.

3) Шість спільних робочих груп Баренцевої евро арктичної та регіональної ради а саме: з питань (культури, охорони здоров'я і пов'язаних з ними соціальних питань, освіти та наукових досліджень, енергетики, туризму та молоді)⁴

Баренцевий регіональний комітет

3 Електронний ресурс: Міжрегіональні новини України і світу. Режим доступу - <http://mn24.com.ua/2015/10/14/golovuvannya-v-barencevomu-regionalnomu-radi-perejshlo-do-finlyandi%D1%97.html>

4 Електронний ресурс: THE BARENTS REGIONAL COUNCIL. Режим доступу - <http://www.barentscooperation.org/en/Barents-Regional-Council>

Регіональний комітет Баренцева є форумом для державних службовців з країн-членів і представників корінних народів. Комітет відповідає за підготовку засідань регіональної ради. Та реалізує прийняті нею рішення.

Регіональний комітет регулярно збирається для обговорення питань багатостороннього характеру.⁵

Отже, можна зробити висновок, що Регіональна Рада Баренцева - це організація, створена для посилення співпраці між країнами Євроарктичного регіону у різноманітних напрямках. Також можна з впевненістю сказати, що за 20 років своєї діяльності Регіональна рада Баренцева зуміла своїми зусиллями згуртувати відповідні регіони для спільної роботи, створила певну структуру своєї організації (комітет та робочі групи), які несуть відповідальність за розвиток і процвітання кооперації в різних сферах діяльності. Робота Регіональної ради Баренцева є ефективною, адже програми співпраці з кожним роком удосконалюються та покращують співробітництво у цьому регіоні. Завдяки тісній співпраці країн Баренцевий регіон процвітає: будуються нові школи та лікарні, зростає туристична та інвестиційна привабливість регіону, покращується рівень економіки, зростає кількість наукових розробок і ін. Я вважаю, що в подальшому система, яку розробила Баренцева Регіональна рада без сумнівів може стати прототипом для України, Словаччини та Норвегії, які лише розпочинають свою програму кооперації «Через інновації – до ефективного співробітництва».

5 Електронний ресурс: THE BARENTS REGIONAL COMMITTEE. Режим доступу: <http://www.barentscooperation.org/en/Barents-Regional-Council/Regional-Committee>

Ефективність роботи українських контрольно-пропускних пунктів на кордоні зі Словаччиною

The efficiency of the Ukrainian checkpoints at the border with Slovakia

Abstract: The article analyzes the state of organization two border checkpoint between Ukraine and Slovakia (checkpoint Uzhgorod and checkpoint Malyj Bereznyj). The evaluation of existing border checkpoint on the main most important aspects, identifies the main categories of persons traveling. In the context of the characteristics of travelers analyzed residence, age, sex, occupation, country of destination, purpose of travel of citizens. In the study situation with border checkpoint assessed: the time required to cross the border; level of communication, efficiency of work of employees of Ukrainian frontier services; a situation is with a bribery; level of the infrastructural and informative providing of Ukrainian part of frontier transition; changes and suggestions in relation to the improvement of efficiency of work of check-points.

Keywords: checkpoint, efficiency, border, communication.

Україна та Словаччина протягом багатьох років прагнуть створити цивілізований європейський кордон з надійними та ефективними контрольно-пропускними пунктами. Ці пункти перетину призначені як для надійної охорони державних кордонів, так і для організації руху подорожуючих. Відповідно, комплексна та добре налагоджена інфраструктура контрольно-пропускних пунктів є запорукою ефективності їх роботи. Зважаючи на це, дослідження ефективності роботи пунктів перетину кордонів є важливим для розуміння та вирішення проблем в даній сфері.

Соціологічне дослідження щодо стану забезпечення перетину кордону на двох КПП між Україною та Словаччиною (КПП Ужгород та КПП Малий Березний) проводилось у листопаді - грудні 2016 р. Подорожуючих, які перетинають кордон України із Словаччиною, запитали про їхню оцінку роботи існуючих пунктів перетину

кордону за основними найбільш значущими аспектами, також було визначено основні категорії осіб, що подорожують.

1 Характеристика осіб, що перетинають КПП між Україною та Словаччиною (КПП Ужгород та КПП Малий Березний).

Законодавством України визначено два автомобільних пункти пропуску через державний кордон між Україною та Словацькою Республікою, це, зокрема, КПП Ужгород (пункт пропуску на суміжній території Вишне Немецьке) та КПП Малий Березний (пункт пропуску на суміжній території Убля)¹. Нормами законодавства визначено, що КПП Малий Березний може перетинати вантажний та пасажирський транспорт до 3,5 т з огляду на технічні можливості пункту, КПП Ужгород - вантажний та пасажирський транспорт без обмежень за вантажопідйомністю.

В ході соціологічного дослідження опитано 304 подорожуючих, з них на КПП Ужгород – 194 особи, і на КПП Малий Березний – 110 осіб.

Виявлено, що найбільша питома вага подорожуючих, які перетинають вказані пункти пропуску кордону, належить мешканцям України (на КПП Ужгород 75,3 відсотки всіх подорожуючих, а на КПП Малий Березний – 56,4 відсотки).

Опитування показало, що більшість респондентів при виборі країни призначення вказали Словаччину в обох пунктах пропуску. На КПП Ужгород близько 80,4 відсотки подорожують до Словаччини, а на КПП Малий Березний – 89,1 відсотки. Те, що на КПП Малий Березний більша частка опитуваних подорожує до Словаччини обумовлюється наявністю родинних зв'язків між територіями.

Більша частка респондентів на двох пунктах пропуску зазначила, що подорожує з метою здійснення власної діяльності (торгівля, шопінг), а саме, це 30,9 відсотки в КПП Ужгород та 46,4 відсотки в КПП Малий Березний.

Основні характеристики опитуваних (стать, вік, освіта, рід занять).

Серед опитуваних респондентів на КПП Ужгород відмічено 83,5 відсотки чоловіків та 16,5 відсотки жінок. А на КПП Малий Березний

1 Перелік пунктів пропуску через державний кордон України [Електронний ресурс]. [01.04.2017]. Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ST000909.html

– 76,4 відсотки чоловіків, 23,6 відсотки жінок. Перевага питомої ваги чоловіків порівняно із жінками в загальній кількості подорожуючих пов'язана із тим, що вказані пункти пропуску кордону відносяться до категорії автомобільних, і більшість водіїв чоловіки.

Вікова група від 31 до 40 років є найбільш чисельною в загальній кількості опитуваних (35,6 відсотки в загальній кількості осіб на КПП Ужгород та 36,4 відсотки на КПП Малий Березний).

Анкетні дані свідчать, що більшість подорожуючих через два пункти пропуску мають вищу освіту, а саме, на КПП Ужгород це приблизно 55,7 відсотків всіх опитуваних, а на КПП Малий Березний – 48,2 відсотки.

Більшість осіб, що перетинають кордон, на двох досліджуваних пунктах пропуску відносять себе до категорії працюючих. На КПП Ужгород – це 67,5 відсотки респондентів, а на КПП Малий Березний – 53,6 відсотки.

2 Стан забезпечення перетину кордону

2.1 Витрати часу на перетин кордону

Більша частка опитуваних визначила, що середній час очікування на українській частині кордону складала від 30 до 60 хв. Питома вага респондентів, які так вважають, є приблизно однаковою за обома пунктами пропуску (на КПП Ужгород – 26,8 відсотки, КПП Малий Березний – 26,4 відсотки).

А саме, на КПП Малий Березний найбільша частка респондентів (29,09 відсотків) дотримується думки, що середні витрати часу на перетин кордону знаходяться в часовому вимірі від 91 до 120 хв. По КПП Ужгород найбільша частка опитуваних (27,32 відсотки) вважає, що цей показник дорівнює від 121 до 180 хв. Такі високі витрати часу викликані, по-перше, тим, що КПП Ужгород є більш завантаженим подорожуючими, які орієнтовані на бізнес-цілі та туризм, по-друге, на великі витрати часу на перетин кордону також впливає вибір часу доби для перетину та днів.

Якщо узагальнити всі відповіді респондентів на КПП Малий Березний, то виявляється, що середній час витрат на перетин кордону складає 1 год. 27 хв. А середнє значення цього показника по КПП Ужгород – 1 год. 59 хв.

При цьому, виявлено, що середнє значення витрат часу на перетин кордону за двома пунктами пропуску дорівнює 1 год. 47 хв.

Отримані результати свідчать, що робота КПП Малий Березний є більш ефективною порівняно із КПП Ужгород. І це у великій мірі пов'язано із меншою завантаженістю КПП Малий Березний.

2.2 Стан роботи співробітників українських прикордонних служб щодо оперативності здійснення паспортного контролю та митних процедур

Значна частка опитуваних на обох пунктах пропуску відносить роботу співробітників українських прикордонних служб щодо оперативності здійснення паспортного контролю до категорії середньої оперативності. Зокрема, на КПП Ужгород так вважають 41,8 відсотки, а на КПП Малий Березний – 34,5 відсотки.

Також, як і при оцінці оперативності здійснення паспортного контролю, під час визначення оперативності здійснення митних процедур опитувані найбільш схилилися до думки, що цей аспект роботи обох пунктів пропуску є прийнятним.

2.3 Рівень ввічливості та культури спілкування співробітників українських прикордонних служб по відношенню до подорожуючих

Більша частка опитуваних на двох пунктах пропуску схилиється до думки, що співробітники українських прикордонних служб по відношенню до подорожуючих є достатньо ввічливими (на КПП Ужгород – 51,5 відсотки, КПП Малий Березний – 43,6 відсотки).

Анкетне питання щодо ввічливості спілкування було розширене питанням щодо рівня культури спілкування співробітників українських митних служб по відношенню до подорожуючих. Відповіді респондентів не зазнали особливих змін і були майже схожими із відповідями на перше питання щодо рівня ввічливості спілкування. А саме, більша частка осіб вважає скоріше позитивним рівень ввічливості та культури спілкування українських прикордонників по відношенню до подорожуючих (на КПП Ужгород – 52,6 відсотки, КПП Малий Березний – 44,5 відсотки).

2.4 Стан та свідчення щодо хабарництва співробітників українських митних служб по відношенню до подорожуючих

Більшість респондентів зауважує, що не були свідками отримання українськими митниками неправомірної вигоди

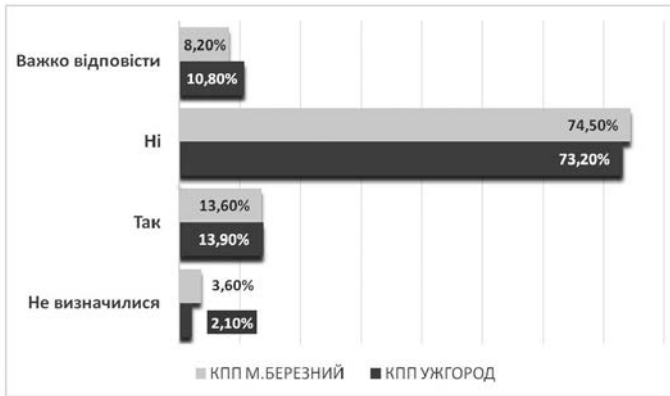

Рисунок 1. Питання «Чи були Ви свідком отримання українськими митниками грошей або інших речей від подорожуючих?»

(хабара) у вигляді грошей або інших речей від подорожуючих. На КПП Ужгород відсутність хабарництва засвідчило 73,2 відсотки опитуваних, а на КПП Малий Березний – 74,5 відсотки (рис. 1).

Це високий показник роботи пунктів перетину державного кордону зважаючи на масштабні інформаційні сповіщення в засобах масової інформації про значний рівень хабарництва на кордоні, зловживання службовим становищем з боку співробітників українських прикордонних служб по відношенню до подорожуючих, масові порушення митного, адміністративного, кримінального законодавства тощо. Приблизно однаковий рівень впевненості, що хабарництво відсутнє в роботі українських прикордонників, висловила більшість респондентів обох пунктів пропуску, що підтверджує правдивість відповідей подорожуючих.

2.5 Рівень забезпечення української частини прикордонного переходу достатньою кількістю санітарних об'єктів, їх доступність та стан (чистота, облаштування). Інформаційне забезпечення КПП.

Питання щодо забезпечення української частини прикордонного переходу достатньою кількістю санітарних об'єктів є досить проблемним як для подорожуючих, так і для працівників пунктів перетину кордону через масову критику. Зокрема, на КПП Ужгород 49 відсотки опитуваних вказали, що українська частина

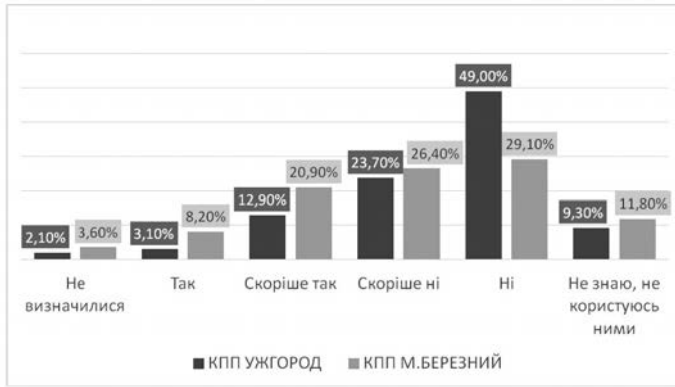

Рисунок 2. Питання «На Вашу думку чи забезпечена українська частина прикордонного переходу достатньою кількістю санітарних об'єктів?»

прикордонного переходу не забезпечена достатньою кількістю санітарних об'єктів (рис. 2).

192 Фактично, на цьому пункті пропуску через тривалі 1,5 річні ремонтні роботи та реконструкцію відсутні стаціонарні туалети, є лише непомітні біотуалети, і їх кількість не задовольняє потребам подорожуючих. На КПП Малий Березний порівняно із КПП Ужгород є один стаціонарний туалет в приміщенні пункту перетину кордону. Відповідно, дещо менша частка опитуваних порівняно із респондентами на КПП Ужгород висловила думку, що пункт перетину кордону не забезпечений санітарними об'єктами (29,1 відсотки подорожуючих).

При оцінці доступності та стану санітарних об'єктів (чистоти, облаштування) найбільш негативні відгуки були висловлені респондентами на КПП Ужгород (40,7 відсотки подорожуючих поставили дуже погану оцінку) (рис. 3).

Опитувані наголошували на тому, що існуючі біотуалети розташовані не дуже помітно, про їх наявність треба питати, вони знаходяться в поганому стані, не зачиняються, відсутній туалетний папір, засоби гігієни, немає можливості помити руки тощо. На КПП Малий Березний є один стаціонарний санітарний об'єкт, що обумовлює меншу кількість негативних оцінок щодо

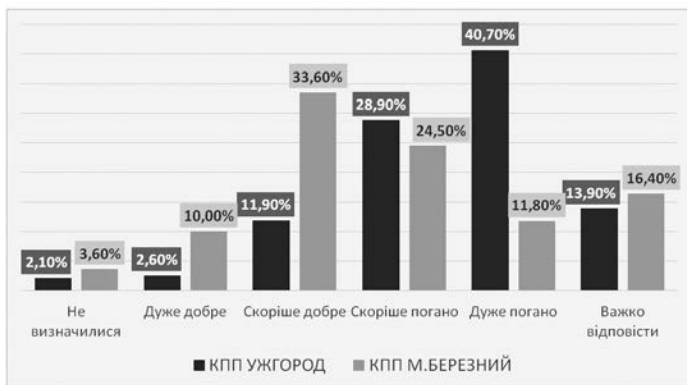

Рисунок 3. Питання «Як Ви оцінюєте доступність та стан (чистота, облаштування) цих санітарних об'єктів?»

досліджуваної проблеми (близько 11,8 відсотки опитуваних висловили незадовільну оцінку).

Друга за питомою вагою група осіб за обома пунктами перетину кордону визначила рівень доступності та стану санітарних об'єктів (чистоти, облаштування) як достатньо поганий. Зокрема, на КПП Ужгород так вважали 28,9 відсотки опитуваних і на КПП Малий Березний – 24,5 відсотки. Приблизно однаковий середній рівень невдоволеності висловили ті, хто в цілому не задоволений цією ситуацією, але не зазнає через великих незручностей. Це в більшій мірі місцеві мешканці, а не ті, хто перетинає ці пункти пропуску і подорожує із інших місцевостей.

Опитування показало, що значна частка опитуваних на КПП Малий Березний оцінює рівень доступності та стану санітарних об'єктів (чистоти, облаштування) як задовільний (на КПП Ужгород – 11,9 відсотки, на КПП Малий Березний – 33,6 відсотки). Це, скоріше, пов'язано із тим, що опитувані добре проінформовані щодо стану ситуації на іншому пункті перетину українсько-словацького кордоні – КПП Ужгород. І з огляду на певні переваги, респондентів задовольняє те, що санітарний об'єкт на КПП Малий Березний є більш доступним та облаштованим для використання.

Більша частка опитуваних на обох пунктах задовільно оцінила

доступність інформації щодо митних правил та правил перетину кордону на українській частині кордону (на КПП Ужгород – 38,7 відсотки, КПП Малий Березний – 40,9 відсотки). Те, що на КПП Ужгородцей показник є меншим у великій мірі пов'язано із тривалою реконструкцією, яка створює незручності для подорожуючих.

2.6 Цільові напрямки щодо змін в українській частині перетину кордонів з метою поліпшення умов перетину кордону Словаччина-Україна

Результати опитування показали, що більша частка респондентів (на КПП Ужгород – 26,8 відсотки, КПП Малий Березний – 47,3 відсотки) (рис. 4) не замислювалась над потребою комплексних змін перетину українсько-словацького кордону, переважна кількість осіб не змогла визначити навіть окремі напрямки оптимізації.

Серед тих, хто назвав конструктивні напрямки змін найбільш вагоме місце в загальній кількості опитуваних по КПП Ужгород займають ті, хто вважають за необхідне збільшення кількості смуг (15,5 відсотків подорожуючих). Ця проблема є нагальною для більшості автомобілістів, які перетинають українсько-словацький кордон в зазначеному пункті пропуску. Особливої актуальності цей напрямок набув вочевидь під час реконструкції КПП Ужгород, яка триває вже 1,5 роки.

Вказаний напрямок оптимізації для подорожуючих через КПП Ужгород напряму пов'язаний із потребою реконструкції (10,8 відсотків висловили думку, що цей напрямок є пріоритетним) і необхідністю збільшення ефективності роботи цього пункту пропуску (10,8 респондентів виділили у якості основного напрямку покращення). Велика частка респондентів на КПП Малий Березний серед найбільш пріоритетних напрямків виділяє збільшення ефективності роботи пункту пропуску (14,5 відсотки).

На обох пунктах пропуску актуальною для опитуваних є вирішення проблеми «пересічки» (виконання необхідної процедури перетину державного кордону на нерозмитнених автомобілях із іноземною реєстрацією раз на 5 днів) (на КПП Ужгород – 9,8 відсотки, КПП Малий Березний – 7,3 відсотки опитуваних визначили як пріоритетний напрямок оптимізації). Ця проблема є більш актуальною для респондентів на КПП Ужгород,

КПП	УЖГОРОД	М.БЕРЕЗНИЙ
Важко відповісти	26,80%	47,30%
Вирішення проблеми "пересічки"	9,80%	7,30%
Відкрити кордони	1,50%	1,80%
Влаштування спільних пунктів перетину		0,90%
Все добре	0,50%	7,30%
Встановити освітлення та WC	5,70%	4,50%
Збільшення кількості КПП	1,50%	
Збільшити ефективність роботи КПП	10,80%	14,50%
Збільшити ефективність роботи словацького КПП	4,10%	0,90%
Збільшити кількість смуг	15,50%	10,00%
Підвищити професійний та моральний рівень працівників	7,70%	0,90%
Пішохідний перехід	2,60%	
Реконструкція КПП	10,80%	
Розділити смуги на ЄС та Українські	0,50%	2,70%
Спільний контроль на кордоні		0,90%
Технічне оснащення	2,10%	0,90%

Таблиця 1. Питання «Що, на Вашу думку, має бути змінене в українській частині перетину кордонів з метою поліпшення умов перетину кордону Словаччина-Україна?»

оскільки там триває реконструкція, і так звані «пересічники», які значно збільшують автомобільний потік. Правила обов'язкового перетину державного кордону автомобілями із іноземною реєстрацією іноді зазнають змін, що створює проблеми як для самих власників цих авто, так і для тих, хто перетинає кордон на розмитнених транспортних засобах². Зокрема, іноді на пунктах перетину українсько-словацького державного кордону відбуваються акції активістів-власників нерозмитнених автомобілів із іноземною реєстрацією, які відстоюють свої права та інтереси, що, в свою чергу, викликає зупинку руху через кордон.

Серед опитуваних на КПП Ужгород серед напрямків оптимізації була висловлена потреба підвищення професійного та морального рівня працівників (7,7 відсотки осіб в загальному складі). На КПП Малий Березний цей напрямок не є таким пріоритетним, лише 0,9 відсотки респондентів висловили думку стосовно цього. За словами опитуваних, загальне невдоволення

2 Соснін Д. Автомобіль з іноземною реєстрацією [Електронний ресурс]. [01.04.2017]. Режим доступу : <http://blog.liga.net/user/dsosnin/article/26192.aspx>

технічними та санітарними умовами викликає у них загальне невдоволення рівнем роботи всього пункту пропуску.

Виявлено, що актуальною є проблема встановлення освітлення та санітарних об'єктів. Проблема низького рівня забезпечення, доступності та стану санітарних об'єктів описана вище. Найбільш значущою вона є для подорожуючих через КПП Ужгород через тривалу реконструкцію (5,7 відсотків опитуваних вважають пріоритетною), але і 4,5 відсотки подорожуючих через КПП Малий Березний також висловлюють цей напрямок змін як потрібний та актуальний.

Деякі опитувані вважали за необхідне покращити ефективність роботи словацьких пунктів пропуску (на КПП Ужгород - 4,1 відсотки, на КПП Малий Березний - 0,9 відсотки).

Певна кількість респондентів зазначила у якості пріоритетного напрямку можливість розділення смуг на смуги для автомобілів із реєстрацією в ЄС та в Україні. Ті, хто відстоював цю ідею, вважали, що це вплине на покращення комфортності та швидкості перетину кордону (на КПП Ужгород – 0,5 відсотки, КПП Малий Березний – 2,7 відсотки).

2,6 відсотки опитуваних на КПП Ужгород визначили необхідність облаштування пішохідного переходу на цьому пункті перетину кордону. Пропуск пішоходів через КПП Ужгород здійснювався до 2007 р. і був дуже популярним серед подорожуючих³.

У 2007 р. пішохідний рух на КПП Ужгород та КПП Малий Березний був тимчасово призупинений з огляду на вступ Словаччини до зони Шенген і потреби модернізації інфраструктури для пішоходів та велосипедистів. З часом Словаччина провела відповідну реконструкцію, на КПП Малий Березний було відновлено пішохідний перехід, а на КПП Ужгород не було реалізовано цей захід, хоча він є потрібним та актуальним через зручність та можливість швидкого перетину кордону

Деякі особи висловлювались за покращення технічного оснащення на пунктах пропуску (на КПП Ужгород – 2,1 відсотки, КПП Малий Березний – 0,9 відсотки), відкриття кордонів (на КПП

3 Нардепи просять владу поновити пішохідний перехід на КПП «Ужгород» [Електронний ресурс]. [01.04.2017]. Режим доступу : <http://prozak.info/Suspil-stvo/Nardepi-prosyat-vladu-ponoviti-pishohidnij-perehid-na-KPP-Uzhgorod.-Ale-ne-zakarpats-ki>

Рисунок 4. Питання «Чи бачите ви якісь зміни в цьому пункті перетину кордону в останні 2-3 роки? Поліпшення або погіршення?»

Ужгород – 1,5 відсотки, КПП Малий Березний – 1,8 відсотки), що є актуальним для мешканців прикордонних територій, збільшення кількості пунктів пропуску (на КПП Ужгород – 1,5 відсотки), спільний контроль на кордоні (на КПП Малий Березний – 0,9 відсотки).

Загальна оцінка показала, що найбільш пріоритетним для опитуваних на обох пунктах пропуску є потреба збільшення кількості смуг (13,5 відсотки) та необхідність покращення ефективності роботи досліджуваних пунктів пропуску.

2.7 Зміни в пунктах перетину кордону в останні 2–3 роки (поліпшення або погіршення)

Зважаючи на тривалий період реконструкції КПП Ужгород більшість опитуваних зауважило, що в останні 2–3 роки цей пункт перетину кордону зазнав лише погіршення в розрізі організації та ефективності роботи (42,8 відсотки) (рис. 4). Невелика кількість подорожуючих через КПП Малий Березний відмітила погіршення роботи пункту пропуску (9,1 відсотки).

На КПП Малий Березний більшій частці респондентів було важко визначитись із цим питанням (44,5 відсотки). При цьому, на КПП Ужгород складнощі в оцінці наявних змін на пункті перетину були виявлені у 24,7 відсотки опитуваних.

Більше 20 відсотків опитуваних на кожному із пунктів перетину

кордону висловили думку, що не відбулося жодних змін (на КПП Ужгород – 20,6 відсотки, КПП Малий Березний – 29,1 відсотки).

Висновок. Загальна оцінка опитування щодо стану забезпечення перетину кордону на двох КПП між Україною та Словаччиною показала, що в цілому респонденти більш схвально оцінюють ефективність роботи КПП Малий Березний. У найбільшій мірі це пов'язано із ремонтними роботами та масштабною реконструкцією на КПП Ужгород, які впливають на зручність та ефективність роботи пункту пропуску. Виявлено низку проблем та пріоритетних напрямків оптимізації роботи пунктів пропуску на українсько-словацькому кордоні.

Література:

Нардепи просять владу поновити пішохідний перехід на КПП «Ужгород» [Електронний ресурс]. [01.04.2017]. Режим доступу : <http://prozak.info/Suspil-stvo/Nardepi-prosyat-vladu-ponoviti-pishohidnij-perehid-na-KPP-Uzhgorod-.Ale-ne-zakarpats-ki>

Перелік пунктів пропуску через державний кордон України [Електронний ресурс]. [01.04.2017]. Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ST000909.html

Соснін Д. Автомобіль з іноземною реєстрацією [Електронний ресурс]. [01.04.2017]. Режим доступу : <http://blog.liga.net/user/dsosnin/article/26192.aspx>

Оцінка діяльності Баренцовой Євро-Арктичної ради в російському інформаційному просторі

Evaluation of the Barents Euro-Arctic Council
in the Russian information space

Abstract: The activities of the Barents Euro-Arctic Council in the Russian information space is estimated ambiguous. In Russian official circles since the establishment of the Barents Council until today completely dominates positive assessment of its activities. In the scientific community after the events of 2014 BEAC activities often highlighted in the context of confrontation between the EU and Russia. In newsletters, representing the radical nationalist circles of society, the functioning of the organization is assessed negatively, mainly in the context of the geopolitical weakening of Russia in the Arctic region. Quite noticeable attention of many Russian media, which reflect the views of statesmen, scientists, experts and other representatives of the Russian society, to the BEAC is evidence of activity and efficiency of the organization.

199

Keywords: the Barents Euro-Arctic Council, information space, cross-border cooperation, Russia.

Чвертьстори́чне функціонування Баренцовой Євро-Арктичної ради (БЕАР) вимагає аналізу висвітлення її діяльності в інформаційному просторі країн-учасниць цієї організації, зокрема Росії. Врахування різних точок зору, які відбиває медіапростір РФ, дає змогу більш об'єктивно підійти до оцінки цієї транскордонної структури, глибше пізнати позитивний досвід співробітництва країн Баренцового регіону.

Всі інформаційні ресурси, які нами вивчались, умовно можна розділити на 3 групи: 1) ЗМІ, де висвітлюється позиція російських офіційних осіб; 2) видання, де публікуються статті науковців; 3) інформаційні джерела радикального (націоналістичного) спрямування.

На думку російських офіційних осіб (міністрів закордонних справ, дипломатів, губернаторів прикордонних регіонів та ін.),

БЄАР є прикладом успішно діючої регіональної міжнародної організації, досвід якої може бути затребуваний в інших районах світу. Поряд з Арктичною радою, БЄАР є ключовою міжурядовою організацією в Арктиці, цілком достатньою для вирішення всіх актуальних питань. Рада мобілізує чималий потенціал щодо забезпечення сталого соціально-економічного розвитку великого Баренцева регіону на благо народів, які там живуть.

Представники офіційних кіл Росії переконані, що ефективність БЄАР проявляється, зокрема, в наступному:

1. Перетворення Півночі Європи на зону безпеки і співробітництва, невід'ємний елемент системи глобальної стратегічної стабільності. Учасники підготовки Кіркенеської декларації та перших кроків по її реалізації Ю.Е.Фокін (посол РФ в Норвегії в 1995-1997 рр.) і А.І.Смирнов (генеральний консул в Кіркенесі в 1993-1997 рр.) вважають, що участь Росії в Баренцевому співробітництві, як на міністерському, так і на губернському рівнях, відповідає завданню побудови «пояса добросусідства» по периметру своїх кордонів¹. Більше того, на думку російських дипломатів, в умовах появи нових викликів і загроз позитивний досвід співробітництва в Баренц-регіоні, який вже відомий у політиків під поняттям «Баренцовий прогрес», дозволяє розглядати його як один з векторів формування багатополярного світу. При цьому підкреслюється, що в цьому «регіональному полюсі» Росія матиме достатньо сильні позиції².

2. Багато в чому завдяки БЄАР в регіоні вдалося створити розгалужену інфраструктуру для міжнародної взаємодії, що охоплює найрізноманітніші сфери, в т.ч. енергозбереження, розвиток транспортних комунікацій, екологію, охорону здоров'я, освіту, молодіжну політику, збереження самотутньої культури корінних народів. Зокрема, за підсумками нещодавньої зустрічі міністрів транспорту досягнуто суттєве просування в розробці масштабного Спільного транспортного плану Баренцового регіону. Йдеться про формування 16 ефективних, безпечних і стійких транскордонних

1 ФОКИН, Юрий – СМЕРНОВ, Анатолий. Киркенесская Декларация о сотрудничестве в Баренцевом/Евроарктическом регионе: взгляд из России 20 лет спустя. Москва, 2012, с. 68.

2 ФОКИН, Ю. – СМЕРНОВ, А. Киркенесская Декларация ..., с. 69.

транспортних маршрутів (коридорів) з використанням залізничного, автомобільного і морського видів сполучення. Сім з цих маршрутів проходять по території Російської Федерації.³

3. Захист навколишнього середовища і боротьба зі змінами клімату. Це вимагає здійснення співробітництва в галузі екології випереджаючими темпами в інтересах сталого розвитку регіону. На цьому напрямку, за визнанням міністра закордонних справ РФ І.Іванова (1998-2004), є певні успіхи. Це, зокрема, ефективна діяльність центрів БЄАР з енергозбереження, навчання російських інженерів за програмою «Чисте виробництво», реалізація проектів з питань зміцнення ядерної та радіаційної безпеки (модернізація установок з переробки радіоактивних відходів, будівництво спеціальних залізничних вагонів для перевезення контейнерів з відпрацьованим ядерним паливом)⁴. Нещодавно в ході зустрічі міністрів навколишнього середовища констатовано прогрес в ліквідації екологічних «гарячих точок», кількість яких в Баренцовому регіоні скорочується⁵.

4. Розширення культурних і туристичних зв'язків, захист інтересів корінних народів Півночі.

5. В регіоні є інструментарій, що дозволяє акумулювати значні кошти і направляти їх на вирішення конкретних завдань, в тому числі просування проектів по соціально-економічному розвитку Північно-Західного федерального округу Росії⁶.

Протягом останніх років країни Північної Європи і РФ взаємодіють в умовах санкційної війни, що не може не впливати і на розвиток співробітництва в рамках БЄАР, куди входять офіційні представники держав-учасниць. Потрібно відзначити, що саме країни Північної Європи

3 Владимир Титов: будущее Арктики призвана определять политика партнерства. В ТАСС [онлайн] 2017, 6 февраля [дата звернення: 14.03.2017]. Доступ за адресою: <<http://tass.ru/opinions/interviews/3999767>>

4 ИВАНОВ, Игорь. Совет Баренцева/Евроарктического региона – эффективная модель субрегионального сотрудничества для Европы XXI века. В Министерство иностранных дел РФ [онлайн], 2001, 14 марта [дата звернення: 12.03.2017]. Доступ за адресою: <http://www.mid.ru/soviet-gosudarstv-barenceva/evroarkticeskogo-regiona-sber-/-/asset_publisher/0vP3hQoCPRg5/content/id/588328>

5 Владимир Титов: будущее Арктики ...

6 Владимир Титов: будущее Арктики ...

стали одними з найжорсткіших критиків зовнішньої політики Москви серед західних держав. Найбільш активно себе проявляють Швеція, Норвегія і Данія. На думку деяких російських експертів, їх позиція щодо Росії за своєю гостротою «не поступається поглядам США і Канади, а за ступенем жорсткості перевершує погляди Франції та Німеччини»⁷. Фінляндія та Ісландія, навпаки, «з самого початку демонстрували набагато більш зважену позицію, в основі якої міркування економічного прагматизму домінували над політичними аргументами»⁸.

Одним з найбільш неприємних інцидентів для міждержавних відносин стала опублікована в норвезькій газеті «Афтенпостен» спільна заява міністрів оборони країн Північної Європи про те, що Росія є головною загрозою для європейської безпеки⁹. Влітку 2014 року міністр оборони Фінляндії Юссі Ніїністе навіть заявив про те, що його країна готується до можливої окупації Аландських островів «зеленими чоловічками»¹⁰.

Дві країни регіону – Норвегія і Фінляндія – пред'явили свої претензії до РФ через те, що російські прикордонники нібито сприяють нелегальній міграції через кордон¹¹. У 2016 р. Норвегія почала будувати паркан із сталевих прутів на кордоні з Росією в районі пропускного пункту Стурскуг-Борисоглібський. Уряд Норвегії вважає за доцільне будівництво захисної споруди для того, щоб в майбутньому обмежити потік нелегальних мігрантів,

7 АЛЕКСАНДРОВ, Олег. Политический диалог России со странами Северной Европы в условиях экономических санкций. В Янтарный мост [онлайн], 2015, № 1, с. 10 [дата звернення: 12.03.2017]. Доступ за адресою: <http://mgimo.ru/files2/2015_06/up84/file_7bccfdce96a9cb4aacf11829e5e5239.pdf>

8 АЛЕКСАНДРОВ, О. Политический диалог России ..., с. 11.

9 Северная Европа провозгласила РФ главной угрозой. В ИА REGNUM [онлайн], 2015, 10 апреля [дата звернення: 11.03.2017]. Доступ за адресою: <<http://regnum.ru/news/polit/1913945.html>>

10 Министр обороны Ниинистё: Финляндия готовится к возможной оккупации Аландских островов «зелеными человечками». В Lännen Media [онлайн], 2015, 30 июля [дата звернення: 11.03.2017]. Доступ за адресою: <http://yle.fi/uutiset/ministr_oborony_niiniste_finlyandiya_gotovitsya_k_vozmozhnoi_okkupatsii_alandskikh_ostrovov_zelenymi_chelovechkami/8191406>

11 Финляндия: Беженцы на границе с Россией – элемент гибридной войны. В ИА REGNUM [онлайн], 2015, 29 февраля [дата звернення: 10.03.2017]. Доступ за адресою: <<http://regnum.ru/news/2088638.html>>

чисельність яких взимку 2015 р. склала більше п'яти тисяч осіб¹².

В російському МЗС визнають, що в результаті приєднання Росією Криму та її залученості в події на сході України між північноєвропейськими країнами та РФ з'явилася помітна напруженість. Але все ж сподіваються, що Баренцове співробітництво може бути використано в якості платформи для поновлення партнерства та перебалансування відносин, які зараз переживають спад¹³.

На думку першого заступника міністра закордонних справ Росії Володимира Титова, досвід роботи в БЄАР дозволяє стверджувати, що багатостороння взаємодія в Баренцевому регіоні володіє сильним імунітетом до перепадів міжнародної кон'юнктури. У центрі співробітництва – забезпечення комфортних умов для людини, що живе на Півночі. Тому підтримується регулярний і взаємоповажний діалог, послідовно і без збоїв реалізуються різні проекти. На європейській Півночі, за словами посадовця, склалася унікальна архітектура взаємодії, яка сприяє збереженню тут зони довіри, стабільності та добросусідства. Росія зацікавлена в збереженні Арктики як регіону співпраці та сталого розвитку. В.Титов вважає, що сьогодні вкрай важливо не допускати політизації міжнародної арктичної взаємодії і захищати її від конфронтаційної логіки. При цьому, як зазначає заступник міністра, РФ надалі рішуче протидіятиме спробам обмежити конкурентні переваги Росії в регіоні, привнести туди агресивну риторику і деструктивні починання, включаючи розширення військової активності НАТО поблизу російських кордонів.¹⁴

В російських наукових колах діяльність БЄАР оцінюється неоднозначно. До 2014 р. переважає позитивна оцінка функціонування цієї організації. Наприклад, в дисертації А.Смирнова «Російсько-норвезькі відносини в Баренцевому-Євроарктичному регіоні – 90-ті рр. XX століття» зазначається, що співпраця в рамках

12 Норвегия начала строить забор на границе с Россией. В BBC Русская служба [онлайн], 2016, 8 сентября [дата звернення: 11.03.2017]. Доступ за адресою: <<http://www.bbc.com/russian/news-37301431>>

13 В поисках перезагрузки между Россией и северными странами. В Народный Корреспондент [онлайн], 2015, 18 октября [дата звернення: 13.03.2017]. Доступ за адресою: <<http://nk.org.ua/geopolitika/v-poiskah-perezagruzki-mejdu-rossii-i-severnimi-stranami-27265>>

14 Владимир Титов: будущее Арктики ...

БЄАР спирається на солідну базу російсько (радянсько)-норвезьких зв'язків, зокрема поморську торгівлю, а також на досить ефективний досвід регіональної взаємодії північноєвропейських країн, соціально зорієнтована побудова соціуму яких становить практичний інтерес для можливого застосування в Росії¹⁵. Вчений підсумовує, що російсько-норвезькі відносини в Баренцовому регіоні в 90-і роки в національному, регіональному та європейському вимірах в цілому відповідають національним інтересам, так як вони стали важливою ланкою створення і розвитку «пояса добросусідства» по периметру кордонів Росії, передбаченого Концепцією зовнішньої політики Росії. При цьому просування векторів співробітництва подібних регіональних організацій все виразніше відкриває можливість будівництва багатополярного світу¹⁶.

На думку В.Конишева та А.Сергуніна, формат міжнародних організацій створює для Росії серйозні можливості для розвитку співробітництва в Арктиці як сьогодні, так і в найближчому майбутньому (єдиним винятком слід вважати НАТО, чиї дії на Півночі Європи мають відверто антиросійський характер). Найбільш корисними є Арктична рада і БЄАР. Остання дозволяє поліпшувати дво- і багатостороннє співробітництво на регіональному рівні (включаючи сферу «м'якої» безпеки), а також розвивати арктичні райони Росії.¹⁷

Як вважає старший науковий співробітник Центру північноамериканських досліджень ІСЕМВ РАН Павло Гудєв, на кооперацію країн в Арктиці сильно вплинула ситуація в Україні 2014 р., помітно послабивши взаємодію між ними. Зокрема, було скасовано цілий ряд ініціатив під егідою Арктичної ради. За словами науковця, в умовах нинішнього загострення відносин між Росією і Заходом, Арктика перетворюється у ще одне поле геополітичного протистояння. Росія і країни, що входять до БЄАР змагаються за

15 СМІРНОВ, Анатолій. Российсько-норвежские отношения в Баренцевом-Евроарктическом регионе – 90-е годы XX века. Диссертация доктора исторических наук: 07.00.15 История международных отношений и внешней политики. Москва, 2003, с. 269.

16 СМІРНОВ, А. Российсько-норвежские отношения ..., с. 270.

17 КОНЫШЕВ, Валерий – СЕРГУНИН, Александр. Международные организации и сотрудничество в Арктике. В Вестник международных организаций, 2011, № 3 (34), с. 35.

регіон Баренцового моря. Адже Північ – це корисні копалини і нові морські шляхи. За оцінками геологічної служби США, за Полярним колом зосереджена велика частина досі не розвіданих світових запасів вуглеводнів: 13 % всієї невідкритої нафти, 30 % природного газу і 20 % запасів газоконденсату. Причому 84 відсотки цих багатств зосереджені якраз у вільній зоні в центрі Північного Льодовитого океану. Крім того, в Арктиці можливо перебувають дев'ять відсотків світових покладів вугілля і значні родовища алмазів, золота і урану. На думку П.Гудева, країнам-членам БЄАР не подобається, що Москва зміцнює свої позиції в регіоні, розширюючи транспортну інфраструктуру і посилюючи військову присутність. У свою чергу Росія відчуває роздратування через те, що північноєвропейські країни, включаючи Фінляндію і Швецію, регулярно беруть участь у військових навчаннях НАТО в Арктиці.¹⁸

В радикально-націоналістичних колах Росії переважає негативна оцінка діяльності Баренцової Євро-Арктичної ради.

Зокрема, в досить впливовому недержавному інформаційному агентстві REGNUM у 2013 р. поширювалась інформація, що за 20 років свого існування БЄАР не може похвалитися жодним великим економічним проектом, а без них її діяльність зводиться до норвезького «культуртрегерства» в північних регіонах Росії¹⁹.

Російський аналітик Дмитро Семушин у статті «Полярний експансіонізм Норвегії: ініціатори і лоббісти» зазначає, що БЄАР є дітищем Норвегії і США, що стоять за нею. Норвегія, яка є суб'єктом політики в Баренцовому регіоні (північні області РФ – її об'єктом), під діяльністю транснаціональних структур маскує просування власних національних інтересів в Арктиці. За норвезькою ініціативою створення транснаціональної організації стояли, в першу чергу, інтереси національної безпеки Норвегії,

18 МЕЛЬНИКОВА, Ксения. Теплый евроарктический прием. Как Финляндия встречала Сергея Лаврова. В LENTA.RU [онлайн], 2015, 17 октября [дата звернення: 11.03.2017]. Доступ за адресою: <<https://lenta.ru/articles/2015/10/17/lavrovsuomi/>>

19 Совет Баренцева Евро-Арктического региона впервые за 20 лет прошел без участия главы МИД России. В ИА REGNUM [онлайн], 2013, 30 октября [дата звернення: 10.03.2017]. – Доступ за адресою: <<https://regnum.ru/news/polit/1726471.html>>

що передбачала усунення або істотне послаблення небезпечного конкурента в Арктиці – Росії. «Під гуманним гаслом «від людини до людини», – відмічає Д.Семушин, – Норвегія вирішила задушити Росію в приарктичному регіоні в «дружніх» обіймах своєї культурної політики».²⁰

Схожа риторика присутня і в статті Андрія Чекушкіна «Баренцовий Євро-Арктичний регіон як інструмент м'якої сили». Для автора немає сумнівів, що Норвегія, яка є членом НАТО, в першу чергу переслідує свої цілі, зазначені ще в 2006 році: «зайняти провідні позиції в сфері управління ресурсами Півночі і його навколишнім середовищем». І для реалізації цієї мети вона використовує проти Росії такий інструмент «м'якої сили», як БЄАР. Завдання творців Баренцової ради – конструювання неросійської, «північної ідентичності», серед населення Російської Півночі. Зважаючи на це, діяльність в рамках БЄАР має яскраво виражений гуманітарний характер – найбільша кількість проєктів здійснюється в сфері культури, освіти, молодіжної політики, екології. Правда, як вважає аналітик, поки що мова йде про «зміну ідентичності» у деяких представників регіональної еліти і частини молоді («покоління Баренц»), які беруть участь в грантових програмах БЄАР (наприклад, освітній програмі «Бакалавр північних досліджень»). З цією метою також пропагуються, на думку А.Чекушкіна, псевдонаукові концепції, зокрема «поморський міф», згідно з яким, історія російської Півночі насправді є історією Помор'я (яке історично і культурно тісніше пов'язане з Норвегією).²¹

Підтвердженням використання «м'якої сили» Заходу, на думку російського аналітика, є те, що після 2014 року, в умовах антиросійської політики та санкційної війни, співпраця на рівні БЄАР не тільки не занепала, а, навпаки, отримала додаткові

20 СЕМУШИН, Дмитрий. Полярный экспансионизм Норвегии: инициаторы и лоббисты. В ИА REGNUM [онлайн], 2013, 12 апреля [дата звернення: 10.03.2017]. Доступ за адресою: <<https://regnum.ru/news/1647803.html>>

21 ЧЕКУШКИН, Андрей. Баренцев Евро-Арктический регион как инструмент «мягкой силы». В ИА КРАСНАЯ ВЕСНА [онлайн], 2015, 18 декабря [дата звернення: 11.03.2017]. Доступ за адресою: <<http://rossaprimavera.ru/article/barencev-evro-arkticheskiy-region-kak-instrument-myagkoy-sily>>

кошти для розвитку. Наприклад, програми «Північний вимір» і «Коларктик» отримують від ЄС 100 млн євро. А Баренц-Секретаріат отримав грант від МЗС Норвегії в розмірі близько 140 млн крон (16 млн євро) «для підтримки широкого співробітництва простих людей між Північчю Норвегії та Північним Заходом Росії». Сума, що розрахована на 2015-2017 рр., на 18 млн крон перевищує фінансування попереднього трирічного періоду.²²

Отже, діяльність БЄАР в російському інформаційному просторі оцінюється неоднозначно. В російських офіційних колах з часу створення Баренцовой ради і до сьогодні абсолютно переважає позитивна оцінка її діяльності. У науковому ж середовищі після подій 2014 р. діяльність БЄАР нерідко висвітлюється крізь призму зростаючої конфронтації між ЄС та РФ. Що стосується інформаційних видань, які представляють радикально-націоналістичні кола російського суспільства, то в них і до, і після 2014 р. функціонування згаданої організації оцінюється негативно, переважно в контексті геополітичного ослаблення позицій Росії в Арктичному регіоні. В цілому, досить помітна увага багатьох російських ЗМІ, які відображають погляди політиків, науковців, експертів та інших представників російського соціуму, до діяльності БЄАР є свідченням активності та ефективності цієї організації.

Література:

- АЛЕКСАНДРОВ, Олег. Политический диалог России со странами Северной Европы в условиях экономических санкций. В Янтарный мост [онлайн], 2015, № 1, с. 4-17 [дата звернення: 12.03.2017]. Доступ за адресою: <http://mgimo.ru/files2/2015_06/up84/file_7bccfdce96a9cb4aacf11829e5e5239.pdf>
- В поисках перезагрузки между Россией и северными странами. В Народный Корреспондент [онлайн], 2015, 18 октября [дата звернення: 13.03.2017]. Доступ за адресою: <<http://nk.org.ua/geopolitika/v-poiskah-perezagruzki-mejdu-rossiey-i-severnyimi-stranami-27265>>
- Владимир Титов: будущее Арктики призвана определять политика

22 ЧЕКУШКИН, А. Баренцев Евро-Арктический регион ...

партнерства. В ТАСС [онлайн] 2017, 6 февраля [дата звернення: 14.03.2017]. Доступ за адресою: <<http://tass.ru/opinions/interviews/3999767>>

- ИВАНОВ, Игорь. Совет Баренцева/Евроарктического региона – эффективная модель субрегионального сотрудничества для Европы XXI века. В Министерство иностранных дел РФ [онлайн], 2001, 14 марта [дата звернення: 12.03.2017]. Доступ за адресою: <http://www.mid.ru/sovets-gosudarstv-barenceva/evroarkticeskogo-regiona-sber-/-/asset_publisher/0vP3hQoCPRg5/content/id/588328>
- КОНЫШЕВ, Валерий – СЕРГУНИН, Александр. Международные организации и сотрудничество в Арктике. В Вестник международных организаций, 2011, № 3 (34), с. 27-36.
- МЕЛЬНИКОВА, Ксения. Теплый евроарктический прием. Как Финляндия встречала Сергея Лаврова. В LENTA.RU [онлайн], 2015, 17 октября [дата звернення: 11.03.2017]. Доступ за адресою: <<https://lenta.ru/articles/2015/10/17/lavrovsuomi/>>
- Министр обороны Ниинистё: Финляндия готовится к возможной оккупации Аландских островов «зелеными человечками». В Lännen Media [онлайн], 2015, 30 июля [дата звернення: 11.03.2017]. Доступ за адресою: <http://yle.fi/uutiset/ministr_oborony_niiniste_finlyandiya_gotovitsya_k_vozmozhnoi_okkupatsii_alandskikh_ostrovov_zelenymi_chelovechkami/8191406>
- Норвегия начала строить забор на границе с Россией. В BBC Русская служба [онлайн], 2016, 8 сентября [дата звернення: 11.03.2017]. Доступ за адресою: <<http://www.bbc.com/russian/news-37301431>>
- Северная Европа провозгласила РФ главной угрозой. В ИА REGNUM [онлайн], 2015, 10 апреля [дата звернення: 11.03.2017]. Доступ за адресою: <<http://regnum.ru/news/polit/1913945.html>>
- СЕМУШИН, Дмитрий. Полярный экспансионизм Норвегии: инициаторы и лоббисты. В ИА REGNUM [онлайн], 2013, 12 апреля [дата звернення: 10.03.2017]. Доступ за адресою: <<https://regnum.ru/news/1647803.html>>
- СМИРНОВ, Анатолий. Российско-норвежские отношения в Баренцевом-Евроарктическом регионе – 90-е годы XX века. Диссертация доктора исторических наук: 07.00.15 История международных отношений и внешней политики. Москва, 2003, 278 с.

- Совет Баренцева Евро-Арктического региона впервые за 20 лет прошел без участия главы МИД России. В ИА REGNUM [онлайн], 2013, 30 октября [дата звернення: 10.03.2017]. – Доступ за адресою: <<https://regnum.ru/news/polit/1726471.html>>
- Финляндия: Беженцы на границе с Россией – элемент гибридной войны. В ИА REGNUM [онлайн], 2015, 29 февраля [дата звернення: 10.03.2017]. Доступ за адресою: <<http://regnum.ru/news/2088638.html>>
- ФОКИН, Юрий – СМИРНОВ, Анатолий. Киркенесская Декларация о сотрудничестве в Баренцевом/Евроарктическом регионе: взгляд из России 20 лет спустя. Москва, 2012, 88 с.
- ЧЕКУШКИН, Андрей. Баренцев Евро-Арктический регион как инструмент «мягкой силы». В ИА КРАСНАЯ ВЕСНА [онлайн], 2015, 18 декабря [дата звернення: 11.03.2017]. Доступ за адресою: <<http://rossaprimavera.ru/article/barencev-evro-arkticheskij-region-kak-instrument-myagkoy-sily>>

**Роль і значення українсько-словацького
транскордонного співробітництва для
сталого розвитку прикордонних
громад Закарпатської області**

The role and importance of Ukrainian-Slovak cross-border cooperation for sustainable development of border communities in the Transcarpathian region

Abstract: The article deals with the role of Ukrainian-Slovak transborder cooperation and its influence on sustainable development of neighbouring communities. As an example, Transcarpathian region neighbours on five European countries and this fact directly affects the socio-economic development of the region. The article also gives the analysis of Ukrainian legislation and the decisions of regional authorities in this connection. A significant attention is paid to strategic planning of the regional development and Ukrainian-Slovak transborder cooperation. The article further suggests some conclusions and recommendations resulting from the interviews with the heads of transborder communities..

Keywords: sustainable development, Transcarpathian region, community.

На сьогоднішній день, будь яка держава, регіон, місто чи територіальна громада прагнуть відповідати світовим стандартам, щоб бути успішними та конкурентоздатними. І головним трендом, який проголошений Організацією Об'єднаних Націй на XXI століття є концепція сталого розвитку. Проблема забезпечення сталого розвитку є однією з актуальних, коли суспільний розвиток визначальною мірою залежить від процесів глобалізації. Хоча окремі характерні риси глобалізації існували фактично протягом усієї людської історії, усвідомлення їх комплексного впливу на перебіг соціально-економічних процесів у різних країнах стало реальністю в останні два десятиліття, коли досить чітко проявилася тенденція переходу

від національно-державних форм соціального буття до глобального демократичного громадянського суспільства (єдиного людства)¹.

З огляду на прискорення євроінтеграційних процесів, для України питання підвищення ефективності державного управління сталим розвитком регіонів переходить із суто теоретичної площини до науково-практичної. Наявність економічного, соціального та екологічного компонентів сталого розвитку обумовлюють урахування в екологічній, соціальній та економічній політиці відповідних вимог.

На думку більшості як вітчизняних так і зарубіжних дослідників, головною «ареною» для впровадження теорії сталого розвитку в практику повинні стати саме регіони, оскільки вони: виступають найбільш керованою структурою, що займає рівновіддалене становище в управлінському просторі країни (центр - регіони – міськради (райони) - громадянин); є історично найбільш стійкими територіальними утвореннями, що сформувавали за період свого існування відокремлені соціуми, деякі навіть з певним набором національних та етнічних ознак; сумірні за своїми розмірами з деякими країнами світу, являючи собою найбільш оптимальну структуру для позиціонування в зовнішньоекономічному просторі; набули в період реформ досвіду поєднання практики стимулювання ринкових перетворень на своїх територіях з політикою держрегулювання цих процесів.

Особливість Закарпаття

Прикладом такого регіону є Закарпаття. За інтегральним показником сталого розвитку областей України Закарпатська область завжди входить у п'ятірку найкращих. І це зумовлено насамперед особливим місцем розташування області та безпосередньою близькістю з Європейським Союзом, оскільки у Європі взагалі важко віднайти регіон, який мав би таке унікальне географічне розташування на збігу кордонів 5-ти країн. До географічних і геополітичних факторів і чинників слід додати і етнокультурно-цивілізаційний вимір багатовікового мирного співжиття на Закарпатті багатьох етносів і субетносів, що

1 ЛАГНО, Валерій: Механізми державного управління сталим розвитком регіонів на засадах регіонального та транскордонного співробітництва [online], 2015 [2.02.2017]. Available from: http://dsum.edu.ua/upload/diser/006_lagno/lagno_dis.pdf

еважливою складовою архітектури безпеки в цьому європейському мегареґіоні і Європі загалом². Закарпатська область хоча одна з найменших областей України, проте вона за багатьма показниками суттєво відрізняється від інших реґіонів України та має ряд переваг. Одним із найбільш суттєвих «плюсів» Закарпаття є наявність. Деякі прикордонні населені пункти межують одночасно з двома країнами і це звичайно безпосередньо відображається на їхньому існуванні та можливостях розвитку.

Зі схематичної мапи (рис. 1) добре видно, що серед прикордонних реґіонів п'яти країн, що входять до Міжреґіональної Асоціації «Карпатський Єврореґіон», як просторово-територіально, так і з підходів проходження пан-європейської мережі транспортних коридорів у цьому Карпатському мегареґіоні – Закарпаття займає ключові і центральні позиції географічного і геополітичного розташування.

Тенденції глобальних світових процесів дозволяють повному оцінити місце прикордонних територій у розвитку міжнародних відносин. Прагнення реґіонів багатьох держав знайти своє місце серед учасників міжнародного співробітництва вимагає проведення спільних досліджень соціально-економічних проблем прикордонних територій, результатом яких має стати вияв проектних рішень і обґрунтувань з метою їх практичної реалізації як на національному, так і на міжнародному рівнях. І з практичної, і з академічної позицій комплексний процес євроінтеграції і розширення ЄС сприяв приверненню уваги до прикордонних реґіонів як до зон міждержавної взаємодії³.

Усмузі місцевого прикордонного руху на Закарпатті проживають 415 тисяч громадян України. Тобто це така кількість громадян, які мають можливість скористатися нагодою, щоб отримати право на безперешкодний перетин кордону на довготривалий термін (від одного до п'яти років). Найбільше цим правом користуються жителі

- 2 ОМАРОВ Ш. А Огли Оцінка сталого розвитку реґіонів України In: Проблеми економіки, 3 / 2014, s. 139-150.
- 3 ЛАГНО, Валерій: Механізми державного управління сталим розвитком реґіонів на засадах реґіонального та транскордонного співробітництва [online], 2015 [2.02.2017]. Available from: http://dsum.edu.ua/upload/diser/006_lagno/lagno_dis.pdf

Рис1. Місце Закарпаття на карті

населених пунктів, які в безпосередній близькості до кордону, тобто де є пункти перетину. Звичайно, саме житлі прикордонних громад найбільше відчують сутність транскордонного співробітництва. Весною 2017 року автором було проведено ряд інтерв'ю з головами прикордонних населених пунктів Закарпатської області. І більшістю з них було зазначено, що наявність кордону для них - це:

- встановлення та розширення торгово-економічних відносин для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, малого та середнього бізнесу;
- збільшення туристичного та транзитного потенціалу Словаччини та України;
- підтримка родинних зв'язків;
- подальший розвиток культурних та освітніх відносин шляхом започаткування та реалізації спільних проектів, фестивалів, концертів, виступів народних колективів, виставок художників та наукових конференцій.

Водночас вони вказують, що жодних загроз, які пов'язані з близькістю кордону немає. Хіба що можна вказати певні

можливості для нелегальної міграції, часто формальність білатеральних зв'язків, засмічення території громад, особами, які перетинають кордон.

Стратегічні документи

Для покращення даної ситуації варто стратегічно працювати по обидва боки кордону як окремо, так і разом. Вже з початку незалежності України в області починають розробляти плани розвитку, а з початку 2000-их запроваджуються стратегічні ініціативи, які сприяють підвищенню прогнозованості розвитку території та мінімізації негативних наслідків різного рівня соціально-економічного розвитку по обидва боки кордону. Аналізуючи хронологію появи довготермінових і прогнозних документів Закарпатської обласної влади можна стверджувати, що окремі розробки з'явилися ще з кінця 80-их років ХХ ст. Загалом протягом 1989–2016 рр. в області були розроблено ряд документів зі стратегічним спрямуванням. Зокрема: Програма «Закарпаття – 2004» (2000–2001 рр.), Концепція сталого розвитку Закарпаття (2002 р.), Регіональна стратегія розвитку Закарпатської області до 2015 р., Стратегія розвитку Закарпатської області до 2020 р.

Звичайно, що регіональні стратегічні документи, як правило є відображення загальнонаціональних. Найважливішими з яких є: Концепція державної регіональної політики (2001 р.), Державна стратегія регіонального розвитку (2014 р.), Стратегія сталого розвитку «Україна - 2020» (2015 р.)

Правове регулювання транскордонного співробітництва в Україні визначається Законом про транскордонне співробітництво, який набрав чинності 24 червня 2004 року, а також Постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2002 р. «Деякі питання розвитку транскордонного співробітництва та єврорегіонів». Метою транскордонного співробітництва є розвиток соціально-економічних, науково-технічних, культурних та інших зв'язків і добросусідських відносин між суб'єктами та учасниками транскордонного співробітництва на принципах визнання суверенітету, територіальної цілісності та непорушності кордонів держав; урахування під час укладення угод про транскордонне співробітництво повноважень

суб'єктів та прав учасників транскордонного співробітництва; узгоджене усунення політичних, економічних, адміністративних та інших перешкод для взаємної співпраці (стаття 2) ⁴.

Транскордонного співробітництва (далі - ТКС) у Закарпатті, згідно Стратегії розвитку Закарпаття до 2020 року розглядається в якості стратегічної і постійно зміцнюваної та вдосконалюваної платформи для економічного і культурного та духовного розвитку Закарпаття і його громад.

Більше того, якщо у Регіональній стратегії – 2015 ТКС було виділено в окрему стратегічну ціль «Поглиблення транскордонної та євро регіональної співпраці», то в Стратегії Закарпаття – 2020 доцільно ТКС в якості одного із важливих інструментів регіонального розвитку поширити на реалізацію усіх без винятку стратегічних і операційних цілей та завдань⁵. Таким чином, нова регіональна стратегічна роль ТКС буде обумовлена ще й сучасними європейськими підходами до взаємодії прикордонних територій з визначенням пріоритетів фінансової підтримки ТКС щодо 4-х аспектів взаємодії: економіка; суспільство і соціальна сфера; екологія та сталий розвиток; організаційні та адміністративні механізми співпраці.

215

Важливим є і те, що регіональна політики ЄС, спрямована на ліквідацію диспропорцій розвитку і підвищення рівня життя населення, здебільшого стосується периферійних, східних регіонів країн-сусідів України. І саме ці східні для них регіони є сусідніми до периферійних ще з часів СРСР західних регіонів України, до яких відноситься і Закарпаття. Отже, цілі ЄС і України щодо просторово-регіонального розвитку повністю співпадають, їх досягнення значною мірою може забезпечуватись через механізми й інструменти ТКС⁶.

Тобто за збігом всіх факторів, як внутрішніх, так і зовнішніх стратегічні ініціативи Закарпатської області тісно пов'язані

4 ЗАКОН УКРАЇНИ «Про транскордонне співробітництво» [online], [21.03.2017]. Available from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>

5 СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ НА ПЕРІОД ДО 2020 РОКУ, 2015, [online], [10.02.2017]. Available from: http://dfrr.minregion.gov.ua/foto/projt_reg_info_norm/2015/05/Strategiya.pdf

6 СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ НА ПЕРІОД ДО 2020 РОКУ, 2015, [online], [10.02.2017]. Available from: http://dfrr.minregion.gov.ua/foto/projt_reg_info_norm/2015/05/Strategiya.pdf

з ініціативами прикордонних регіонів Європейського Союзу, що реалізуються в рамках операційних програм та програм технічної допомоги Європейського Союзу. Важливим етапом стратегічного планування прикордонних регіонів є створення спільних транскордонних стратегій та програм розвитку, комунікаційних стратегій, направлених на зміцнення співпраці та підвищення конкурентоспроможності територій. Реалізація Стратегічної цілі «Поглиблення транскордонної та єврорегіональної співпраці «Регіональної стратегії розвитку Закарпатської області до 2015 року» впродовж 2007 – 2014 рр. проводилась як через проектну діяльність підприємств, організацій і установ, так і через організаційно-договірні відносини з сусідніми прикордонними регіонами, а також – через розробку і реалізацію білатеральних та міжрегіональних стратегій ТКС в прикордонних регіонах. Такі стратегії розвитку розроблялися найчастіше у співпраці з словацьким та польськими представниками як державних так і не державних інституцій. Так, перелік чинних угод про білатеральне ТКС з прикордонними регіонами сусідніх країн, укладених Закарпатською ОДА і Закарпатською облрадою станом на кінець 2016 року, включає такі сусідні регіони: Прешівський і Кошицький самоврядні краї (Словаччини), повіти Сату-Маре і Марамуреш (Румунія), області Саболч-Сатмар-Берег та Гевеш (Угорщина), Підкарпатське воєводство (Польща). Зазначені спільні і скоординовані управлінські документи регіональних влад відіграють важливу роль середньострокових програм ТКС стратегічного характеру.

Словацько-українська транскордонна співпраця

Для Закарпаття найважливішим партнером все ж є Словацька республіка та її прикордонні громади. Оскільки лише Закарпаття межує із даною країною і загальна протяжність кордону 97 кілометрів. У зону дії місцевого прикордонного руху відносно Словаччини входить 281 населений пункт Берегівського, Великоберезнянського, Воловецького, Мукачівського, Перечинського, Свалявського та Ужгородського районів. Саме тому було розроблено проект Стратегії розвитку українсько-словацького транскордонного співробітництва до 2020 р. Мета якої послужити основою для розробки подальшої програми розвитку

транскордонного співробітництва між Закарпатською областю України та територіальними одиницями Словацької Республіки – Пряшівським і Кошицьким самоврядними краями. З огляду на те, що кордон між вище наведеними регіонами є водночас державним кордоном між Словацькою Республікою і Україною, а також зовнішнім кордоном ЄС, амбіцією плану стратегії є послужити також основою для розробки програми подальшого розвитку двосторонніх зв'язків між Словаччиною і Україною на міжурядовому рівні.

У зазначеному документі стратегічними цілями визначено:

- підвищення інноваційності і конкурентоспроможності транскордонного регіону шляхом його розвитку та продуманістю спеціалізації;
- покращення зовнішньої та внутрішньої доступності транскордонного регіону для транскордонного та міжрегіонального потоку осіб, товарів і послуг;
- зміцнення соціальної та культурної цілісності транскордонного регіону;
- посилення охорони навколишнього середовища, природної краси, цінностей та культурної спадщини транскордонного регіону;
- інтернаціоналізація, тобто залучення регіону до європейських та глобальних процесів.

Отже, розробка стратегії спільного розвитку транскордонного українсько-словацького регіону – це план дій, що передбачає співробітництво, в якому задіяні органи державної влади та місцевого самоврядування, компанії та інші інституції з обох боків кордону. Тут важлива співпраця на всіх рівнях. Наявність даної стратегії спільного розвитку транскордонних регіонів дасть можливість розбудові транскордонних кластерів, які вже є досить відомим явищем у Європі, і їх підтримання здійснюється не тільки на національному, а й на загальноєвропейському рівні, зокрема шляхом реалізації регіональної політики ЄС.

Загальний стратегічний план для транскордонної співпраці слід розглядати як програму, що спрямовує діяльність всіх зацікавлених сторін з обох боків кордону протягом тривалого часу, але розуміючи, що конкурентно-конфліктне та мінливе ділове та соціальне середовище робить постійні коректування неминучими.

Віддзеркалення різних інтересів в стратегічних цілях прикордонних регіонів і забезпечення на цій основі суспільної підтримки стає важливим чинником регіонального сталого розвитку.

Література:

БЕНЧ, Владімір; ДУЛЕБА, Александер; ЛУКША, Олег; СТАНКЕВИЧ Оксана:

Стратегія розвитку словацько-українського транскордонного співробітництва до 2020 року (проект), 2013 [online], [12.02.2017].

Available from: <https://eu.prostir.ua/data?t=1&q=261605>

ЗАКОН УКРАЇНИ «Про транскордонне співробітництво» [online], [21.03.2017]. Available from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>

ЛАГНО, Валерій: Механізми державного управління сталим розвитком регіонів на засадах регіонального та транскордонного співробітництва [online], 2015 [2.02.2017]]. Available from: http://dsum.edu.ua/upload/diser/006_lagno/lagno_dis.pdf

КОНЦЕПЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ НА ПЕРІОД ДО 2020 РОКУ, 2007 [online], [12.02.2017]. Available from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/880-2007-%D1%80>

НАЦІОНАЛЬНА ПАРАДИГМА СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ ed:

Б. Є. Патон. К.: Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2012, s.72.

НОСА-ПИЛИПЕНКО Наталія, JURKOVIČOVÁ Lujza: Сталий розвиток прикордонних регіонів через ефективне стратегічне планування на прикладі Закарпатської області. In: Серія «Економіка». Науковий вісник Ужгородського університету Випуск 1 (45) / 2015, s.128-133.

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ НА ПЕРІОД ДО 2020 РОКУ, 2015, [online], [10.02.2017]. Available from: http://dfrr.minregion.gov.ua/foto/projt_reg_info_norm/2015/05/Strategiya.pdf

ОМАРОВ Ш. А Огли Оцінка сталого розвитку регіонів України In: Проблеми економіки, 3 / 2014, s. 139-150.

Баренцевий Євро-Арктичний регіон у політиці ЄС і міжнародній та регіональній співпраці на Півночі Європи

Barents Euro-Arctic region in EU policies and international and regional cooperation in Northern Europe

Abstract: EU Arctic policy defines priorities: protecting and preserving the environment of the region; dialogue with the local population of the North and the “Arctic countries”; international cooperation on issues of rational use of natural resources and more. The BEAR countries are dealing with active and prospective regional structures within which all participants, including the Barents cooperation regions produce common approaches solve interrelated problems and demonstrate their openness, inviting all interested countries to implement specific projects of cooperation, make the same contribution in a stable and good situation in the North and the European continent as a whole.

219

Keywords: international organizations, regional cooperation, environmental partnership foreign policy, European Region.

Для аналізу діяльності та інституційно-іноваційного потенціалу Баренцевого співробітництва та його значення для транскордонної співпраці в інших європейських регіонах важливе значення мають напрямки діяльності ЄС в Арктичному регіоні, його роль у вирішенні проблем Півночі, особливості кооперації між Європейським Союзом та «арктичними країнами»-членами БЕАР.

Європейський Союз прагне відігравати помітну роль у вирішенні проблем в регіоні. Вже на початку ХХ ст. Арктика стала невід’ємною частиною світополітичного простору. Проте у другій половині ХХ ст. – на початку ХХІ ст. міжнародна боротьба за регіон істотно посилилась. Глобальне потепління породило новий раунд змагання на різних рівнях за території та ресурси Півночі. Країни прагнуть зберегти та розширити свій суверенітет в регіоні. Набуває актуальності питання,

буде Арктика підконтрольна чітким нормам міжнародного права, чи стане вільним майданчиком для військово–політичної, наукової, промислової діяльності. Для традиційних «арктичних країн» сформувався нові внутрішні та зовнішні виклики¹.

Аналіз регіоарктичного наукового доробку та його потенціалу свідчить, що найбільший науковий інтерес до дослідження проблем Півночі проявляють не тільки представники «арктичних країн», а також країн–«претендентів» на арктичні території. Зокрема йдеться про праці американських, канадських, китайських та скандинавських дослідників Джозефа Чінйонг, Майка Венструп, Хізера Конлі, Скота Боргерсона, Майкл Баерса, Лі Чженьфу та ін². В українському інформаційному та науковому просторі також зросла увага до Арктичного регіону. Її загострив аналіз актуальних питань глобальної та національної енергетичної безпеки. Найпомітніші розвідки з цієї проблематики належать перу М. Гончара.

Арктичну стратегію Європейського Союзу визначають насамперед такі документи: Резолюція Європейського Парламенту щодо арктичної стратегії ЄС від 12 березня 2014 р., Висновки Ради Європейського Союзу із розробки політики ЄС в Арктичному регіоні від 12 травня 2014 р., Спільне повідомлення Європейської комісії до Європейського Парламенту та Ради ЄС: «Розробка політики Європейського Союзу стосовно Арктичного регіону: прогрес від 2008 р. та наступні кроки»³.

- 1 Детальніше про військово–політичні аспекти див.: 1. Гончар М. Арктика: холодная война во льдах [Електронний ресурс] / М. Гончар // ZN.ua. – Режим доступу: [gazeta.zn.ua/ international/arktika-holodnaya-voyna-vo-lдах_.html](http://gazeta.zn.ua/international/arktika-holodnaya-voyna-vo-lдах_.html). Arctic Strategy [Elektronniy resurs] // U.S. Department of Defense, Washington, DC. – 2013. – Rezhim dostupu: http://www.defense.gov/pubs/2013_Arctic_Strategy.pdf. 2. Horobets O. O., student of Department of Foreign Nations Modern and Contemporary History, History Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine, Kyiv), alexmir93@gmail.com Development of the EU's Arctic policy (beginning of the 21st century)
- 2 Aalto, P., Blakkisrud, H., and Smith, H. (eds) The New Northern Dimension of the European Neighborhood. (Brussels: Centre for European Policy Studies, 2008).
- 3 European Parliament resolution of 12 March 2014 on the EU strategy for the Arctic (2013/2595(RSP)) [Електронний ресурс] // European Parliament, Strasbourg. – 2014. – Режим доступу: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&language=EN&reference=P7-TA-2014-0236>.

ЄС прагне відігравати помітну роль у підтриманні регіональної кооперації, а також вирішенні проблем, що стоять перед Арктичним регіоном. Європейський Союз виступає прибічником збільшення міжнародних зусиль у боротьбі із змінами клімату.

Зазначимо, що в арктичній стратегії ЄС окреслено роль Баренцево – Євро–Арктичної ради, як важливої платформи для кооперації між Данією, Фінляндією, Норвегією, Росією, Швецією у соціальній, освітній сферах, наукових дослідженнях, енергетиці, культурі та туризмі тощо⁴. Проте прагнення Європейського Союзу налагодити міждержавну кооперацію в Арктиці, забезпечити стабільні інвестиційні потоки не відвернуло увагу від безпекових питань.

Коли регіон Баренцева моря був сформований, дискутувалась концепція “Європи регіонів” і двері були відкриті для розширення та інтеграції європейського простору. Оскільки розширення ЄС не мало негативного впливу на тодішніх кандидатів і на ЄС загалом, то вплив політики ЄС щодо сусідів і здатність сусідніх держав прийняти європейське покликання також слід було брати в поле зору цих дискусій.

Контакти Норвегії з ЄС і досі широкі - не формально, а практично, - максимально наближаючи цю країну до членства. Членство у Шенгенській зоні та різні механізми асоціації в межах Скандинавської співпраці та політики безпеки ЄС роблять Норвегію близьким союзником ЄС. “Північний Регіон”, таким чином, є багатоаспектним регіоном, який спирається на Європу і Норден для формування певного політичного об’єднання.

Вєвропейських реаліях, де «великі структури трансформуються у більш прагматичні», міжнародний контекст, в якому розвивається регіон, не є ключовим питанням. Визначальним є координація ініціатив і наявність стимулів і прагматизму. Значний внесок Норвегії у ядерну безпеку реалізовувався спочатку на двосторонній основі, а зараз протікає в рамках загальноєвропейських програм, додавши, крім іншого, громадянський вимір до безпеки колишніх

4 Joint Communication to the European Parliament and the Council. Developing an EU Policy towards the Arctic Region: progress since 2008 and next steps [Електронний ресурс] // European Comission, Brussels. – 2012. – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/arctic_region/docs/join_2012_19.pdf.

резервів. Крім того, більшість масштабних програм в сфері охорони здоров'я були вплетені та інтернаціоналізувалися через особливу систему Північної Європи з 2003 року. Початком цього було створення Північного партнерства в сфері охорони здоров'я і соціального добробуту, яке об'єднує діяльність оперативних груп в регіоні Балтійського моря із подібними заходами в Регіоні Баренцева. І на останок, екологічна підтримка також значною мірою тепер взаємопов'язана завдяки Північному екологічному партнерству (Northern Dimension Environmental Partnership). Акумуляція ресурсів у Північному регіоні сприяє зосередженню на спільних підходах країн, забезпечуючи додаткову якість реалізації програм через фінансову обумовленість і щедрі фонди.

З метою мирного співробітництва Арктиці, приполярних регіонах восени 1996 року створена ще одна регіональна організація – Арктична рада. До нього увійшли Росія, США, Канада, північноєвропейські країни і ряд організацій корінних народів Півночі. Експерти Ради нині працюють над реалізацією спільної регіональної стратегії стійкого розвитку і екологічного співробітництва в Арктиці. Це одне з головних питань порядку денного регулярної конференції міністрів у справах навколишнього середовища країн Арктичної ради, яка в Норвегії проходить за звичай в в Тромсе. За фінансової і організаційної підтримки США, Фінляндії, Ісландії, Швеції, Росії та Об'єднання Саамі Рада здійснює, в т. ч. й на території Баренцева Євро-Арктичного регіону, підтримку проектів збереження та розвитку арктичного і полярного природного середовища в рамках діяльності PSI – інструменту підтримки проектів Арктичної Ради, який адмініструє Фінансова корпорація Північного природного Середовища (NEFCO). Черговий раунд фінансування майже об'ємом 16 млн.євро стартував у липні 2014 року.

Три країни–члени ЄС є учасниками Арктичної ради. Загалом, Європейський Союз прагне збільшити свою активність серед «арктичних країн», та вирішувати проблеми на основі співпраці⁵.

5 Joint Communication to the European Parliament and the Council. Developing an EU Policy towards the Arctic Region: progress since 2008 and next steps [Електронний ресурс] // European Commission, Brussels. – 2012. – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/arctic_region/docs/join_2012_19.pdf. European Commission, Brussels. – 2012. – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/arctic_region/docs/join_2012_19.pdf.

Арктична політика ЄС визначає пріоритетні напрямки діяльності: захист та збереження навколишнього середовища регіону; діалог із місцевим населенням Півночі та з «арктичними країнами»; міжнародна кооперація із питань раціонального використання природних ресурсів тощо. Арктична стратегія ЄС визнає значний економічний потенціал Арктичного регіону⁶. Цим зумовлені коштовні науково–дослідницькі, інвестиційні програми, наприклад рамкова програма Європейського Союзу «Горизонт 2020»⁷. ЄС прагне направити потік інвестицій в Арктичний регіон не лише зі сторони «арктичних країн», а й з боку держав–спостерігачів в Арктичній раді.

Для підтримки своїх позицій, країнами ЄС налагоджене представництво в Арктичній раді: Франція, Німеччина, Велика Британія, Польща, Іспанія, Нідерланди, Італія виконують в ній роль спостерігачів. Пріоритетом представництва ЄС на міжнародних майданчиках є спільна політика країн–членів, а також послідовний план дій у напрямку міжрегіонального та прикордонного співробітництва⁸. Європейська політика на «північному напрямку» визначається регіональною кооперацією та партнерством. Основою цієї моделі є взаємодія між ЄС, Ісландією, Норвегією та Росією⁹. Отже, порушення партнерських зав'язків, конфронтація із Росією може змінити бачення Європейським Союзом Арктичного регіону, а також спричинити формування нової стратегії щодо Арктики.

- 6 Joint Communication to the European Parliament and the Council. Developing an EU Policy towards the Arctic Region: progress since 2008 and next steps [Електронний ресурс] // European Commission, Brussels. – 2012. – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/arctic_region/docs/join_2012_19.pdf, с. 2–4, 8
- 7 European Parliament resolution of 12 March 2014 on the EU strategy for the Arctic (2013/2595(RSP)) [Електронний ресурс] // European Parliament, Strasbourg. – 2014. – Режим доступу: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&language=EN&reference=P7-TA-2014-0236>.
- 8 The inventory of activities in the framework of developing a European Union Arctic Policy [Електронний ресурс] // European Commission Joint Staff Working Document, Brussels. – 2012. – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/arctic_region/docs/swd_2012_182.pdf с. 27–28
- 9 Joint Communication to the European Parliament and the Council. Developing an EU Policy towards the Arctic Region: progress since 2008 and next steps [Електронний ресурс] // European Commission, Brussels. – 2012. – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/arctic_region/docs/join_2012_19.pdf. с. 8

В цілому, із урядових документів Європейського Союзу випливає, що останній почав виявляти все більший інтерес до Арктики. ЄС у своїй політиці є прибічником тієї позиції, що управління Арктикою має будуватися на вже встановлених багатосторонніх домовленостях і механізмах (Конвенція ООН з морського права, Арктична рада та Міжнародна морська організація), а не на новому арктичному договорі. При цьому повинні шануватись суверенітет і національні інтереси самих країн Арктики. Європейський Союз прагне відігравати більш вагому роль у вирішенні проблем Арктичного регіону, але йому доводиться визнати, що чільна роль належить «арктичним країнам», тому консолідована європейська політика повинна зосереджуватися на підтримці успішної співпраці, та сприянні у вирішенні нових проблем регіону¹⁰.

Арктична стратегія ЄС враховує зростання світової геополітичної зацікавленості на Півночі, особливо з боку «неарктичних країн» – Китаю, Японії та Індії. Неспростовним доказом посилення ролі цих нових регіональних гравців є надання Південній Кореї, Китаю, Японії, Індії, Сінгапуру статусу спостерігачів в Арктичній раді¹¹. Основний інтерес ЄС в Арктиці стосується глобальних кліматичних змін, які мають різні екологічні, соціально– економічні та геополітичні наслідки. У своїй новій кліматичній політиці стосовно Арктики Європейський Союз почав висувати на перший план отримання конкретних і актуальних знань та інформації про кліматичну динаміку регіону, підкреслюючи необхідність інвестицій у дослідженні арктичного навколишнього середовища. Ці зусилля, природньо, вимагають координації та взаємодії між ЄС, «арктичними країнами» та іншими зацікавленими сторонами¹².

10 European Parliament resolution of 20 January 2011 on a sustainable EU policy for the High North (2009/2214(INI)) [Електронний ресурс] // European Parliament, Strasbourg. – 2011. – Режим доступу: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2011-0024+0+DOC+XML+V0//EN>

11 European Parliament resolution of 12 March 2014 on the EU strategy for the Arctic (2013/2595(RSP)) [Електронний ресурс] // European Parliament, Strasbourg. – 2014. – Режим доступу: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&language=EN&reference=P7-TA-2014-0236>.

12 Käpylä J. The Global Arctic: The Growing Arctic Interests of Russia, China, the

Створенням Арктичної Ради, так само як і ради держав Балтійського моря по суті, завершилося формування мережі регіональних міжнародних організацій співробітництва, сфера дії яких охоплює або межує з Баренцевим Євро-арктичного регіоном. Ми маємо справу з активними і перспективними регіональними структурами, в рамках яких всі учасники, в тому числі і країни БЕАР виробляють загальні підходи, вирішують взаємозалежні проблеми і одночасно демонструють свою відкритість, запрошують всі зацікавлені країни до реалізації конкретних проектів взаємодії, вносять тим самим свій внесок в створення стабільної і добросусідської обстановки на Півночі і Європейському континенті в цілому.

Література:

- Гончар М. Арктика: холодная война во льдах [Електронний ресурс] / М. Гончар // ZN.ua. – Режим доступу: gazeta.zn.ua/international/arktika-holodnaya-voyna-vo-ldah-.html.
- Aalto, P., Blakkisrud, H., and Smith, H. (eds) *The New Northern Dimension of the European Neighborhood*. (Brussels: Centre for European Policy Studies, 2008).
- European Parliament resolution of 20 January 2011 on a sustainable EU policy for the High North (2009/2214(INI)) [Електронний ресурс] // European Parliament, Strasbourg. – 2011. – Режим доступу: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2011-0024+0+DOC+XML+V0//EN>
- European Parliament resolution of 12 March 2014 on the EU strategy for the Arctic (2013/2595(RSP)) [Електронний ресурс] // European Parliament, Strasbourg. – 2014. – Режим доступу: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&language=EN&reference=P7-TA-2014-0236>.
- Joint Communication to the European Parliament and the Council. *Developing an EU Policy towards the Arctic Region: progress since 2008 and next steps* [Електронний ресурс] // European Commission, Brussels. – 2012. – Режим доступу: [225](http://eeas.eu-</p></div><div data-bbox=)

ropa.eu/arctic_region/docs/join_2012_19.pdf.

Käpylä J. The Global Arctic: The Growing Arctic Interests of Russia, China, the United States and the European Union [Электронный ресурс] / J. Käpylä, H. Mikkola // The Finnish Institute of International Affairs, Helsinki. – 2013. – Режим доступа: www.fia.fi/en/publication/347/#.UnvNynCshcY

The inventory of activities in the framework of developing a European Union Arctic Policy [Электронный ресурс] // European Commission Joint Staff Working Document, Brussels. – 2012. – Режим доступа: http://eeas.europa.eu/arctic_region/docs/swd_2012_182.pdf

**Порівняльний аналіз використання туристичного
потенціалу скандинавських країн,
на прикладі Норвегії в її крайній частині -
баренцево-російському прикордонні
та Карпатського регіону на прикладі
словацько-українського прикордоння**

Comparative analysis of the use of tourism potential
in Scandinavian countries, comparing the extreme north
of Norway and the Barents Russian border with
the Carpathian region of the Slovak-Ukrainian border

Abstract: This article discusses the use of tourism potential in different regions of the border are separated by thousands of kilometers. These regions have much in common - especially the experience of neighboring countries, carried out in order to establish cooperation between the two countries and exchanges in many areas of life. The article deals with the causes that prevent intensification of cross-border cooperation and ways to overcome these reasons. The novelty of this study is a comparative analysis of the current state of cooperation in tourism it is in the cross-border format between Norway & Russia, and between Slovakia & Ukraine. The article will be of interest to tourism industry professionals and a wide range of practitioners in tourism.

Keywords: tourism, Barents-Russian border, cross-border Slovak-Ukrainian cooperation in tourism, tourism potential.

Запропоновану тему розглянуто в площині туристичного потенціалу, саме в рамках транскордонного співробітництва: скандинавських країн, на прикладі Норвегії й Росії та в Карпатському регіоні на прикладі словацько-українського прикордоння.

При розгляді питань вищевказаного співробітництва, яке сьогодні, як правило, є доволі схожим, особливо у баренцево-російському та

словацько-українському прикордоннях, важливо вказати й на суттєві розбіжності, які мали місце у минулому, виходячи з історичного розвитку кожної з цих територій. Тобто, якщо у минулому, між ЧСР та СРСР, з яких й утворились - сучасні: Словацька Республіка та Україна, були певні туристичні взаємини (не кажучи вже про прикордонне співробітництво прилеглих до спільного держкордону цих країн, зокрема: Східнославацького краю ЧСР й Закарпатської області УРСР) то аналогічна співпраця між Мурманською областю тодішньої РСФСР й фюльке Finnmark (найпівнічніша адмінідиція Фінмарк, що межує з РФ), Королівства Норвегії, члена НАТО, особливо у туристичній сфері, була практично - відсутня.

Більше того, з 2005 року Україна в односторонньому порядку - відмінила візовий в'їзд для громадян країни Євросоюзу, включаючи й для словацьких громадян, то між Норвегією й Росією - нічого подібного немає. Тим не менше, сухопутні кордони: між Норвегією й Росією, протяжністю - 196 км, як й між Словаччиною та Україною - 98 км, завжди були кордонами миру.

Сучасні норвезько-російські транскордонні взаємини, в її крайній частині баренцево-російському прикордонні, доволі розвинені та стосуються, насамперед, взаємних поїздок громадян однієї країни до іншої, а також - арктичного туризму.

Безвізовий місцевий прикордонний рух між Норвегією та Росією було відкрито в кінці травня 2012 року. І не дивлячись на те, що норвезько-російський кордон має лише єдиний КПП Стурскуг, вже у травні того ж року, через цей пункт пропуску пройшло 2 279 норвежців, які мають звичайні російські візи. Натомість, посвідчення (безвізового місцевого прикордонного руху) дозволяє бувати в містах: Нікелі та Заполярному. Статистичні ж дані свідчать про те, що рух через кордон постійно зростає. Так, тільки з січня по жовтень 2012 року (включно) кордон перетнуло 198 168 чоловік - більше, ніж за весь 2011 рік. Лідирують як і раніше російські громадяни, що прямують до Норвегії за покупками і на відпочинок.

Позитивно, що така активність на кордоні між Норвегією та Росією, вимагає сучасного осмислення та впорядкування, яке оформлено у регулярні заходи. Так, у жовтні 2016 року у Нікелі відбулись VI Дні російсько-норвезького прикордонного

співробітництва. Головними темами форуму були питання розвитку торгово-економічних відносин і туризму, який виявив, що туристичний потенціал Північно-Західного регіону Росії і Норвегії дуже схожі. Насамперед, це рибальський туризм: морська та річкова рибалка, на території сусідніх країн, які користуються успіхом в рівній мірі. А от візитною карткою прикордоння двох країн - є сніг та, відповідно - зимові екстремальні види спорту, що веде до розвитку гірськолижних курортів різних рівнів складності.

Ще одна цікава тема - етнографічний туризм. Скандинавські країни і Кольський півострів Росії об'єднують малочисельний корінний народ Північної Європи - саами. Для любителів екзотики як Росією, так і Норвегією вже розроблені туристичні маршрути, що знайомлять всіх охочих з історією, культурою і побутом цього народу.

Більше того, тільки за останні десять років більш ніж на 300% зріс потік туристів, які шукають північні саява на території Арктики. Тому у Росії та Норвегії є всі передумови для того, щоб створити нові туристичні маршрути. На даний момент між сусідніми країнами ведеться активне обговорення 72-х годинного безвізового режиму для круїзних суден, яке відкриває величезні можливості для туроператорів Норвегії та Росії.

Це пов'язано з тим, що Російська Арктична зона - найбільша ділянка світової Арктики і третина території Росії. Однак те, що на цій «третині» є життя, складне, самотнє, справжнє і те, що на це, дійсно - варто подивитися, в Росії все ще важко вірять. Натомість, іноземці в російській Арктиці - вже бачать перспективу.

Гостинні курорти Баренцового та Білого морів, чартерний криголам, комфортабельні чуми по системі all inclusive, професійні аніматори з числа корінних північних народів, фото на пам'ять з білим ведмедем, магнітики з іржавих бочок з-під паливно-мастильних матеріалів - роблять свою справу, в частині розвитку туристичних взаємин між обома країнами. Саме за рахунок сектора послуг (і туризм в цьому випадку грає найважливішу роль) можна створити базу для розвитку малого і середнього бізнесу в Арктиці.

Успішним прикладом диверсифікації може слугувати «Арктикуголь» - підприємство, у складі якого, з 2011 року - працює центр арктичного туризму «Груммант» (російська історична

назва Шпіцбергена), туроператор який використовує існуючу інфраструктуру підприємства та намагається залучити російських туристів низькими цінами та екскурсійною програмою (російською мовою), приділяючи увагу «російському сліду» в історії Шпіцбергена.

Натомість, в силу географічних можливостей та намагань влади, морськими воротами в російську Арктику є Мурманськ. В рамках проекту «Арктична гавань» - є намір зробити це місто центром круїзного туризму. З цією метою - завершується модернізація порту: реконструйовано 206-метровий пірс, реставрується будівля морського вокзалу, в перспективах облаштування пункту пропуску тощо. Це дає свої результати, бо лише у 2015 році в Кольському Заполяр'ї побувало 10 тисяч круїзних туристів, а в порт заходило 13 круїзних лайнерів. У попередні два роки їх було 11 і 9, відповідно.

Основним туристським об'єктом Баренцового регіону є Норвегія, а точніше, архіпелаг Шпіцберген. У норвезьких готелях архіпелагу реєструють близько 100 тис. нічлігів, а щорічний приріст даного показника становить близько 10%. Із загальної кількості відвідувачів-туристів Шпіцбергена 75% - норвежці. Досить широко відомі фіорди Північної Норвегії, Лофотенські острови тощо. Фіннмарк (Норвегія) дуже популярний влітку завдяки мису Нордкап та круїзам на «Хюртірютен». Натомість, північні території Російської Федерації, багаті унікальними культурними й туристичними об'єктами для відвідування, як-то: об'єкти культурної спадщини, пам'ятники історії, архітектури, природи, археології, музеї, театри, концертні зали, кінотеатри, об'єкти для активного, екстремального та екологічного туризму. Так, тільки на території Архангельської області налічується понад 4350 об'єктів для відвідування туристами.

Майже аналогічною є ситуація й у взаєминах між Росією та Фінляндією (спільний кордон - 1271,8 км), а також між Росією та Швецією. Так, Фінська Лапландія - спеціалізується на зимовому туризмі. Позитивна динаміка з 2009 року за кількістю перетинів кордону в/з російської території Баренцового регіону - обумовлена зростанням числа туристів на додаток до зростання пасажирських і вантажних перевезень. Це припущення підкріплюється даними досліджень, наприклад дослідження про вплив туристичного потоку з Росії до

Фінляндії. Дослідження показує, що близько 350 тисяч туристів з Росії витрачають у фінській Лапландії близько 600-700 млн. євро на рік. Вплив російського туризму на Північну Норвегію і Північну Швецію здається більш помірним, але швидко зростає.

Щодо Швеції, то організацію перевезень в міжнародному сполученні, як відзначають спеціалісти - доцільно здійснювати в тому числі з використанням транскордонних маршрутів. Натомість, розширення мережі шляхів сполучення і ефективна транспортна інфраструктура є двома ключовими умовами для розвитку туризму в Баренцовому регіоні.

Тим не менше, кількість туристів, що відвідали Баренцевий регіон, зростає приблизно на 10-12% щорічно. Серед основних видів туризму: арктичні морські круїзи, вартість, яких становить понад 25 тисяч євро (основний перевізник - атомохід «Ямал»). Натомість, реального прибутку - майже немає, а лайнери, які стоять не так довго в Мурманську - не дають часу на огляд визначних пам'яток і музеїв, а також придбання сувенірів й відвідування місцевих ресторанів. Серед основних недоліків регіону й: слабо розвинена інфраструктура та брак інвестицій.

Сучасні словацько-українські взаємини, характеризуються історичними традиціями та певною стабільністю. Від спільних святкувань 9 Травня на радянсько-чехословацькому кордоні до співпраці в рамках Карпатського Єврорегіону, який ще й сьогодні об'єднує 19 прикордонних адміністративно-територіальних одиниць - ось шлях повний досвіду та досягнень.

Натомість, сьогодні, міжрегіональне співробітництво між Україною та Словацькою Республікою є одним із найважливіших напрямків всього спектру двосторонніх відносин. Так, між двома країнами на міжрегіональному рівні укладено близько 50 угод про співпрацю, партнерськими відносинами зв'язані 15 міст обох країн, у тому числі і столиці наших держав: Київ та Братислава. Встановлено контакти між усіма 8 краями Словаччини та 10 областями України. При цьому процес розширення поглиблення міжрегіональних зв'язків постійно триває.

Доцільно навести кілька фактів, про які інформує Посольство України в Словаччині та які підтверджують активні, в тому числі

й прикордонні словацько-українські взаємини. Так, 15 травня 2015 року на українсько-словацькому кордоні в пункті пропуску «Малий Березний-Убля» відбулося свято День добросусідства, який організували: Закарпатська обласної державної адміністрації, Закарпатська обласна рада, Кошицький та Пряшівський самоврядні краї. В рамках заходу було підписано Програму спільних дій Закарпатської обласної ради, Закарпатської ОДА і Пряшівського самоврядного краю на 2015-2016 роки та Виконавчий протокол № 7 до Меморандуму про співпрацю між Закарпатською обласною державною адміністрацією і Кошицьким самоврядним краєм на 2015-2016 роки. 13 серпня 2015 року з робочим візитом в Закарпатті перебував Заступник голови НР СР Я.Фігель. У ході проведених переговорів йшлося про можливість реалізації спільних інфраструктурних проектів та відправлення на відпочинок до СР закарпатських школярів. 21 травня 2016 року у міжнародному пункті пропуску «Ужгород - Вишне Немецьке», на українсько-словацькому кордоні, традиційно відбувся День добросусідства. Було підписано Меморандум про співпрацю між Закарпатською ОДА й облрадою та Кошицьким самоврядним краєм, а також Меморандум про співпрацю з Пряшівським самоврядним краєм. 3 лютого 2017 року відбулися зустрічі Посла України в СР з губернатором Кошицького самоврядного краю та віце-мером м. Кошице. Сторони детально обговорили подальшу взаємодію в рамках Меморандуму про співробітництво між містами побратимами Ужгород і Кошице. Окрема увага була приділена проведенню у квітні 2017 року Днів України в Кошице, а також в їх рамках традиційного Словацько-Українського бізнес-форуму.

Однак, щодо співпраці в туристичній сфері, то тут ще - непочатий край робіт.

Відомо, що Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Словацької Республіки про транскордонне співробітництво була укладена у грудні 2000 року, саме з метою налагодження співпраці між місцевими органами влади щодо міського і регіонального розвитку, транспорту і зв'язку, енергетики, туризму, тощо.

Серед чисельних Програм Добросусідства, які були підтримані Європейським Союзом, в тому числі й з боку ряду структур Закарпатської області, варто відмітити Програму словацько-української транскордонної співпраці у сфері туризму, Програму

сприяння підприємству уздовж словацько-українського кордону й створення регіонального Туристично-інформаційного центру. Як свідчать дані досліджень, щодо розвитку транскордонного співробітництва (за 2016 рік), проведені Інститутом регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАУ України, як пріоритетний вид ТКС, преважує у всіх сімох транскордонних регіонах. Причому, пріоритетними, наприклад, в українсько-словацькому та українсько-угорському ТКР - є сфери освіти та туризму (13,64%). Якщо ж порівнювати сучасний туристичний потенціал Словаччини та України, то насамперед варто визначитись у яких сферах (критерії), з урахуванням, наприклад, географічно-кліматичних умов (які схожі у Східній Словаччині та в Карпатах) - варто таке оцінювання здійснювати. Такими критеріями можуть бути, наприклад, гірська місцевість та, відповідно: гірський туризм, зимові катання в горах та відвідання термальних СПА-закладів.

«Залишаючись», при гірськолижному туризмі - треба констатувати що, наприклад, туркомплекс «Буковель» (Івано-Франківська область) може скласти конкуренцію багатьом, аналогічним гірськолижним курортам Словаччини, наприклад, у Високих Татрах (Пряшівський край). Однак, що стосується таких показників, як: «доступність курорту», тобто - транспортне сполучення та інфраструктурні принади (зв'язок та Інтернет), то перевага буде на «словацькому боці». Це ж стосується й «зони покриття медичного страхування» (не плутати з аварійно-рятувальною службою), тобто - гарантії забезпечення надання першої та невідкладної медичної допомоги відпочиваючим (включаючи й іноземцям), безпосередньо на курорті, то ця тема для українських зон відпочинку, взагалі - terra incognita.

Натомість, що стосується «вартості перебування і послуг», тобто - надання транспортних послуг, проживання, харчування, паркування автомобілів, вартість канатних доріг тощо, то в ТК «Буковель», як й у більшості українських туристичних закладах, вони будуть дорожчими від словацьких при мінімальній гнучкості щодо вартості на свої послуги (наприклад, в міжсезоння).

Це ж стосується й основних, закарпатських, гірськолижних комплексів: Драгобрат і Ясіня (Рахівський район), Пилипець

і Подобовець (Міжгірський район), Кострино і Красія (Великобerezнянський район), які порівнювати їх зі словацькими не варто. Викликає занепокоєння й незадовільний екологічний стан територій гірськолижних комплексів, як туристичних об'єктів і територій відпочинку туристів й рекреантів краю.

З другого боку, за час дії безвізових поїздок тих же громадян Словаччини до України, з 2005 року, суттєвого приросту, туристів з цієї країни - не спостерігається. Відсутність обліку та статистичних даних, саме по відпочиваючим іноземцям взагалі, не кажучи вже про окремі країни - унеможлиблює здійснювати в Україні - не тільки моніторинг за цією категорією туристів, але й вести планування і приймати рішення у цій сфері.

Причинами такого стану у туристичній сфері, зокрема краю, є:

1. Фактично, повний занепад туристичної галузі періоду СРСР та відповідно, об'єктів відпочинку, які була орієнтовані здебільшого на внутрішнього споживача.

2. Наявні туристичні об'єкти та зони відпочинку краю, які виникли в останні 25 років, як правило - потерпають через відсутність: доріг та інших комунікацій (якісний зв'язок й Інтернет), належного сервісу з боку перевізників, туристичного супроводу (екскурсоводи, гіді-перекладачі).

3. Туристичний супровід «бідний» на екскурсії та подорожі, а також має слабку презентацію своїх пропозицій, через мережу Інтернет та в соціальних мережах.

4. Презентація туристичних можливостей краю на міжнародних форумах, особливо за кордоном, як-то: семінари, конференції, виставки тощо, швидше - епізодична й несистемна.

5. Щорічне зростання сум коштів від курортного (туристичного) збору, про який часто інформують чиновники туристичної сфери краю, є підтвердженням того що: курс долара США (за які купуються тури та заїзди за кордон) до вітчизняної валюти та, відповідно, здорожання послуг по проживанню, харчуванню тощо за кордоном, а також, візові перепони - є основною складовою наповнюваності місцевих туристичних об'єктів.

Натомість, на відміну від представників туристичної сфери України, туристичний бізнес Словаччини - вже готується до відмі-

ни шенгенських віз категорії «туризм», по відношенню до українських громадян. Так, у січні цього року, в Києві, під патронатом Посольства Словацької Республіки та за організаційного сприяння туроператора Travel Professional Group - відбулась ефективна презентації туристичних можливостей Словаччини.

Таким чином, можна з великою ймовірністю прогнозувати, що з відміною віз для громадян України, відвідання останніми, наприклад, Словацької Республіки - суттєво зросте. Є очевидним, що українські громадяни, особливо ті, які проживають за межами Закарпаття - із задоволенням вибиратимуть місце відпочинку, саме - Словаччину. Тому, потенціал співпраці й активізація транскордонної співпраці між місцевими туристичними компаніями і операторами двох країн - буде реалізовуватись якнайактивніше. Звідси: відміна візових формальностей, широка шкала пропозицій відпочинку, а головне - приваблива цінова політика та доступність до туристичних дестинацій, практично - цілорічно й вирізняє використання туристичного потенціалу скандинавської країни - Норвегії та Росії від аналогічних: Словаччини та України.

Джерела:

Russiske turisters preferanser i forhold til reiselivsmål i Nord-Norge. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.norvegia.ru/Global/SiteFolders/webmur/Rapport%20om%20reislivssatsing%20i%20Nordvest-Rusland.pdf>

Základy rozvoja cestovného ruchu. Ing. Michal Ševčík, Sekcia cestovného ruchu MH SR. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.tik.sk/projekty/vidiecky-turizmus-a-agro-turizmus/ikolo/zaklady-rozvoja-cestovneho-ruchu/>

Міжрегіональне співробітництво України та Словаччини. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://slovakia.mfa.gov.ua/ua/ukraine-sk/regions>

Норвежцы ездят в российское приграничье уже вдвое активнее. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://barentsoobserver.com/ru/granicy/norvezhcy-ezdyat-v-rossiyskoe-prigraniche-uzhe-vdvoe-aktivnee-01-11>

Россия и Норвегия: курс на развитие приграничья. [Електронний

ресурс]. - Режим доступа: http://kn51.ru/news/society/facts_and_events/2016/10/28/rossiya-i-norvegiya-kurs-na-razvitie-pri-granichya.html

Северная Европа: регион нового развития. Под редакцией Ю.С. Дерябина Н.М. Антюшиной. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://instituteofeurope.ru/images/uploads/monografii/OldWorld/seu.pdf>

Транскордонне співробітництво. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.zakarpatia.com/?p=844>

Туризм: Арктика вместо Турции и Египта. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://regnum.ru/news/society/2172739.html>

O autoroch

Vitalii ANDREIKO (Ukraine) Associate professor the Department of International Studies and Social communication at the Faculty of History and International Relations, National university «Uzhhorod national university », PhD in the field of historical studies andreykovitaliy@gmail.com

Ivan ARTOMOV (Ukraine) Associate professor, PhD in the field of historical studies, Head of Educational and Scientific Institute of Euro-integrational research, State university “Uzhhorod national university”, e-mail: artjomov.ivan@uzhnu.edu.ua

Olesia BENCHAK (Uzhhorod, Ukraine), lecturer, Uzhhorod National University, Benchak2504@gmail.com

Valentyn Bobryk – Postgraduate degree seeker, Foreign affairs chair, Uzhorod National University. 14 Universitetska Str., Uzhhorod, 88000, Ukraine, kaf-inteconomis@uzhnu.edu.ua

Marian GAJDOŠ (Slovakia) senior researcher at Centre of Social and Psychological Sciences SAS - Institute of Social Sciences in Košice, gajdosm@saske.sk

Yurii KLUCHIVSKYI (Ukraine), Head of Informational analytic service «East European dialogue » (IASEED), Uzhhorod, iaseedua@gmail.com

Stanislav KONEČNÝ (Slovakia), senior researcher at Centre of Social and Psychological Sciences SAS - Institute of Social Sciences in Košice, konecny@saske.sk

Yurii KOPYNEC (Ukraine), Uzhhorod, kopynets.yuriy@gmail.com

Yurii MATELESHKO (Ukraine), Uzhhorod national university, mateleshko@yandex.ua

Hanna MELEHANYCH (Ukraine), Associate profesor at Department of International Studies and Social Communication, State university «Uzhhorod national university»

Nataliya MYTSAK (Ukraine), a student, State university «Uzhhorod national university», nata2323@mail.ua

Anna MITRIAIEVA (Netherlands), Statistics Netherlands, a.mitriaieva@cbs.nl

Alexander MUŠINKA (Slovakia), Centre of Social and Psychological Sciences SAS - Institute of Social Sciences SAS, Karpatská 5, 040 01 Košice, Slovak Republic, alexander.musinka@gmail.com

Svitlana PIASECKA-USTYCH (Ukraine), PhD in teh field of Econom-

ic Science, Associate professor, Associate professor at Department of Economic Theory, State university «Uzhhorod national university», Uzhhorod, s.piasetska@gmail.com

Volodymyr PRYKHODKO (Ukraine), Doctor of Science in Economics, Dr. habil, professor, head international economic relations chair, Uzhhorod National University, Doctor of Science in Economics, Dr. habil, professor, head international economic relations chair, Uzhgorod National University, 14 Universitetska Str.,Uzhhorod ,88000, prihapanas@gmail.com

Nikoletta SABOV-BEDYROVA (Ukraine), Postgraduate degree seeker, Foreign policy chair, Uzhgorod National University. 14 Universitetska Str., Uzhhorod, 88000, Ukraine, kaf-inteconomis@uzhnu.edu.ua

Zlatica SÁPOSOVÁ (Slovakia), senior researcher at Centre of Social and Psychological Sciences SAS - Institute of Social Sciences in Košice, saposova@saske.sk

Mykhailo SHELEMBА (Ukraine), State university «Uzhhorod national university», Department of International Studies and Social communication, mychajlo.shelemba@uzhnu.edu.ua

238 **Ihor TODOROV** (Ukraine, Uzhhorod), Professor, Uzhhorod National University, ihor.todorov@gmail.com

Serhii USTYCH (Ukraine, Uzhhorod), Director of the Institut for trans-border cooperation, Dr. habil., Professor UzhNU, ustich_si@ukr.net

Johan van der VALK (Netherlands), Statistics Netherlands, j.vandervalk@cbs.nl

Stepan VIDNYANSKYJ (Ukraine), Institute of History of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine, Head of the Department of the History of International Relations and Foreign Policy of Ukraine, Doctor of History, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine, stepanvid@ukr.net

Ivan VOVKANYCH (Ukraine), habil., Professor UzhNU, dean of the faculty of History and International Relations of Uzhhorod national university vovkanych.ivan@gmail.com

Svitlana ZUB (Ukraine), Ph.D. student specialty 07.00.02 “World History” Department of international studios and public communications, Faculty of History and International Relations, State University “Uzhhorod National University”, Leading specialist of the Education and Research Institute of European integration studies of the SU “Uzhhorod National University”, lana_2020@mail.ru

K inovácii slovensko – ukrajinskej cezhraničnej spolupráce

Čiastkové výstupy z riešenia projektu CBC 01030
prezentované na stretnutí riešiteľov a expertov
v Starej Lesnej 16. – 17. marca 2017

Zostavovatelia:

Marian Gajdoš, Serhij Ustyč

Autori:

© V. Andrejko, I. Arťomov, O. Benčak, V. Bobryk, M. Gajdoš,
J. Ključivskij, S. Konečný, J. Kopynec, J. Mateleško,
H. Melehanyč, N. Mycjak, A. Mitriajeva, A. Mušinka,
S. Piasecka-Ustyč, V. Prychod'ko, N. Sabov-Bedyrova,
Z. Sápsová, M. Šeľemba, I. Todorov, S. Ustyč, J. van der Valk,
S. Vidňanskij, I. Vovkanyč, S. Zub

Vydavateľ:

© Centrum spoločenských a psychologických vied
SAV – Spoločenskovedný ústav, Košice

Rok vydania: 2017
Počet strán: 238
Náklad: 300
Vydanie: prvé
Tlač: Ultra Print, s.r.o., Pluhová 49, 831 03 Bratislava

Za obsahovú a jazykovú úpravu príspevkov zodpovedajú autori

ISBN: 978 – 80 – 970850 – 8 – 7